

Universitat de Barcelona-Facultat de Pedagogia.

Treball Final de Màster

Tutor: Àngel Marzo Guarinos

Programa d'orientació en l'adquisició d'eines per a millorar les relacions materno-filials amb dones encarcerades

Tania Visiga Delgado
Barcelona, 6 de setembre de 2013

Índex

	Pàg.
1. Introducció	5
2. Finalitat del projecte	7
3. Fonamentació teòrica	8
Bloc I. L'educació a l'àmbit penitenciari	8
1. Institucions penitenciàries: l'educació com a eina per a produir canvis en els interns.....	8
1.1. Què és una institució penitenciària i finalitats més importants.....	8
1.2. L'educació com a eina per a produir canvis.....	8
2. Normativa internacional: els drets humans i la necessitat restauradora a través d'un procés educatiu.....	10
3. Normativa estatal: l'educació com a dret fonamental i la reinserció social.....	12
4. Normativa autonòmica: redactada a partir de la idea de l'educació com a dret fonamental.....	13
4.1. L'educació a presons dins l'àmbit català.....	14
4.1.1. La formació de persones adultes al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona.....	19
Bloc II. Dones, maternitat i presons	24
1. La doble estigmatització de la dona.....	24
2. Dret de la dona a viure amb el seu fill a presó: normativa reguladora.....	25
3. Antecedents de la maternitat a presó.....	26
4. Maternitat encarcerada.....	26
4.1. Relació amb els fills.....	27
4.2. Recursos per a afrontar la maternitat privada de llibertat.....	28
Bloc III. Els fills de les dones empresonades i els drets dels infants	31
4. Contextualització	32
5. Descripció del projecte	35
5.1. Objectius.....	35
5.2. Continguts.....	37
5.3. Destinataris.....	37
5.4. Metodologia.....	39
5.4.1. Estratègies.....	40
5.4.2. Temporalització.....	41
5.5. Proposta d'activitats.....	41
5.5.1. Sessió 1.....	42
5.5.2. Sessió 2.....	44

5.5.3. Sessió 3.....	45
5.5.4. Sessió 4.....	47
5.5.5. Sessió 5.....	49
5.5.6. Sessió 6.....	50
5.5.7. Sessió 7.....	52
5.5.8. Sessió 8.....	54
5.5.9. Sessió 9.....	55
5.5.10. Sessió 10.....	56
5.5.11. Sessió 11 (complementària).....	57
5.5.12. Sessió 12 (complementària).....	58
5.6. Recursos requerits.....	59
5.7. Avaluació del programa.....	60
6. Valoració de la viabilitat de l'aplicació del projecte.....	62
7. Conclusions.....	63
8. Referències bibliogràfiques i referències de material electrònic.....	65
Annexes.....	69
Annexes del marc teòric	
1. Normativa estatal.....	69
1.1. Constitució espanyola de 1978.....	69
1.2. Llei orgànica general penitenciària de 1979.....	70
1.3. Reglament penitenciari de 1996	71
2. Normativa autonòmica.....	75
2.1. Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006.....	75
2.2. Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya.....	78
3. Descriptors estadístics I: matrícules.....	82
4. Descriptors estadístics II: inserció laboral.....	82
5. Descriptors estadístics III: activitat física.....	83
6. Descriptors estadístics IV: participació en activitats d'arts plàstiques.....	83
7. Descriptors estadístics V: interns al DAE (departament d'atenció especialitzada)...	84
8. Descriptors estadístics VI: interns en centres de deshabitació.....	85
9. Descriptors estadístics VII: interns en programes de metadona.....	85
10. Descriptors estadístics VIII: interns en programes de toxicomania.....	86
11. Descriptors estadístics IX: interns en programes específics.....	86
12. Descriptors estadístics X: nombre de matrícules.....	87
13. Visita al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i entrevista amb la mestra de la presó.....	88

14. Anàlisi de necessitats.....	104
15. Apunts extrets de material audiovisual.....	113
15.1. Documental Babies Behind Bars (bebès entre reixes).....	113
15.2. La casa mòbil, programa de ràdio de Catalunya ràdio.....	114
16. Història de la presó de dones.....	116
Annexes del projecte	
1. Proposta d'activitats.....	118
1.1. Sessió 1.....	118
1.2. Sessió 2.....	119
1.3. Sessió 3.....	119
1.4. Sessió 4.....	121
1.5. Sessió 5.....	124
1.6. Sessió 6.....	124
1.7. Sessió 7.....	126
1.8. Sessió 8.....	126
1.9. Sessió 9.....	127
1.11. Sessió 12 (complementària).....	129
2. Graelles d'avaluació.....	130
2.1. Graella d'avaluació de les sessions.....	130
2.2. Graella d'avaluació final.....	131

1. INTRODUCCIÓ

A l'hora d'escollir el tema del treball final de màster ho vaig tenir clar des del primer moment: educació a presons. No sabia en quin àmbit em centraria però volia desenvolupar un programa destinat a interns.

D'entrada vaig pensar que potser estaria bé centrar-me en el tema de la maternitat a presó, veure com aquestes dones afronten el fet de conviure amb els seus fills en un ambient que no és l'habitual per a la criança d'un infant, i en quina mesura aquest fet podia tenir conseqüències tant en el dia a dia com en el futur d'aquests nens.

El tutor em va posar en contacte amb una mestra del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona (Wad-Ras), per a què hi anés a realitzar una primera visita i descobrís i observés en primera persona tant la realitat penitenciària com la vida quotidiana d'aquestes dones (hàbits, rutines, activitats que desenvolupen, etc.).

Un cop a la presó, la mestra, que es va mostrar molt competent i disposada a ajudar-me en tot moment, em va explicar el funcionament de l'escola d'adults de la presó, on ella és la professora de català i d'alguna altra assignatura instrumental. També em va fer una visita guiada per tot el centre, l'explicació detallada de la qual, juntament amb l'entrevista que vaig realitzar-li i les impressions i observacions que en vaig extreure, es poden llegir a l'apartat d'annexos d'aquest informe.

Vaig aprofitar per preguntar-li pel Departament de Mares i em va comentar que allà no em volia portar perquè és una zona on hi conviuen mares i fills i no li és agradable entrar i sortir perquè vol respectar la intimitat familiar, sobretot pels infants.

Tot i que em va agradar molt l'experiència d'estar una tarda ajudant a la mestra a desenvolupar les classes de català i d'informàtica per a adults, fent-li de suport majoritàriament, no tenia del tot clar que volgués escollir la formació d'adults com a projecte de final del màster de psicopedagogia.

Després de reflexionar sobre les diferents possibilitats que tenia en ment, vaig decidir-me per la meva idea inicial, la maternitat a presó per varis motius. El primer és que, tot i la meva formació prèvia com a criminòloga, és un tema que els professors no van tractar a cap de les assignatures de la citada llicenciatura i, per tant, no tenia molta informació en el moment d'iniciar aquest treball, només aquella que per curiositat m'havia interessat en buscar jo mateixa. Per tant, volia conèixer la realitat de prop i veure en quina mesura podia ajudar a afavorir l'estada d'aquestes dones en una institució penitenciària.

Per una altra banda, fa quatre anys que treballo a una escola bressol, amb nens de 0-3 anys, la mateixa franja d'edat dels infants que poden romandre amb les seves mares als Departaments de Mares de les presons. Aquest fet em va facilitar pensar en realitzar un programa destinat a la millora de les relacions mares-fills dintre d'una presó. La meua experiència professional m'ha fet i em fa ser conscient de la necessitat que tenen els nadons, i els infants en general, d'estar amb les seves mares i tenir-les a prop quan es troben malalts, o pateixen algun episodi de frustració, angoixa, por, alegria, tristesa, etc. Perquè encara que les mestres i/o cuidadores estiguem amb ells, una mare sempre és una mare.

I va ser per aquests dos motius que vaig comentar-li al tutor la meua intenció de dissenyar i elaborar un programa educatiu destinat a millorar la relació materno-filial a les presons, per poder cobrir les mancances que d'entrada pensava que podrien presentar aquests nens i que repercutirien al llarg de la seva vida. I tot i que no he pogut realitzar entrevistes directament a mares ni a professionals que hi treballin amb elles, per no tenir-hi accés, amb els diferents documents que he analitzat (informes, articles, llibres, notícies, estudis...), el tutor va veure factible la realització d'aquesta proposta psicopedagògica, ampliant la intervenció a totes les internes mares, visquin o no amb els seus fills a presó.

2. FINALITAT DEL PROJECTE

La finalitat del projecte, d'una banda és informar-me i saber més sobre el tema, ja que com he comentat anteriorment, presentava certes mancances al respecte. I per una altra banda, l'objectiu és elaborar un programa psicopedagògic que proporcioni eines a les mares recluses per a millorar i consolidar la relació amb els seus fills tant dintre com fora de la presó i minimitzar, alhora, els efectes de la seva doble estigmatització, ja que les dones, com explicaré més detalladament en la fonamentació teòrica, pel simple fet de ser dones, delinqüents i mares estan més discriminades a la societat que no pas els homes que es troben en les mateixes condicions de privació de llibertat que elles.

A més a més, amb aquest programa també m'agradaria proporcionar suport i ajuda a les mares internes en aquells aspectes emocionals i afectius en què ho necessiten, ja que si elles es troben bé, estaran en millors condicions per a portar a terme una bona criança i, per consegüent, una bona relació amb els seus fills, sobretot amb aquests últims, els quals es converteixen en víctimes terciàries en el moment en què les seves mares entren a presó, es queden embarassades durant el seu tancament o neixen sent les mares internes.

Per una altra banda, està bé incidir en la convivència amb les companyes perquè viure a una institució penitenciària no és agradable i aquest fet ja condiciona les vides de les internes. Aleshores, com que no es pot canviar la situació, si es treballa sobre els hàbits de convivència i s'afavoreixen les relacions positives entre les companyes, es potenciarà una millor estada a la presó. I si les mares es troben millor en el seu àmbit diari, també repercutirà en el seu estat ànim i motivació i, per consegüent, ajudarà a establir relacions més beneficiàries amb els fills.

Per últim, pel que fa a l'impacte del projecte en el context, pot ser positiu perquè com es veurà més endavant, les dones encarcerades solen estar més oblidades que els homes, motiu pel qual no tenen tractaments específics de dones i menys encara que estiguin enfocats a la maternitat. Per això mateix també suposa una innovació en el camp psicopedagògic pel que fa a temes penitenciaris.

3. FONAMENTACIÓ TEÒRICA

Degut a què la teoria que ha de fonamentar aquest projecte és variada perquè es tracten diversos temes, està dividida en tres blocs: el primer està destinat a l'educació a l'àmbit penitenciari, el segon tracta sobre les dones encarcerades i la maternitat a presons i el darrer explica a grans trets la situació dels fills de les dones que es troben complint condemna i els seus drets.

BLOC I. L'EDUCACIÓ A L'ÀMBIT PENITENCIARI

1. Institucions penitenciàries: l'educació com a eina per a produir canvis en els interns.

1.1. Què és una institució penitenciària i finalitats més importants.

En una primera aproximació es podria dir que la presó o Centre Penitenciari (CP) és una institució que té per finalitat internar a aquelles persones que no han seguit ni la norma ni els comportaments socials establerts com adequats pel ben de la comunitat i que per tant, han estat condemnats amb una pena privativa de llibertat. En paraules de Lööc Wacquant (1999, citat a Scarfó, 2002) "la presó és el lloc en el qual acaben aquelles persones que no han tingut educació, feina, salut ni cap tipus de garanties". (p 292).

Si s'intenta filar prim, es pot veure que a la presó, a part de tancar a aquelles persones amb un comportament *desviat de la norma*, també es porten a terme altres processos integradors per als reclusos, l'objectiu dels quals és tornar al subjecte empresonat a la societat transformat en un ésser capaç de conviure amb els altres dintre de la mateixa comunitat. I el recurs per excel·lència amb el què s'aconsegueix aquesta fita rehabilitadora és l'educació.

1.2. L'educació com a eina per a produir canvis

Scarfó (2004a, citat a Acín, 2009) destaca a l'educació com el dret social que fa que l'home, a través d'ella, es construeixi el vincle de pertinença amb la societat. Així doncs, qui no rebí o faci ús d'aquest dret, perd l'oportunitat de pertànyer a la societat, de participar de manera real i de constituir-se en un ciutadà que faci ús dels seus drets i compleixi amb els seus deures a favor del desenvolupament de la comunitat.

Així, en el marc penitenciari, es concep l'educació des de dos vessants: l'educació com a tractament penitenciari i l'educació com a dret fonamental. Per aquest motiu, la finalitat del procés educatiu a presó és mantenir als interns ocupats, millorar la qualitat de vida a la presó i aconseguir un resultat útil que duri més enllà de la presó i permeti l'accés a la feina o a una capacitació superior, és a dir, la integració social i el desenvolupament del potencial humà (Scarfó, 2002). Com bé expressa Sánchez (2005):

El principal objectiu és el desenvolupament integral de la personalitat dels interns i finalitats educatives tals com la reeducació i la reinserció social: una fita reeducadora amb la perspectiva del màxim desenvolupament de l'individu a totes les facetes de la seva personalitat que li permetin, una vegada recuperada la seva llibertat, viure com a membre útil de la societat, sense delinquir. (pp. 95).

És per aquest motiu que una de les tasques educatives a presons és combatre l'analfabetisme, ja que les dades al respecte són alarmants i això remarca la necessitat d'implantar l'educació bàsica i que aquesta exigeixi una planificació educativa seriosa als Centres Penitenciaris. En aquest sentit, la UNESCO (1994, citat a Sánchez, 2005), expressa que existeixen dos tipus d'analfabets: totals i funcionals. L'analfabet total és aquella persona “que no pot llegir i escriure correctament una frase senzilla sobre la seva vida quotidiana” (p. 92). Per contra, es considera analfabeta funcional a la persona “que no pot portar a terme activitats que exigeixen coneixements bàsics de lectura, escriptura i càlcul per a actuar amb eficàcia al sí d'un grup o comunitat i també per a permetre seguir utilitzant la lectura, l'escriptura i el càlcul per al seu propi desenvolupament i per al desenvolupament de la comunitat” (pp. 92).

Així, l'educació reglada que es porta a terme als centres penitenciaris fa referència a la formació bàsica (llegir, escriure, nocions de matemàtiques i coneixements generals per a l'aprenentatge d'un ofici), que va més enllà de l'educació primària dels nens tot i que sovint es comparin. Això es troba regulat al Reglament Penitenciari de 1996, concretament a l'article 123 segons el qual, l'educació bàsica és obligatòria per als interns que no hagin cursat estudis bàsics i aquest ensenyament serà la seva base per a la reinserció social. En referència amb l'ensenyament bàsic, aquest està configurat d'acord a l'educació d'adults que s'imparteix als Centres de Formació d'Adults (CFA). En aquest sentit, la Declaració de la 5a Conferència Internacional d'Educació de les Persones Adultes reconeix el dret de totes les persones empresonades a aprendre (Acín, 2009, pp. 70):

“a) proporcionant a tots els presos informació sobre els diferents nivells d'ensenyament i formació i accés als mateixos; b) elaborant i aplicant a les presons programes d'educació general amb la participació dels interns amb la finalitat de donar resposta a les seves necessitats i a les seves aspiracions en matèria d'aprenentatge; c) fent més fàcil que les organitzacions no governamentals, els professors i altres responsables d'activitats educatives treballin a les presons, possibilitant així l'accés de les persones empresonades als establiments docents i fomentant iniciatives per a relacionar els cursos seguits a les institucions penitenciàries amb els que tinguin lloc fora d'aquestes”.

I és aquí on la psicopedagogia hi té molt a dir, ja que per tal de planificar els currículums i

elaborar programes educatius, el psicopedagog és el professional més qualificat. Tant és així, que algunes organitzacions, universitats, etc., han elaborat al llarg de la història programes psicopedagògics adients a les necessitats reals de presons. Un exemple seria el PUC (Programa Universitario en la Cárcel) de la Universitat de Còrdova (a l'Argentina), amb el què es porta a terme una intervenció educativa ja què els interns poden cursar una carrera universitària a distància en la citada institució educativa. Més a prop, a Catalunya també es porten a terme programes d'aquest tipus amb universitats catalanes, amb una supervisió psicopedagògica de tot el procés.

2. Normativa internacional: els drets humans i la necessitat restauradora a través d'un procés educatiu

Al llarg de la història, diversos organismes mundials s'han preocupat d'elaborar, protegir i promulgar les llibertats, facultats, institucions o reivindicacions essencials per a cada persona, com a conseqüència de la seva condició humana, per tal de garantir-li una vida digna. És a dir, tots aquells drets humans que promoguin condicions idònies per al desenvolupament íntegre de la persona, sense excepció de religió, ètnia, sexe, etc. I aquí també queden inclosos els subjectes que es troben complint condemnes privatives de llibertat.

Entre les normatives relatives a aquest fet destaquen la Declaració Universal dels Drets Humans (1948), el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (1966), la Carta Africana dels Drets de l'Home i del Poble, la Convenció contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, inhumans o degradants i les Regles Mínimes per al Tractament de Reclusos de les Nacions Unides (1995), entre d'altres (Scarfó, 2002).

Així, les Nacions Unides, per exemple, remarquen la necessitat de prendre mesures per a millorar l'educació dels reclusos i d'aquesta manera resoldre els problemes d'alfabetització que pateix aquest col·lectiu. A més a més, proposa la coordinació amb el sistema d'ensenyament públic amb la finalitat de què l'intern pugui continuar amb la seva formació un cop hagi assolit la llibertat. Aquest aspecte queda palès a l'article 27 de les regles mínimes pel tractament de reclusos, adoptades pel Congrés de les Nacions Unides Sobre Prevenció del Delicte i Tractament del Delinqüent, celebrat a Ginebra l'any 1955 (Scarfó, 2002).

En la mateixa línia Les Nacions Unides per al Desenvolupament, juntament amb la UNESCO, la UNICEF i el Banc Mundial, van celebrar a Jamtien (Tailàndia, 1990), per l'Any Internacional de l'Alfabetització, la Conferència Mundial sobre Educació per a Tots, i van expressar que "tota persona (nen, jove o adult), haurà de poder beneficiar-se de les oportunitats d'educació destinades a atendre les seves necessitats bàsiques" (Sutton, 1994, citat a Sánchez, 2005, pp. 93).

Per una altra banda, el Consell d'Europa (CdE), organització internacional constituïda pel Tractat de Londres de 1949, la qual engloba actualment a 47 països d'Europa, té per finalitat, a grans trets, defensar i avançar en el respecte pels drets humans, la pràctica parlamentària i la legalitat, així com potenciar la identitat europea entre tots els ciutadans del citat continent. Tot i que el Consell promou una sèrie de principis, cadascun dels Estats que el configuren són els encarregats d'organitzar-los mitjançant les normatives específiques de cada territori.

Aquí, no obstant, interessen aquells principis relatius a l'educació a presons. En referència a aquesta realitat, el CdE (1989) considera fonamental el dret a l'educació per al desenvolupament tant individual com de la comunitat, i és per aquest motiu que expressa que l'educació és un bon camí a través del qual el delinqüent pot tornar a ésser reinserit a la societat, ja que l'humanitza i alhora minimitza els efectes de l'empresonament. I per aquest motiu, insta als diferents països integradors del CdE a què instaurin polítiques que reconguin principis com, per exemple, que l'intern té dret a l'educació mentre duri el seu procés de tancament (formació bàsica, formació professional, activitats creatives i culturals, promoció de l'educació física i l'esport, educació social i serveis socials); el ventall de possibilitats d'aprenentatge pel pres ha de ser ampli; sempre que sigui possible, el reclús ha de poder participar de la formació fora de la presó i si aquest procés ha de donar-se dintre de la institució, la comunitat ha de participar de manera efectiva; s'han d'establir mesures per a què l'intern pugui continuar amb la seva formació més enllà de l'etapa d'empresonament; els docents encarregats d'impartir aquests ensenyaments als interns han d'estar el més qualificats possible per tal de proporcionar uns bons aprenentatges als presos; etc.

Com que històricament s'ha percebut la necessitat de protegir els drets humans de totes les persones per a garantir la igualtat social, la Declaració dels Drets Humans (10-12-1948) considera que “el respecte a la dignitat humana inherent a tots els membres de la família humana i als seus drets iguals i inalienables constitueix el donament de la llibertat, de la justícia i de la pau al món. A la vegada, és essencial que els Drets de l'Home siguin protegits per un règim de dret” (Pérez-serrano, 1992). I entre aquests drets, a l'article 26.2 de la citada Declaració, es troba el dret a l'educació, ja que aquesta “tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat” (Pérez-Serrano, 1992, pp. 86).

Arribats a aquest punt, és necessari que cada país adopti les normatives que més s'adeqüin a les seves necessitats, per tal de garantir el ple desenvolupament i la protecció dels drets humans.

3. Normativa estatal: l'educació com a dret fonamental i la reinserció social

Així, la Constitució Espanyola (CE), màxima norma de l'Estat i per consegüent la més important, recull els drets humans dels que s'ha anat parlant en aquest apartat en forma de drets fonamentals, els quals defineixen el model de societat que presenta el país, que és un Estat de Dret. Aquests drets fonamentals, doncs, com ja s'ha comentat, es redacten en base a acords socials i a l'ésser considerats essencials i inherents per a la condició humana, han d'estar recollits a la CE per tractar-se de la norma suprema de l'ordenament jurídic d'Espanya, a la qual hi estan subjectes els poders públics i els ciutadans del país.

A la darrera CE, de l'any 1978, l'article (art.) 27 del Capítol Primer fa referència al dret fonamental a l'educació. I segons la seva redacció, en referència a aquells aspectes que podrien afectar als interns:

1. Tots tenen dret a l'educació. Es reconeix la llibertat d'ensenyament;
2. L'educació tindrà com a ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals;
4. L'ensenyament bàsic és obligatori i gratuït;
5. Els poders públics garanteixen el dret a tots a l'educació, mitjançant una programació general de l'ensenyament, amb participació efectiva de tots els sectors afectats i la creació de centres docents.
8. Els poders públics inspeccionaran el programa i homologaran el sistema educatiu per a garantir el compliment de les lleis.
9. Els poders públics ajudaran als centres docents que reuneixin els requisits que la llei convingui. (pp. 11)¹.

Tanmateix, l'art. 25.2 expressa:

Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social... En tot cas tindrà dret a la feina remunerada i als beneficis corresponents a la Seguretat Social, així com l'accés a la cultura i al desenvolupament integral de la personalitat. (pp. 11).

En aquest sentit, un any després, al 1979, es va aprovar la Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP) que recull tots els aspectes relatius a l'organització i el funcionament dels establiments penitenciaris de l'Estat, tret d'aquelles comunitat que compten amb autonomia plena per a desenvolupar les seves pròpies lleis, com seria el cas de Catalunya. La LOGP va assignar a les institucions penitenciàries espanyoles la doble finalitat de la reeducació i reinserció social dels condemnats i la custòdia de tots els empresonats.

D'acord amb la legislació penitenciària espanyola, existeixen quatre graus de tractament o modalitats de compliment de penes privatives de llibertat: el primer grau es caracteritza pel control extrem regimental, el qual s'aplica a delinqüents perillosos que mostren un

¹ Per a una lectura més detallada d'aquest document, consultar l'annex 1.

comportament violent i agressiu a presó; el segon grau està associat a un règim de vida ordinari dins de les institucions penitenciàries i s'assigna inicialment a la majoria dels interns a l'inici del compliment de la condemna; el tercer grau o règim obert és el destinat a aquells interns que es troben a les últimes etapes del compliment de les condemnes i estan més preparats per a reemprendre una vida social adequada fora de la penitenciària; l'últim grau el constitueix la llibertat condicional, la qual s'atribueix a aquells reclusos procedents de règim obert pels que pot suposar l'exempresonament anticipat i condicionat al bon ús pel subjecte d'aquesta llibertat a prova (Direcció General d'Institucions Penitenciàries, 2005, citat a Garrido, Stangeland & Redondo, 2006).

Per últim, Espanya també compta amb el Reglament Penitenciari, aprovat per Reial Decret (RD) 190/1996 el 9 de febrer de 1996, el qual expressa a l'art. 237 que “el tractament penitenciari consisteix en el conjunt d'activitats directament dirigides a la consecució de la reeducació i reinserció social dels penats” manifestant la necessitat de l'educació permanent com a una solució possible a les problemàtiques socials. A més a més, a l'art. 256, el citat reglament fa referència a lo relatiu a l'obtenció de beneficis pels interns que participin en activitats de reeducació i reinserció social organitzades pel centre (Pérez-Serrano, 1992, p. 90).

4. Normativa autonòmica: redactada a partir de la idea de l'educació com a dret fonamental

Pel que fa a l'àmbit autonòmic, Catalunya és completament autònoma en matèria de justícia i, tot i que les lleis i els reglaments que promulgui sobre aquesta temàtica els redacta el Departament de Justícia en funció de les necessitats i de la realitat catalana, no deixen d'estar sotmesos a la norma màxima suprema, la CE.

No obstant, Catalunya es regeix per l'Estatut d'Autonomia, aprovat l'any 2006, pel qual, en matèria de drets, deures i competències, especifica al Capítol V del Títol I que:

Els poders públics han de vetllar per la plena integració social, econòmica i laboral de les persones i dels col·lectius més necessitats de protecció, especialment dels que es troben en situació de pobresa i de risc d'exclusió social (art. 42.2., pp. 37) i Els poders públics han d'emprendre les accions necessàries per a facilitar a totes les persones l'accés a la cultura, als béns i als serveis culturals i al patrimoni cultural, arqueològic, històric, industrial i artístic de Catalunya (art. 44.5., pp. 38).

A més a més, al Capítol I del Títol II, l'article 21 fa referència als drets i deures en l'àmbit de l'educació i diu que:

1. Totes les persones tenen dret a una educació de qualitat i a accedir-hi en condicions d'igualtat. La Generalitat ha d'establir un model educatiu d'interès públic que garanteixi aquests drets; 4. L'ensenyament és gratuït en totes les etapes obligatòries i en els altres nivells que s'estableixin per llei; i 5. Totes les persones tenen dret a la formació professional i a la formació permanent, en els termes que estableixen les lleis. (pp. 38).

En quant a les competències en el sistema penitenciari, a l'article 168.5 del Capítol II del Títol IV, l'Estatut estableix que a la Generalitat li correspon la competència executiva de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària pel que fa a la planificació i l'organització del treball remunerat de la població reclusa, i també l'execució de les mesures alternatives a la presó i de les activitats de reinserció (pp. 111).

Per últim, i també en el territori català, es va aprovar per Decret 329/2006 el Reglament d'Organització i Funcionament dels Serveis d'Execució Penal a Catalunya, el 5 de setembre de 2006. Aquest reglament destina el Capítol II (de l'article 90 al 99, ambdós inclosos) a regular l'educació als centres penitenciaris².

4.1. L'educació a presons dins l'àmbit català

Tot i que els centres penitenciaris depenen del Departament de Justícia i de la Direcció General de Serveis Penitenciaris, pel que fa als aspectes educatius, s'han de coordinar amb el Departament d'Ensenyament per tal d'establir les pautes adients en matèria educativa en aquells aspectes relatius a la formació d'adults.

Pel que fa a l'oferta global educativa d'intervenció grupal amb els interns, es pot observar la següent estructura curricular:

² Mirar l'annex 2 per a la lectura dels articles esmentats.

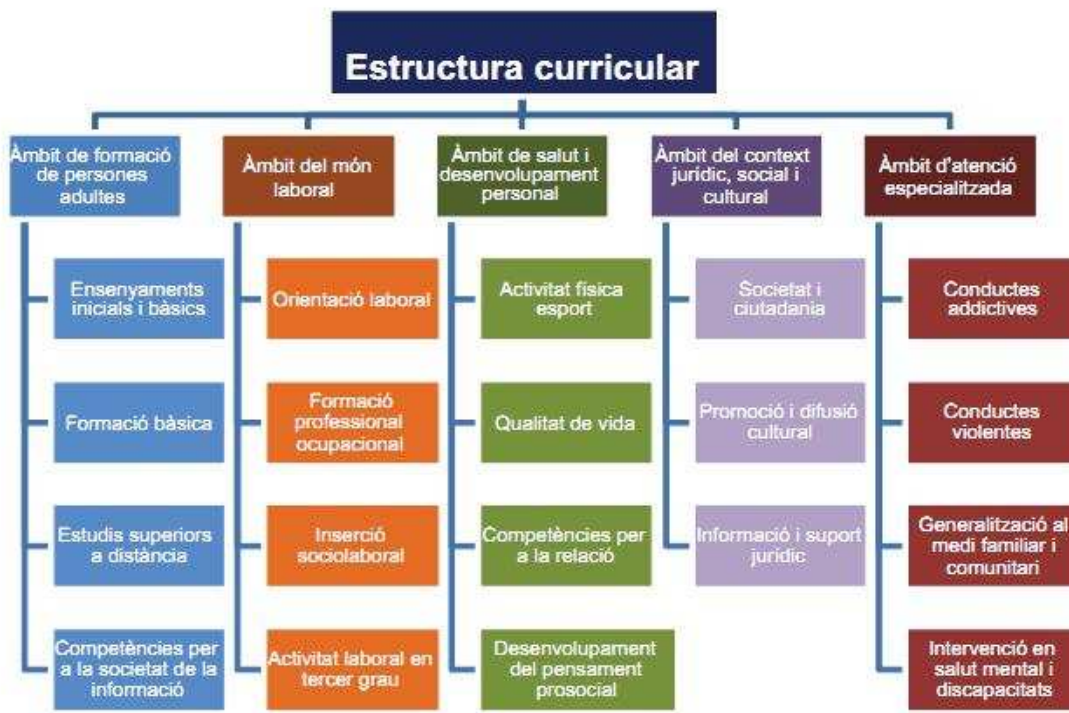

Figura 1. Oferta global educativa d'intervenció grupal amb els interns.

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Com es pot observar a la Figura 1, existeixen 5 àmbits d'intervenció educativa amb els interns. El primer grup, l'**àmbit de formació de persones adultes**, mereix una atenció especial i per això està explicat més detalladament al següent apartat.

En l'**àmbit del món laboral**, les tasques educatives tenen per finalitat promoure entre els interns, i fer-los adquirir, les habilitats i competències bàsiques per a desenvolupar una activitat professional especialitzada o un treball remunerat en el cas dels tercers graus.

Així, es pot parlar de quatre àrees diferents d'actuació, desenvolupades pels professionals dels Centres d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) o els seus col·laboradors i pels educadors del tercer grau. Aquestes àrees són les següents:

- Orientació laboral per a la formació, l'ocupació i la reinserció: destinada a matèries com les tècniques de recerca de feina, el coneixement del mercat laboral i els canals per accedir-hi, prevenció de riscos laborals i competències transversals.
- Formació professional ocupacional: orientada a la realització de *tallers productius* (mecànic de serralleria, operador d'arts gràfiques, preparació per a la manipulació...), *serveis interiors* com són ara els auxiliars (perruqueria, bugaderia, serveis de neteja, àrea educativa i cultural...), els ajudants (cuina, botiga, fleca...) o els monitors esportius, i la *formació ocupacional* (agrària, arts gràfiques, comerç i màrqueting, energia i aigua, indústries alimentàries, tèxtil, confecció i pell, transports i manteniment de vehicles, etc.).
- Inserció sociolaboral: es porten a terme *tallers productius* d'encarregats (fusteria,

muntatge, manipulació, serralleria...) i auxiliars varis (arts gràfiques, manipulats, confecció), *serveis interns d'auxiliars* (comunicacions, de neteja i escombraries, jardineria, poliesportiu...) i *tallers exteriors i inserció sociolaboral*.

- Activitat laboral en tercer grau: es refereix a tota aquella activitat portada a terme pels reclusos de tercer grau, els quals poden sortir de la presó durant el dia i desenvolupen una activitat laboral determinada, per a la qual s'hagin format abans de l'entrada al centre penitenciari o durant la seva estada.

Abans d'acabar amb aquesta àrea, comentar que segons els descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació de la Direcció General de Serveis Penitenciaris, dels quals es tenen dades força actuals (fins al juny d'enguany), es pot observar que el nombre de matrícules en la formació ocupacional ha crescut considerablement en el primer trimestre de l'any 2013 (annex 3). De la mateixa manera, la inserció laboral ha augmentat sobretot amb les persones noves ateses (annex 4).

Pel que fa a l'àmbit de la salut i el desenvolupament personal, les activitats plantejades estan destinades a millorar les condicions de vida dels interns a partir de l'aprenentatge de la cura de sí mateixos, tant física com psicològicament i d'habilitats bàsiques, les quals promociónen els canvis en els comportaments inadaptats que són la base d'algunes de les accions delictives.

Mitjançant l'activitat física i l'esport, l'intern (i totes les persones en general) estimula les seves capacitats cognitives, motores, emocionals i socials, compensant els aspectes negatius de l'empresonament. A més a més, afiança l'autoestima, l'autoconcepte, la superació i la col·laboració i ajuda a controlar i canalitzar l'agressivitat, les emocions, l'ansietat, la frustració, etc. derivats de la situació privativa de llibertat que estan vivint.

Algunes d'aquestes tasques, portades a terme pels professionals dels equips de rehabilitació de les institucions penitenciàries (educadors, monitors, treballadors socials, metges i psicòlegs), es classifiquen en:

- Activitat física i esport:
 - Esports col·lectius: futbol, bàsquet, handbol o voleibol.
 - Esports individuals: atletisme, natació, etc.
 - Esports dirigits: aeròbic, ioga, condicionament físic i esportiu...
 - Fitness: musculació, l'estirament o la correcció postural, entre d'altres.
- Qualitat de vida:
 - Hàbits saludables/educació sanitària: activitats relacionades amb l'educació per a la salut, la relaxació, educació per a la prevenció del consum de drogues, primers auxilis, etc.
 - Educació afectiva/sexual.

- Competències per a la relació: ensenyament d'habilitats socials i de vida, educació en valors, eines per a la gestió del temps lliure i habilitats d'educació dels fills.
- Desenvolupament del pensament prosocial: aquesta part del programa està destinat a la reestructuració cognitiva, la resolució de problemes, a l'adquisició de l'autoestima, l'educació i l'autocontrol emocional, el desenvolupament del pensament i de la moral i els valors.

Amb respecte a les dades estadístiques, la Direcció General de Serveis Penitenciaris mostra l'augment d'activitat esportiva dels interns durant els tres primers trimestre de l'any 2012. Des de l'octubre d'aquest mateix any fins al juny de 2013, el nombre de reclusos que practiquen algun tipus d'esport ha anat variant, oscil·lant entre els 3851 i els 3663 interns (annex 5).

En quant a l'àrea del context jurídic, social i cultural, l'objectiu és proporcionar eines als interns en matèria de convivència en societat i cultura i comprendre el marc legal penal, per tal d'entendre millor la situació en la què es troben i com es desenvolupen els processos judicials.

Totes aquestes tasques són portades a terme pels professionals dels equips de rehabilitació (educadors, monitors, juristes i bibliotecaris) i per les entitats que hi col·laboren desinteressadament.

El programa en qüestió està plantejat amb la idea de potenciar les àrees de convivència en societat i ciutadania, la promoció i difusió culturals i la informació i el suport jurídic. A continuació queda especificat de manera més clara:

- Societat i ciutadania. Dintre d'aquesta àrea es pot treballar tant la convivència en la diversitat com l'educació viària i la sostenibilitat del planeta i del medi social en general:
 - La *convivència en la diversitat* es planteja mitjançant l'educació intercultural i de gènere, així com la resolució de conflictes i el coneixement del marc legal i de l'entorn.
 - Amb l'*educació viària* els interns poden adquirir el carnet de conduir i/o aprendre a moure's de manera segura tant amb vehicle com des de la posició de vianant. A més a més, també es treballa el *desenvolupament sostenible* i l'*apropament al medi social*.
- Promoció i difusió cultural: es promouen activitats tals com *arts plàstiques, visuals i escèniques* (música, pintura, teatre, vídeo i fotografia, cistelleria...), *biblioteca* (club de lectura, premsa, tècniques d'estudi), *oci i temps de lleure* (ludoteca, celebracions diverses...) i *alfabetització digital* (informàtica bàsicament).
- Informació i suport jurídic: es proporciona *assessorament jurídic* als reclusos basat en proporcionar informació penal i penitenciària (general, específica de gènere i específica

d'estrangeria, segons els casos), *gestió de tràmits i procediments i conseqüències juridicopenals* en els processos de delictes violents.

D'aquesta àrea només s'han fet públiques dades estadístiques relatives al nombre d'interns que participen en activitats d'arts plàstiques. Si s'observa la gràfica corresponent (annex 6), es pot veure que l'oscil·lació de participants és la mateixa, si fa no fa, en el darrer any i mig. No obstant, es fa patent el fet de què en l'últim semestre (de gener a juny del 2013), hi ha hagut un petit increment d'interns que s'han apuntat a activitats de promoció i difusió cultural.

Per últim, l'**àmbit de l'atenció especialitzada** és on tindria més incidència el psicopedagog dins de la presó, tot i que per la seva formació professional està capacitat i pot participar en totes i cadascuna de les activitats proposades al currículum. Però aquí en concret es realitzen tallers amb temàtiques pròpies de les necessitats normatives, expressades i percebudes de la realitat penitenciària. És important que els programes específics estiguin desenvolupats per persones enteses del món de l'educació. No obstant, a la realitat són portades a terme pels professionals dels equips de rehabilitació de les institucions penitenciàries, ja siguin educadors, treballadors socials, metges o psicòlegs, així com les entitats col·laboradores (Organitzacions No Governamentals).

Aquest àmbit, doncs, té per finalitat provocar i mantenir el canvi en aquelles variables relacionades directament amb el motiu del delictes i, per tant, tenen l'objectiu d'eliminar o, si això no fos possible, reduir en la mida del possible el risc de reincidència. Les àrees a treballar, segons les problemàtiques més necessàries a tractar són:

- Conductes addictives: aquest bloc consisteix en fer el tractament, el manteniment, la prevenció, així com atendre i donar suport a les drogodependències, l'alcoholisme i la ludopatia.
- Conductes violentes: àrea destinada a tractar la violència institucional, l'agressió sexual, a violència contra les persones, la violència de gènere i els delictes de trànsit.
- Generalització al medi familiar i comunitari: aquí es porta a terme una intervenció grupal amb famílies i també es treballa per a la millora de la relació i la integració comunitària.
- Intervenció en salut mental i discapacitats: amb aquest col·lectiu es treballa sobretot la derivació a entitats de suport de discapacitats i la intervenció en unitats psiquiàtriques.

Pel que fa a la salut mental, es facilita una intervenció psicosocial complementària.

Les dades estadístiques de la Direcció General de Serveis Penitenciaris, pel que fa a aquesta àrea, són més nombroses. Així, s'obtenen xifres del nombre d'encarcerats que es troben internats en el Departament d'Atenció Especialitzada (DAE), en centres de deshabitació, en programa de metadona, en programes de toxicomanies i en altres programes més específics com per exemple els de violència sexual, domèstica, etc. Com que aquestes dades no són significatives per a aquest treball no estan explicades en aquest

apartat, però sí es troben incloses als annexos (7, 8, 9, 10 i 11, respectivament) per a poder ser consultades.

4.1.1. La formació de persones adultes al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona

Al Centre Penitenciari de dones de Barcelona (Wad-Ras), no es porta a terme tota l'oferta global d'intervenció educativa ja que és un centre relativament petit i amb pocs recursos. A més a més, no totes les internes estan penades encara, és a dir, són preses preventives, amb lo que moltes d'elles, un cop té lloc el judici, si han de romandre a presó són enviades a algun altre centre (generalment Brians 1). Per aquest motiu, a Wad-Ras el currículum està basat en les necessitats més immediates de les recluses, sent aquestes la formació de les persones adultes i l'atenció especialitzada. No obstant, també es porten a terme altres activitats més lúdiques que les internes utilitzen per a desconnectar de les activitats quotidianes, per a fer vida social amb les companyes de reclusió i per divertir-se i entretenir-se, ja que són tasques molt més atractives i motivadores que les classes de l'escola d'adults, com bé explica la mestra entrevistada³.

Les activitats més de caire lúdic s'engloben en l'àmbit del context cultural i de la salut i desenvolupament personal, ja que consisteixen en tallers de pintura, de teatre, de ball i activitats lliures i dirigides al gimnàs del centre (per exemple, preparen balls i altres entreteniments per final de curs, per Nadal i per diferents dates assenyalades).

A l'àrea de l'atenció especialitzada hi intervenen els educadors, entre els que s'inclouria als professionals de la psicopedagogia, a diferència de l'àmbit de formació de persones adultes, la qual la desenvolupen mestres del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Dintre de les instal·lacions de Wad-Ras, a la tercera planta concretament, es troba el Centre de formació d'Adults (CfA) Concepció Arenal. És una escola d'adults com les que existeixen fora dels murs de la presó. De fet, si es busca per Internet, apareix juntament amb la resta d'escoles d'adults públiques de Barcelona, sense cap tipus de distinció. La mestra d'allà, com a anècdota, explicava que molta gent truca per telèfon per matricular-se a l'escola.

I com a CfA dependent dels serveis públics, té com a objectiu garantir l'accés de les alumnes a l'aprenentatge per poder participar en la societat. Inclou totes aquelles activitats que configuren la formació reglada segons la normativa i el currículum de persones adultes establertes pel Departament d'Ensenyament, sempre adaptades a les necessitats i recursos de l'entorn penitenciari, que en aquest cas són escassos.

Així, la formació de persones adultes ha de ser entesa com a formació general i

³ L'entrevista es pot llegir a l'annex 13.

compensadora en relació amb el desenvolupament i les exigències de la societat actual. Ha de representar una bona base d'habilitats i de coneixements i permetre l'accés a tots els nivells del sistema educatiu i a noves modalitats que puguin sorgir en el futur (Llei 3/1991, de 18 de març, de formació d'adults de Catalunya).

A la Figura 2 es pot veure l'organització de l'ensenyament bàsic d'adults portat a terme dintre dels centres penitenciaris catalans, distribuïts per àrees, programes i subprogrames respectivament.

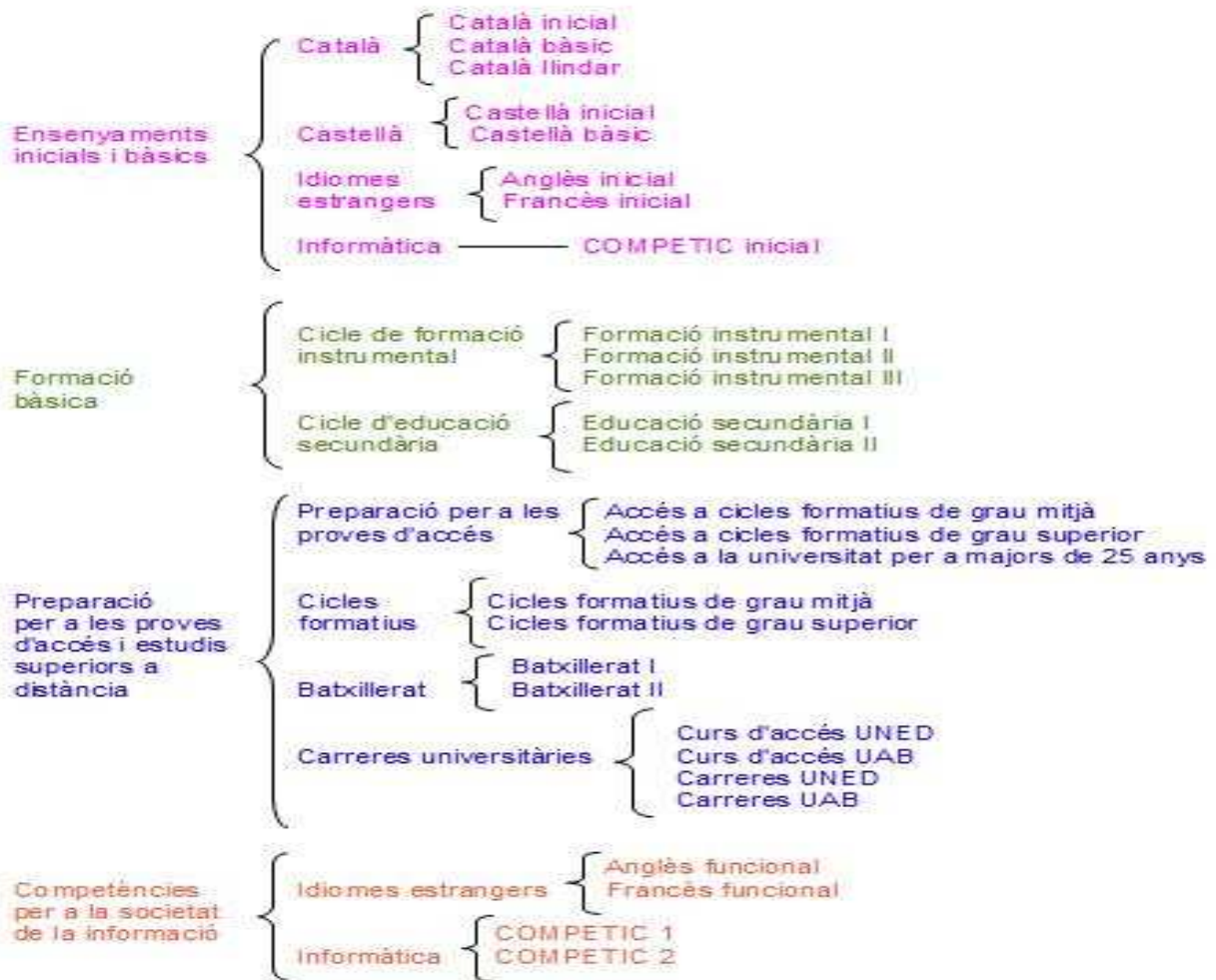

Figura 2. Àmbit de la formació de persones adultes.

Font: Adaptació de la Direcció General de Serveis Penitenciaris, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Amb respecte al CfA Concepció Arenal, només es porten a terme els ensenyaments inicials i bàsics (alfabetització principalment) i la formació bàsica. Actualment no existeixen altres cursos, es dedueix que per què les necessitats de les internes d'aquest centre són unes altres.

Com es pot veure a la imatge, els ensenyaments bàsics els componen les àrees de llengües i la informàtica. A Wad-Ras es fan cursos inicials, bàsics i lliandars de català i castellà, però

l'anglès i el francès no s'estudien ja que la gran prioritat del centre és alfabetitzar a les alumnes. Moltes d'elles són estrangeres i a més a més la gran majoria no saben llegir ni escriure, amb lo que la necessitat més immediata del centre és ensenyar a aquestes dones a aprendre a comunicar-se amb l'entorn a través de la lectura i l'escriptura. I com que els idiomes que aquí es parlen són el català i el castellà, són aquestes llengües, a l'ensenyament de les quals se'ls dona prioritat.

Pel que fa a la informàtica, no hi ha una assignatura com a tal, sinó que s'aprofita l'aprenentatge d'altres matèries per tal d'establir un contacte entre l'ordinador i l'alumna, mitjançant programes informàtics que permetin la realització d'exercicis varis (per exemple, exercicis per a practicar vocabulari i escriptura del català i del castellà, ciències socials, naturals...).

En quant a la formació bàsica, l'ensenyament que es proporciona directament a Wad-Ras és la formació instrumental, que és tot allò relacionat amb les ciències socials i naturals a nivell bàsic. De l'educació secundària, l'altra part del bloc, s'encarrega l'Institut Obert de Catalunya (IOC), el qual proporciona a les internes l'accés en les mateixes condicions que ho faria qualsevol altre alumne. Així doncs, com que l'IOC es caracteritza per l'ensenyament a distància per Internet, l'únic requisit material de les alumnes és tenir accés als ordinadors del centre penitenciari, els quals estan connectats a la xarxa. D'aquesta manera també es comuniquen amb els seus tutors, consultant dubtes i problemes que sorgeixen i poden anar fent els exercicis sota la supervisió d'aquests, d'igual manera que si estiguessin al carrer. I una vegada assolits aquests ensenyaments, el propi IOC proporciona els certificats corresponents a les alumnes, exactament igual que es faria amb una persona matriculada fora de la presó.

Cal dir però, que aquestes internes tenen l'aula d'informàtica de la institució penitenciària reservada per a aquest ús, amb uns horaris determinats, per tal de poder compartir l'espai amb les companyes dels ensenyaments inicials.

Arribats a aquest punt, és interessant comentar que l'escola, com li agrada dir-li a una de les mestres, està distribuïda en tres aules, dos de classes magistrals i una d'informàtica, la qual s'ha de compartir amb totes les internes escolaritzades. A més a més, el CfA també pot servir-se'n de la biblioteca de la presó, la qual està controlada per una dona encarcerada en tercer grau, a la qual se li ha dipositat una certa confiança i responsabilitat, ja que compta amb una ajudant que és una interna amb menys privilegis i, per tant, més vigilada.

Pel que fa als recursos humans de l'escola, aquesta es troba gestionada per tres mestres. Del que es pot extreure de l'entrevista amb una d'elles, és entre els tres organitzen els cursos i el funcionament de les classes, decidint quina matèria imparteix cadascun. És un equip amb moltes ganes de fer bé la seva tasca educativa però amb pocs recursos materials

per poder dur-la a terme en bones condicions.

La mestra entrevistada expressa que ella quan entra a la presó, pensa en l'escola d'adults i, per tant, les seves alumnes són alumnes, no preses. No li importa el que hagin fet al carrer perquè la seva tasca és ensenyar i ajudar a aquest col·lectiu a través de l'educació, no pas jutjar els historials delictius de les dones a les que imparteix classes. I això ja diu molt de la funció psicopedagògica que desenvolupa dia rere dia amb les alumnes, de la metodologia emprada i de la manera de portar a terme les diferents sessions. És una persona que gaudeix molt amb la seva feina, molt professional i això es tradueix en el nivell educatiu que transmet a les dones, que va molt més enllà de la formació inicial o instrumental.

Un altre dels recursos humans és que la mestra entrevistada compta amb l'ajuda d'una interna que més o menys té coneixements del tema que s'estudia a la classe, per a què pugui fer de recolzament amb aquelles alumnes que van més *perdudes*, ja sigui per manca d'alfabetització o perquè no entenguin l'idioma.

Per aquest motiu és molt important que la psicopedagogia estigui present en l'àmbit penitenciari, per què és una manera d'entendre millor les necessitats de l'alumnat que hi ha davant i proporcionar l'ajuda i el recolzament transformat en educació, perquè educant i entenent el món que envolta a un mateix és el camí per aconseguir els canvis de conductes programats per al col·lectiu en risc d'exclusió social del què es parla en aquest treball.

I dels recursos materials, comentar que són força escassos i això dificulta en gran mesura les tasques dels mestres per proporcionar un ensenyament de qualitat. Per exemple, moltes internes han de compartir les carpetes on guarden els treballs realitzats a classe i, quan una d'elles abandona la presó, la seva carpeta és reutilitzada per una altra companya; els fulls de paper i altre material escolar, com ara els llapis o les gomes d'esborrar també escassegen; l'aula d'informàtica, un espai molt petit, només compta amb 9 ordinadors quan el nombre d'alumnes per grup és d'entre 20 i 30, la qual cosa impossibilita la utilització d'aquests aparells com a recurs en moltes de les sessions, ja que només es poden fer servir quan varies de les alumnes no assisteixen a classe i llavors poden agrupar-se per parelles en un mateix ordinador. I tenint en compte que a les alumnes els agrada molt treballar amb els ordinadors, es podria aprofitar aquest recurs més del que es pot fer servir; etc.

També comentar que els espais són reduïts i la concentració d'alumnes fa que l'ambient sigui càlid, sorollós i poc motivador, fent la tasca educativa molt més complicada. A això se li afegeix el fet de què a l'ésser aules d'un edifici antic, el mobiliari és vell i la il·luminació tampoc no afavoreix l'estada a la classe.

Tot i així, el perfil professional de la mestra entrevistada posa de relleu l'èmfasi d'aquesta en què les alumnes no perdin el fil de la sessió, fent-les participants constantment, proposant exercicis per parelles per a què puguin debatre entre elles i a la vegada s'ajudin perquè

algunes no acaben d'entendre bé l'idioma, etc. També els parla amb un to de veu motivador i suficientment elevat per a mantenir a les alumnes alerta, introduint de tant en tant, temes de conversa propers a elles.

Per acabar, comentar que la Direcció General de Serveis Penitenciaris també proporciona dades dels interns matriculats a les escoles d'adults de les presons, però sense separar per sexes i per aquest motiu no es coneixen les dades exactes de les dones escolaritzades en l'entorn penitenciar català. A la gràfica de l'annex 12 es pot veure com el nombre de matrícules ha augmentat entre l'octubre de 2012 i el juny d'enguany, una dada que d'una banda expressa que hi ha més persones amb mancances educatives bàsiques i, d'altra banda, indica també que hi ha més presos interessats en la seva escolarització, tot i que s'ha de tenir en compte que molts dels interns es decideixen a matricular-se perquè aquest fet els proporciona punts per a aconseguir privilegis dintre del centre penitenciar.

El que sí se sap del Centre Penitenciar de Dones de Barcelona en concret, és que el nombre d'alumnes fluctua d'un dia per l'altra i constantment canvia degut a què moltes de les preses són preventives. Aleshores, la mestra expressava a l'entrevista que un dia pot tenir 25 alumnes i l'endemà 21 o, per contra, 27. Això passa perquè a l'ésser preventives, moltes d'elles, quan té lloc el judici, pot ser que les deixin en llibertat o les condemnin i siguin traslladades a una altra presó. També pot ser que compleixin condemna a Wad-Ras però quan arriba la fi del seu encarcerament recuperen la seva llibertat i per tant, també abandonen l'escola d'adults. No obstant, sempre hi ha alumnes noves perquè van entrant internes, tant preventives com condemnades, fet que pot provocar que el nombre d'escolaritzades augmenti d'un dia per l'altre.

BLOC II. DONES, MATERNITAT I PRESONS

1. La doble estigmatització de la dona.

Les dones, a diferència dels homes empresonats, els quals compten amb establiments adaptats a ells i les seves necessitats perquè històricament el delictes s'ha identificat amb la figura masculina i perquè el nombre de delinqüents homes és més elevat que la xifra de dones, es distribueixen en tres tipus de dependències penitenciàries: mòduls, unitats o departaments situats a l'interior de les presons d'homes, petites penitenciaris de dones dins de grans complexes penitenciaris d'homes o presons exclusivament femenines (Almeda, 2005).

En conseqüència, tot i que actualment ja no existeixen desigualtats en els processos d'encarcerament entre ambdós sexes (anys enrere les condicions de vida de les dones preses eren més precàries que la dels homes), els models d'intervenció continuen estant dissenyats pels homes. I això és degut a què la manca d'atenció parada a la dona empresonada impedeix elaborar un perfil criminològic i social detallat de la figura femenina del delictes (Almeda, 2005).

I si ja les diferències home/dona encarcerats són evidents, encara s'aguditzen més pel que fa a les responsabilitats que la dona deixa fora un cop entra a presó. I és que, la dona sol ser el sustentador principal familiar, tant econòmic com afectiu i relacional. En molts casos, aquesta dona és mare i dependent de l'edat dels fills, poden entrar amb ella o bé ha de ser la família extensa la que se'n fa càrrec. A més a més, altres cops la dona també és responsable d'algun altre familiar (parella, pare, mare, etc.). El conjunt d'aquestes situacions provoquen malestar i un cert impacte en les vides tant de la reclusa com dels nens i la resta de familiars, motiu pel qual l'empresonament de la mare té unes conseqüències molt més greus que si al que es privés de llibertat fos el pare (Wear, 2000).

En conseqüència, la dona, així com els fills i els familiars als quals es veuen implicats com a resultat de l'encarcerament, es converteixen en víctimes terciàries. El terme víctima terciària (Tamarit, 2006) fa referència al conjunt de costos de la penalització sobre qui la pateix personalment o sobre tercers. És a dir, totes aquelles problemàtiques que esdevenen en la mare com a conseqüència del seu ingrés a la presó (angoixa, frustració, por, vergonya, estigmatització, problemes de resocialització...), així com les dificultats que pateixen els fills que conviuen amb elles o els familiars (incloent-hi nens que viuen fora de la presó) que depenen econòmicament o emocionalment de la reclusa, es consideren víctimes terciàries del fet delictiu que ha provocat que la dona sigui penada.

2. Dret de la dona a viure amb el seu fill a presó: normativa reguladora.

Pel que fa a la peculiaritat d'ésser mares, les normatives internacionals, partint de la base de què el vincle materno-filial és primordial, s'han fet càrrec d'aquesta realitat i depenent dels països es contempla d'una manera o d'una altra. Per exemple, a Europa, a excepció de Noruega i Suècia, es permet l'acompanyament dels nens a l'encarcerament de les mares, sempre i quan prevalgui l'interès i benefici del menor.

Així, Dinamarca i Holanda preveuen l'edat màxima de permanència a presó amb les mares fins als dotze mesos; Anglaterra, França i Bèlgica, als divuit mesos (prorrogables als dos darrers països depenent del cas); Grècia i Finlàndia, als dos anys; Espanya, Portugal, Polònia i Itàlia fins als tres anys; i Alemanya els nens poden romandre a presó fins als sis.

Al Regne Unit però, la normativa és més restrictiva i només poden optar a una plaça al departament de mares aquelles dones que, havent-se sotmès prèviament a un control mèdic i conductual, els resultats indiquin abstinència de drogues i una actitud col·laboradora i afavoridora de la mare vers el tractament proposat pel centre penitenciari, així com la pràctica d'una bona convivència. Tot i aquests requeriments, serà necessari que hi existeixi disponibilitat d'habitacions per poder aconseguir la plaça.

Però aquest no és l'únic exemple de rigidesa normativa, ja que als Estats Units existeix una regulació similar a la d'Anglaterra. A la presó de dones d'Indiana, per exemple, existeix un total de 10 habitacions al mòdul de mares quan el nombre de recluses embarassades a l'any 2007 era de 40.

El cas d'Espanya ve determinat per l'art. 38.2. de la Llei Orgànica General Penitenciària (LOPG) (Yagüe, 2007a), pel qual les internes poden conviure amb els seus fills fins a l'edat de sis anys. Està basat en l'article 39 de la Constitució Espanyola, referit al dret de la família a ser protegida social, econòmica i jurídicament pels poders públics. No obstant, l'any 1995, amb la Llei Orgànica 13/95 del 13 de desembre, es va reduir l'edat d'estada a presó als tres, com a conseqüència de les greus disfuncions que podien provocar-se en el desenvolupament emocional i psicològic del menor. A més a més, tenint en compte que la població penitenciària femenina en aquell moment havia augmentat considerablement (i conseqüentment també el nombre de fills) i que estadísticament l'edat mitjana de la dona empresonada estava en els 32 anys (Yagüe, 2007b), feia pensar que el nombre de naixements a presó creixeria de manera constant, motiu pel que era necessari establir una sèrie de mesures que protegissin als menors i evitessin la massificació de les institucions penitenciàries de dones.

3. Antecedents de la maternitat a presó.

El principal motiu pel que s'ha concedit històricament la permanència dels infants a la presó amb les seves mares és per la lactància materna, ja que tant l'alimentació com l'atenció dels nadons repercuteix en aquesta.

La primera referència que es té en aquest sentit, en l'àmbit estatal, data del segle XVIII, en què l'Ordenança de la Casa Galera de Valladolid⁴, al 1796 sentència que els nens restarien amb les seves mares fins als set anys. Un cop assolida l'edat establerta, passarien a dependre dels pares, família extensa o, en cas de no tenir-ne, del *protector*, l'actual treballador social (de la Iglesia et al. 2013).

A partir d'aquesta idea, l'any 1913, al Reial Decret del 5 de maig pel qual s'aprova el Reglament d'Organització del personal, règim i funcionament de presons, disposava al seu art. 222 que els infants podrien romandre fins als tres anys per norma general, però de manera extraordinària, podia ampliar-se el període fins als set anys com a màxim.

Al 1928, el Reglament per l'aplicació del Codi Penal als Serveis de Presons, aprovat pel Reial Decret de 24 de desembre de 1928, es basa en la idea anterior, proposant com a edat màxima els quatre anys, podent-se posposar fins als set en casos determinats.

L'any 1930 el Reglament dels Serveis de Presons, aprovat pel decret de 14 de novembre de 1930, aprovà que les dones embarassades o en període de lactància rebessin una ració doble de menjar i una certa ajuda econòmica.

A la Segona República, Victòria Kent, Directora General de Presons, va crear la Secció Femenina Auxiliar de Presons, institució que tenia per finalitat acollir recluses i els seus fills, tasca que fins el moment s'havia dut a terme en establiments religiosos i sota la supervisió de monges, assegurant-los uns mínims higiènics i saludables (Yagüe, 2007a).

L'última ordenança, vigent fins a la promulgació de la LOPG data de 1956, any en què es va aprovar el Reglament dels Serveis de Presons de 2 de febrer, el més restrictiu de tots. Aquest reglament prohibia l'estada dels infants a la presó.

Cal tenir en compte que a Catalunya fins l'any 1984, moment en què se li va concedir autonomia en matèria de presons, la situació era la mateixa que a la resta de l'estat.

4. Maternitat encarcerada.

Hays (1998, citat a de la Iglesia, Piñeiro, López & Otero, 2013) parla de la criança generosa al considerar que la presència de la mare en l'educació dels fills és irremplaçable. També menciona la maternitat intensiva, entesa com a un compromís que requereix una dedicació total, molta inversió d'energia i recursos, coneixements, capacitat d'amor, vigilància del seu

4 Per a saber més sobre el tema, consultar l'annex 17.

propi comportament, subordinació als propis desitjos, etc.

En l'àmbit penitenciari, entre la mare empresonada i el fill que l'acompanya durant la seva privació de llibertat s'estableix un vincle afectiu molt persistent i recíproc que alhora és segur i esdevé la base de l'aprenentatge de la capacitat d'entaular relacions sanes i positives, les quals generen un bon ajustament social.

Per contra, la separació emocional amb la mare i l'absència d'afecte i atenció, pot provocar en el fill conseqüències a curt i llarg termini. Així, una personalitat poc afectiva i/o el desinterès social (amb els consegüents problemes relacionals), un baix nivell d'autoestima, mostrar vulnerabilitat front a situacions determinades i l'estrès serien resultats d'una pobra interacció mare-fill.

Així doncs, l'espai i el temps que romanen junts mare i fill es configura com un instrument útil per a l'aprenentatge d'aptituds maternals, per a la consolidació del vincle afectiu i pel contacte amb els recursos socials externs, que els facilitaran la supervivència fora de la presó (Yagüe, 2005).

4.1. Relació amb els fills:

Hi ha dos maneres d'afrontar la maternitat en una institució penitenciària quan la interna entra en estat de gestació o bé s'hi queda embarassada després del seu ingrés:

- L'infant i la mare conviuen al centre penitenciari, sempre que les condicions siguin les idònies: mares amb bon historial de comportament a la presó, que es trobin almenys al segon grau de compliment de condemna, que no pateixin cap malaltia greu, que no siguin agressives ni violentes, etc.
- Es procedeix a retirar el nadó només néixer en casos on les circumstàncies personals i socials de la mare es valoren com de risc: mares agressives, malalties greus, penades per delictes violents i que estan a primer grau de compliment de condemna...

Les mateixes mares, en situacions en què els fills menors de tres anys no estan a presó amb elles, poden sol·licitar la seva entrada. Aleshores s'estudia el cas i si és una solució factible, prevalent sempre els drets de l'infant, es concedeix. En aquells casos en què el menor estigui a càrrec dels serveis socials, es facilita l'entrada ja que es considera que dintre hi existeix una estructura administrativa que vetllarà per la integritat i el benestar del nen. Si, per contra, la mare, un cop iniciada la convivència, decideix que el fill surti de la presó, l'equip de professionals valoraria la situació.

No obstant, amb els fills que no poden entrar, el treballador social fa de pont entre la dona i els serveis que estan intervenint amb els seus fills (Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència, Equips d'Atenció a la Infància i Adolescència, Centres d'Acollida, Equips

d'Atenció Primària...) o amb l'entorn més proper (famílies, amics...) amb l'objectiu de mantenir la col·laboració, la coordinació i la comunicació necessàries entre totes les parts.

En aquests darrers casos, el més important és que la relació que s'estableix entre la mare i el fill o fills sigui de qualitat, ja que com més qualitat hi hagi a la relació, els nens afrontaran de millor manera la pèrdua de la figura materna (Myers et al., 1999; Thompson, 1998, citat a Parke & Clarke-Stewart, 2002).

Tot i així, tant les mares com els fills pateixen una sèrie de dificultats per poder mantenir el contacte: poca flexibilitat en les visites (si l'adult que els acompanya no pot venir, ells es queden sense visitar a les mares), l'espai no és apropiat i les pròpies dones prefereixen que els fills no les visitin, etc. En conseqüència, la manca d'oportunitats per al contacte regular i permanent entre un nen i els seus pares impedeix el desenvolupament de l'aferrament del nen cap als seus pares (Bowlby 1973, citat a Parke & Clarke-Stewart, 2002).

4.2. Recursos per a afrontar la maternitat privada de llibertat:

Les dones empresonades compten amb una sèrie de recursos (intra i interpenitenciaris) per tal d'afrontar i desenvolupar la maternitat de millor manera. Externs a la presó (interpenitenciaris) destaquen els diferents recursos comunitaris existents (programes socioeducatius, sanitaris, de drogodependències, d'intervenció psicoterapèutica, de formació i inserció laboral, específics de dones...), i el voluntariat social que té per finalitat millorar les relacions materno-filials. A Catalunya la Creu Roja i Niños sin Barreras són dues de les entitats que porten a terme tasques que proporcionen eines i recursos educatius, i ajuden a les famílies durant l'empresonament i les preparen pel període en què els infants hauran d'abandonar el centre penitenciari, acompanyant als nens en les sortides de cap de setmana o vacances. Cal dir però, que la psicopedagogia està molt implicada en ambdós grups de projectes, ja que d'entre el grup multidisciplinari que configura l'equip de treballadors, un nombre elevat són psicopedagogs.

Els altres recursos, el intrapenitenciaris, fan referència als tipus de comunicacions que mantenen les dones amb els fills que estan a l'exterior (orals, extraordinàries, escrites i telefòniques), a l'atenció mèdica hospitalària durant l'embaràs i el part (l'Hospital Penitenciari de Terrassa és una institució sanitària on s'ingressen als interns que requereixen una atenció mèdica especial, com són ara els parts), i a les dependències on conviuen amb els infants. Aquests darrers reben una especial atenció ja que són la clau del desenvolupament del vincle mare-fill durant l'empresonament, i per això estan especificats a continuació:

Departament de mares:

Els departaments de mares, regulats a l'art. 17.5 del Reglament Penitenciari, són mòduls específics de la mateixa penitenciària, separats arquitectònicament de la resta de departaments, on hi viuen les mares amb els seus fills. Estan habilitats amb una escola

infantil, ludoteca i serveis mèdico-sanitaris tant pels nens com per les internes i compten amb el suport de personal especialitzat. En alguns casos es produeixen sortides de cap de setmana, vacances, activitats lúdiques o fins i tot hi ha nens que acudeixen a escoles de l'exterior (Jabardo, 1993). És a dir, s'intenta reproduir un ambient el més normalitzat possible per a què aquests nens creixin en unes bones condicions i sense mancances. De fet, la finalitat de la separació arquitectònica amb la resta de mòduls és què els infants no percebin (o percebin el mínim possible) que viuen en una institució i no hagin de conviure amb la resta d'internes. Tanmateix, existeixen espais dintre del departament de mares tant per la mare com per al nadó per tal de treballar els vincles i fer partícip a la mare del seu rol maternal. Aquest vincle no consisteix tan sols en l'aspecte emocional, sinó que també inclou totes aquelles responsabilitats que té una mare vers el seu fill.

Unitats dependents:

Regulades pels l'art. 80.4, 166.2 i 167 del Reglament Penitenciari, són llars residencials anònimes amb l'objectiu d'aconseguir una relació materno-filial normalitzada i el ple desenvolupament del nen. Estan ubicades a la mateixa localitat que la presó de la què provenen les internes, les quals han de trobar-se al tercer grau del compliment de la seva condemna (semilibertat) per poder-se beneficiar d'aquest recurs. Es regeixen sense el control ni la seguretat existent a les presons ni tampoc presenten custòdia policial, ja que la responsabilitat la té una funcionària/educadora depenent del centre penitenciari de referència. No obstant, han de disposar d'unes normes de funcionament intern que han de recollir les obligacions i els drets específics dels residents, l'horari general, i les normes de convivència i comunicació interna, les quals són fixades pels responsables de la unitat i han d'obtenir l'aprovació del consell de direcció del centre penitenciari amb l'informe previ de la junta de tractament.

En aquests habitatges les mares surten a l'exterior a treballar o a rebre formació vària, mentre que els nens van a l'escola, juguen i realitzen activitats diverses de caire lúdic. Així doncs, sembla el el recurs més idoni per a què la vida del menor no pateixi cap de les condicions negatives de l'internament de la mare (Yagüe, 2005).

No obstant, sempre que existeixi perill de trencament de condemna o comissió de nous delictes s'exclourà a la interna del benefici d'aquest recurs. Seria el cas de dones preventives, internades per delictes violent o terroristes, estrangeres amb altes condemnes en les primeres fases del compliment, preses amb antecedents de trencament de mesures cautelars, multirreincidentes amb escalada a l'activitat delictiva, etc.

A Catalunya existeixen 3 Unitats Dependents de mares:

- Unitat Dependent Punt i Seguit a Tarragona, amb capacitat per a tretze internes.
- Unitat Dependent El Carmel, situada a Barcelona amb una capacitat per a nou internes.

- Unitat Dependent Àgora, també a Barcelona, amb capacitat per a sis internes.

Mòduls mixtes o familiars:

Menys coneguts perquè n'existeixen ben pocs, els mòduls familiars són departaments habilitats per a què puguin conviure les famílies senceres, en els casos en què els dos pares es trobin a presó, sempre que els fills siguin menors de tres anys. Aquest recurs està regulat per l'art. 168 del R.P.

BLOC III. ELS FILLS DE LES DONES EMPRESONADES I ELS DRETS DELS INFANTS

La Declaració dels Drets del nen estableix al seu article 49 que s'atendrà fonamentalment a l'interès superior del nen (Yagüe, 2007a). Però també dicta que el menor té dret a créixer juntament amb la seva mare. Traduint-lo al tema que aquí ocupa, el nen té dret a conviure amb la seva mare a presó, sempre i quan els seus interessos no es vegin anul·lats.

No obstant, els nens, com ja s'ha vist anteriorment, es converteixen en víctimes terciàries en el moment en què les mares entren a presó o bé en néixer, en aquells casos en què les mares s'embarassen durant el seu tancament o ja ho estan en el moment d'entrar-hi, tant si conviuen amb elles dintre com si no.

Pel que fa als infants que romanen amb les mares, sobre les conseqüències mèdiques i psicològiques que poden patir aquests nens arrel de la seva estada a presó, contràriament al que es pugui pensar, i tot i que no hi ha molts estudis al respecte, i menys encara que siguin longitudinals, les conclusions dels que s'han pogut realitzar afirmen que el desenvolupament de la personalitat i les aptituds no ha de veure's compromès si la permanència a la institució penitenciària és rica en estímuls. A més a més, la convivència grupal dels mòduls i l'escolarització des dels primers mesos, afavoreix significativament la sociabilitat i els recursos escolars dels menors.

No obstant, preocupa la separació de les mares que han de patir els fills als tres anys, moment en què han d'abandonar el centre penitenciari per reprendre una nova vida a l'exterior, ja sigui amb algun familiar o als recursos comunitaris existents.

Aquest esdeveniment es prepara amb la suficient antelació per a evitar situacions de desarrelament. Durant la seva estada a presó, encara que les mares no puguin sortir fora, s'intenta que el menor en tot moment estigui envoltat d'un medi totalment normalitzat. Així, i sempre acompanyats per personal voluntari, realitzen sortides a l'exterior per acudir a les escoles infantils i parcs del voltant del centre penitenciari. També s'afavoreixen sortides de cap de setmana i vacances amb la família extensa o bé amb una família d'acollida o associacions no governamentals, els mateixos que se'n faran càrrec un cop abandonin la presó, amb la finalitat d'anar acostumant al nen a una convivència diferent. Aquestes darreres sortides seran pactes per la pròpia mare, el recurs acollidor i el centre penitenciari.

A més a més, un cop marxen de la presó, es contempla un règim de visites força ampli i alhora gradual, per tal de què el nen vagi acostumant-se a veure menys a la seva mare, evitant el desarrelament total i la pèrdua del vincle amb aquesta.

4. CONTEXTUALITZACIÓ

El projecte en qüestió està destinat a la població penitenciària femenina que viu la maternitat tancada a presó, ja sigui acompanyada dels seus fills o no. Encara que en el procés de cerca d'informació he pogut comprovar que els trets que caracteritzen a aquest col·lectiu són els mateixos arreu del món, el programa es centrarà en el Centre Penitenciari de Dones de Barcelona perquè és la realitat que vaig visitar i per què documentant-me he vist que és l'única penitenciària de Catalunya destinada exclusivament a la població femenina, essent també l'única presó que compta amb un Departament de Mares entre les seves instal·lacions. A més a més, per tal d'acostar la intervenció a la realitat cal basar-se en uns ítems que la facin ajustar-se a les necessitats específiques del grup al qual va destinat. I per tal de no perdre l'objectiu inicial de treball, aquest projecte s'ha fet en base a l'anàlisi de necessitats de la població reclusa femenina i mare. No obstant, com que les característiques que presenten són les mateixes, es pot fer extensible a les altres penitenciaris de Catalunya, podent-se adaptar a qualsevol altra realitat quan sigui necessari.

Així doncs, el Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, inaugurat l'any 1983, es troba ubicat al carrer Doctor Trueta, 76-98, al barri del Poblenou i és un edifici força petit, de tres plantes on es concentren tots els serveis i recursos indispensables per a la permanència de les internes, entre les quals algunes es troben en presó preventiva i altres ja estan penades.

Pel que fa al Departament de Mares, aquest està equipat amb 12 habitacions amb lavabo en les quals dormen les mares amb els seus fills, una cuina, una ludoteca, un pati només per a fills i mares i una escola infantil, tot separat arquitectònicament de la resta de mòduls.

Al soterrani es troben aquelles instal·lacions destinades a l'oci, com són ara el gimnàs i els tallers productius i artístics, i a la tercera planta es localitza l'escola d'adults, la qual consta de tres aules (una d'elles d'informàtica) i una biblioteca que, tot i no pertànyer a l'escola, la poden fer servir en horari lectiu.

El fet de què sigui reduït, afavoreix una intervenció més propera i que es puguin detectar millor les necessitats de les internes, facilitant també la coordinació i el traspàs d'informació entre els diferents professionals que hi treballen (sanitaris, funcionaris...), entre els quals es troben els cinc educadors, el psicòleg, els dos treballadors socials i els tres mestres, encarregats de l'àrea psicopedagògica del centre, que té com a finalitat la reeducació i reinserció de les internes.

A l'ésser un centre públic, la seva gestió depèn del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, la qual té autonomia total en aquesta matèria, amb respecte a l'estat espanyol, des de l'any 1984.

A partir d'aquí, era essencial detectar aquelles mancances existents entre les recluses mares i elaborar el programa en base a les necessitats percebudes i expressades obtingudes de l'anàlisi exhaustiu de les discrepàncies, la qual cosa ha ajudat a prioritzar aquestes necessitats per tal de prendre les decisions pertanyents i formular els objectius a treballar.

Les tècniques emprades per a l'anàlisi de necessitats han estat l'observació directa, l'anàlisi de documents varis (articles, llibres, estudis...) i l'entrevista realitzada a la mestra de la presó. A l'annex 14 es pot veure el procés d'avaluació de tots aquests instruments.

En conclusió, el que es desprèn d'aquesta anàlisi és la necessitat de fer un tractament sobre el tema de la maternitat, ja que per a les dones actualment no existeix cap programa específic, amb problemes i preocupacions típiques de gènere i, menys encara, que tracti el tema de la maternitat.

Al llarg de tot el procés he pogut veure com el fet de tenir fills, ja sigui dintre o fora de la presó, preocupa i angoixa molt a les internes i aquesta situació els provoca frustració, neguit i impotència al no saber què els està passant als seus fills ni tampoc poder-los ajudar quan ho requereixen. De la mateixa manera, la maternitat a presó també fa patir a les mares perquè no saben què passarà amb els infants un cop abandonin el centre penitenciari.

Per tant, el primer punt a treballar és l'educació emocional, ajudar a aquestes dones a rebaixar l'angoixa, la frustració, la por, la vergonya i tots aquests sentiments negatius desencadenants d'altres problemàtiques i que a la vegada els impedeix viure més tranquil·les dintre de l'àmbit penitenciari.

Com es pot extreure de l'anàlisi de necessitats, a les mares internes els preocupa sobretot la poca comunicació que tenen amb els seus fills i el neguit de no saber com estan creixent. I encara que psicopedagògicament no es pot intervenir amb la llei, sí que es pot orientar a aquestes mares pel tal de treballar els hàbits de criança i responsabilitat vers els fills.

Aquest treball però, també és interessant dur-lo a terme amb les mares del Departament de Mares, ja que de les necessitats percebudes pels especialistes destaca el fet de què a algunes d'elles els hi caldria consolidar responsabilitats de mares. El que sí tenen de positiu aquestes dones és que són conscients de què són afortunades al poder veure créixer als seus fills.

Un altre aspecte a destacar és que l'autoestima i l'autoconcepte de les internes en general disminueix amb l'entrada a presó, però la d'aquestes dones en particular és encara més notable per la seva condició de dona encarcerada i de mare. Un cas semblant és el de la dependència que mostren cap a la figura masculina i cap al fet de viure privades de llibertat. Aquí, doncs, seria important incidir-hi perquè millorant aquests tres factors, la seva tasca educativa amb els fills de ben segur que augmentaria.

l és a partir del recull de totes aquestes necessitats expressades i percebudes d'on sorgirà la intervenció que té per a objectiu orientar a aquestes mares en el seu procés de criança.

5. DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

Pel simple fet de pertànyer a una determinada categoria social com són ara les dones, els nens o els ancians, s'adquireix un cert grau de vulnerabilitat que produeix indefensió en aquestes persones (Soria & Sáiz, 2010). Si s'afegeix la particularitat de viure privada de llibertat i ésser mare en aquestes condicions així com, per part dels nens, créixer a la presó per no trencar els vincles amb la mare, o fora d'ella però sense la figura materna, la vulnerabilitat d'aquests col·lectius augmenta considerablement. D'aquí se'n deriva la idea de què tant el treball preventiu com el tractament d'orientació psicopedagògica que es puguin arribar a fer amb fills i mares, haurà d'estar basat en unes característiques determinades, estudiades molt acuradament.

En aquest cas, el programa de tractament està enfocat a treballar amb les mares i orientar-les en l'adquisició d'eines per tal de millorar la relació amb els fills i, consegüentment, aconseguir una estada a presó tranquil·la, estable, sense angoixes ni pors derivades de les mancances maternals i de comunicació amb els menors. Alhora també es pot aconseguir que la situació dels menors millori, ja que si la relació amb les mares és bona, els vincles que es crearan estaran ben aferrats i els nens no notaran tant l'absència de la figura materna.

Però per aconseguir això, és important que les mares es trobin bé amb sí mateixes, de lo contrari, tant la relació com les comunicacions amb els fills davallen cada cop més. Així doncs, es tracta d'una situació circular: a millor benestar de les mares, més qualitat en les comunicacions i les relacions amb els fills i, a més relació i comunicació amb els fills, millor benestar per les mares i pels menors.

Per últim, comentar que el programa d'orientació en l'adquisició d'eines per a millorar les relacions materno-filials amb dones encarcerades, tot i que és una intervenció especialitzada en la temàtica de la maternitat, és més convenient ubicar-lo i, per tant, desenvolupar-lo dintre de *l'àmbit de la salut i el desenvolupament personal* de l'estructura curricular proposada per la Direcció General de Serveis Penitenciaris, dintre de l'oferta global educativa d'intervenció grupal amb interns.

5.1. Objectius

A l'hora d'elaborar els objectius que es volen aconseguir amb el programa, cal reflexionar sobre aquelles prioritats que s'intentaran millorar. En aquest cas la finalitat és donar resposta a la necessitat més important de les destinatàries, millorar les relacions amb els seus fills. Per a què això es pugui produir, és interessant incidir en l'autoconcepte i l'autoestima, així com en la convivència de les mares a presó, ja que aconseguint una millora en aquest àmbit, serà més senzill que es trobin predisposades a consolidar les seves responsabilitats

maternals. És per això que els objectius, que han de ser coherents i factibles, estan redactats per donar resposta a aquestes necessitats. A continuació es poden llegir els quatre objectius generals amb els seus corresponents objectius específics.

1. Treballar les àrees d'autoconcepte i d'autoestima de les mares per a modificar la percepció de sí mateixes.

- 1.1. Prendre consciència de les seves possibilitats i de la manera de potenciar-les.
- 1.2. Evitar l'autocrítica que limita l'afrontament de la seva realitat.

2. Gestionar les emocions que senten com a conseqüència de la seva privació de llibertat.

- 2.1. Reconèixer les emocions que tenen una forta implicació en la seva vida quotidiana a la presó.
- 2.2. Rebaixar els sentiments negatius derivats de la condemna i de la maternitat.
- 2.3. Potenciar les emocions positives a partir de l'acceptació de la seva condició de mare encarcerada i de les possibilitats que se li ofereixen des del centre per a mantenir el contacte amb els seus fills.

3. Reforçar aquelles habilitats socials útils per a la convivència amb els altres.

- 3.1. Proporcionar habilitats per a obtenir un ambient el més segur i estable possibles a la presó.
- 3.2. Treballar el respecte i la solidaritat entre companyes, emfatitzant en les relacions positives.
- 3.3. Crear un entorn de treball que potenciï les mostres d'afecte, el sentit de l'humor i la familiaritat amb les companyes i el professional.
- 3.4. Vetllar per l'existència d'espais de reflexió per a orientar en el desenvolupament d'eines que afavoreixin la convivència assertiva.
- 3.5. Desenvolupar un ús adequat del diàleg per a fer-se entendre.
- 3.6. Respectar els torns de paraula.
- 3.7. Escoltar als altres quan parlin i respectar les diverses opinions.
- 3.8. Fomentar l'empatia amb els altres.

4. Consolidar els hàbits de criança i responsabilitat vers els fills.

- 4.1. Augmentar la intensitat i la qualitat de les relacions materno-filials.
- 4.2. Desenvolupar estratègies per a enfrontar-se eficaçment a les dificultats que poden sorgir en les tasques educatives.
- 4.3. Trobar la manera més adequada de relacionar-se amb els fills aprofitant els règims de comunicacions dels que gaudeixen.

- 4.4. Enfortir els vincles familiars recolzant la comprensió i la responsabilitat vers els fills.
- 4.5. Conscienciar-se de la seva condició de mare.
- 4.6. Fomentar l'empatia vers els sentiments i els pensaments dels fills.

5.2. Continguts

En la selecció dels continguts, s'ha de tenir clar que potser no tots acaben sent assimilats per les mares, per aquest motiu és important seleccionar-ne aquells que són més importants. En el següent quadre queden especificats els continguts que configuren aquest programa:

Autoconcepte i autoestima	<ul style="list-style-type: none"> - Què és l'autoestima i què és l'autoconeixement - Percepció d'una mateixa. - Conèixer els meus punts forts i potenciar-los. - Entrenament en l'autocrítica constructiva. - Acceptació de la realitat. - Reconstrucció de l'autoestima i l'autoconcepte
Emocions	<ul style="list-style-type: none"> - Reconèixer emocions positives. - Identificar emocions negatives. - Causes i conseqüències d'aquests sentiments. - Expressió dels sentiments positius i negatius. - Treballar les emocions negatives per a minimitzar els efectes en la relació amb els fills. - Com fer créixer les emocions positives.
Convivència	<ul style="list-style-type: none"> - La presó com a medi de convivència amb iguals. - La necessitat de crear un ambient tranquil i estable a la presó. - La importància del respecte, la solidaritat i les relacions positives. - La consciència de grup. - El companyerisme. - La convivència assertiva.
Hàbits de criança i responsabilitats	<ul style="list-style-type: none"> - Els fills. La importància de l'aferrament. - Les mares. - Maternitat: responsabilitats vers els fills. - Les relacions materno-filials. Com potenciar-les. - Neguits i dubtes que poden sorgir en la professió de mares. - Com aprofitar els règims de visites.

5.3. Destinataris

Les destinatàries en aquest cas són dones encarcerades que es troben complint condemna per delictes diferents, els quals no són rellevants per a l'aplicació del programa. El que sí és important és la particularitat de la maternitat, ja que encara que totes i cadascuna de les dones que formen part d'aquesta intervenció són diferents, tenen en comú que són mares.

Així doncs, són dones privades de llibertat que viuen amb els seus fills a la mateixa presó, al Departament de Mares, o bé també poden accedir-hi aquelles altres mares que viuen la

seva maternitat a distància perquè els seus fills ja han superat l'edat màxima d'estada a presó.

Les mares no tenen per què conèixer-se entre elles encara que siguin companyes d'internament, (per viure en departaments diferents, per entrar noves del carrer o d'un altre centre penitenciari...), amb lo que és possible que no existeix una història comú entre elles, motiu pel qual seria important crear una consciència de grup de treball pel bon funcionament del programa, en benefici de totes.

No obstant, encara que no es coneguin comparteixen l'espai on es desenvolupa el seu dia a dia, les normes que les regeixen, els horaris, viuen situacions personals molt semblants, en segons quines activitats també pot ser que algunes d'elles hi coincideixin o hagin coincidit encara que no hagin entaulat una amistat... I el perfil característic de la dona a presó en general i de la maternitat en particular també és comú a totes.

Com que no es coneixen les peculiaritats específiques de cadascuna de les internes, una bona guia per saber el perfil de les destinatàries és l'estudi realitzat per de la Iglesia et al. (2013), en el qual es recullen dades d'entre febrer i juliol de 2011, així com els Descriptors Estadístics dels Serveis Penitenciaris, els quals aporten informació en determinades àrees fins al juny de 2013. Segons el que indiquen aquestes dades:

- Edat: els resultats obtinguts indiquen que la franja d'edat en la qual hi ha més dones mares a la presó són dels 41 als 50 anys, seguides del grup de 36 a 40, el de 31 a 35 i el de 26 a 30, respectivament, entenent que els fills en qüestió estan en edat de dependre de la figura materna.
- Tipus de delictes: pel que fa als tipus de delictes, els més nombrosos són els relacionats amb drogues, és a dir, contra la salut pública, la qual cosa indica poca incidència d'agressivitat ni delictes greus.
- Nacionalitat: el 60% de les recluses són espanyoles, de les quals un elevat nombre pertanyen a l'ètnia gitana, i el 40% restant són estrangeres (principalment provenen de l'Amèrica del Sud). D'aquestes darreres, les no comunitàries solen estar indocumentades o en situació irregular.
- Nivell d'intel·ligència: es caracteritzen per presentar nivells baixos o baixos-mitjans.
- Manteniment de la relació amb la parella: els estudis indiquen que més de la meitat de les internes tenia parella abans d'entrar a la presó, el qual pot ser el pare d'algun dels seus fills. No obstant, un 37% de dones ha conegut a la seva parella dintre de la presó, i només el 10% de les dones continua amb el seu home.
- Dependència: aquestes dones solen presentar dependència emocional envers les parelles, motiu pel qual, algunes de les que estan solteres en ingressar a la presó, senten la necessitat de conèixer a un home.

- Malalties: el 20% de les dones estudiades presentaven malalties infeccioses, la qual cosa indica conseqüències en els seus fills.
- Relació materno-filial amb fills fora de presó: el 41% de les dones no veu mai als seus fills i només el 23% els veu setmanalment. Tot i així, sí mantenen comunicacions (telefòniques, escrites, orals i vis a vis familiars).
- Embaràs: alguna d'aquestes dones utilitzen l'embaràs per a aconseguir beneficis i les estrangeres sovint pensen en el fill com una via d'arrelament al país.
- Responsabilitats: algunes de les internes mares no acaben de responsabilitzar-se de les tasques que li pertocuen com a mare, relegant-les en el personal de presó.
- Mancances personals: solen presentar mancances afectives, d'habilitats relacionals, d'autonomia i d'hàbits personals.
- Sentiments: totes elles tenen en comú una sèrie de sentiments negatius originats com a conseqüència de la seva condició de mare encarcerada. Així, senten angoixa, neguit, por, vergonya, culpabilitat, impotència, frustració, depressió en alguns casos, desmotivació, apatia, desconfiança, tristesa, soledat, desconexió del món *exterior*, etc.

Cal dir però, que tot i que moltes d'aquestes característiques no són rellevants directament en la planificació del programa, és important tenir-les en compte, ja que tot el conjunt configuren el perfil de la dona interna i d'una manera o altra influiran en el seu benestar físic, moral i psicològic.

Per acabar, comentar que és interessant elaborar el programa en funció de les potencialitats d'aquestes mares i, partint de la visita que vaig realitzar al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, les dones que vaig tenir la sort d'observar es mostraven positives front la formació i l'aprenentatge amb els ordinadors, un mètode més innovador que les classes teòriques clàssiques. Tanmateix, cal destacar l'interès que senten per acostar-se més als seus fills, volent aprendre cançons per poder cantar-se-les, per exemple, que es podria traduir a qualsevol altre tipus d'activitats que vulguin aprendre.

5.4. Metodologia

La metodologia emprada al llarg del programa està basada en les dinàmiques de grup i en les classes poc teòriques, ja que és necessari captar l'interès de les mares i que tinguin una motivació per a assistir-hi, perquè la intenció és que treballin, col·laborin i aprenguin sense que els suposi una nova càrrega, sinó un estímul i una complaença.

Per aquest motiu és important aconseguir implicar a cadascuna d'aquestes dones en la millora de les seves competències i que assumeixi el protagonisme a l'hora de fixar les seves metes a curt, mitjà i llarg termini.

Així doncs, encara que els horaris que proposo són orientatius, les sessions estaran dividides en dues parts, separades per una pausa de 15 minuts a la qual es donarà pas al voltant de l'hora d'haver començat la classe, tret del primer dia en què la pausa serà de 10 minuts a l'haver destinat la primera part a la presentació. Per tant, l'estructura serà: 1 hora de classe, 15 minuts de descansa i 45 minuts més de classe. La idea és que a la primera hora es portin a terme aquelles activitats que durin més temps o que suposin més esforç, i un breu resum de la sessió anterior per tal de connectar coneixements i recordar el que ja s'ha treballat, el qual seria ideal que l'elaboressin oralment entre totes les mares. A més a més, els últims 5-10 minuts de classe estaran destinats a una petita conclusió-avaluació, les protagonistes de la qual seran les mares, amb l'objectiu de saber què els ha semblat la sessió, si canviarien qualsevol aspecte, etc. Aquí, penso, és important que l'educador doni les gràcies a les mares per haver assistit i s'acomiahi d'elles fins a la següent setmana.

També cal dir que el programa, com que no té un nombre fixat de mares perquè en principi no es portarà a terme, l'he elaborat pensant en que el nombre ideal estaria al voltant de 15. I regint-me pel grup que vaig observar, el qual el configuraven 25 dones però no totes eren mares, les sessions les prepararé pensant en 15 alumnes-mares.

Pel que fa a l'idioma comentar que, com que és probable que al programa assisteixin mares estrangeres amb pocs coneixements de castellà i menys encara de català, les sessions s'impartiran en castellà i es recorrerà a recursos auditius i audiovisuals sempre que sigui possible per poder treballar amb elles, ja que una imatge, per exemple, es pot mirar i entendre encara que no s'entengui un idioma. No obstant, també s'hauria de potenciar el recolzament a l'alumna per a expressar-se i a compartir comentaris el millor possible en la llengua vehicular del grup.

Per acabar, la finalitat d'aquest programa és que les mares consolidin hàbits de criança, és a dir, es parteix de la base que elles ja tenen coneixements i per tant, la figura de l'educador ha de ser més el d'un guia que acompanyi constantment a l'alumna i li ofereixi suport sempre que sigui necessari, actuant de moderador en aquelles activitats que ho requereixin.

5.4.1. Estratègies

Les estratègies emprades estan destinades a millorar les relacions amb les companyes mitjançant el treball cooperatiu i per equips, sobretot. Així, al llarg del programa es desenvolupa algun debat, es generen discussions entre elles per debatre temes concrets i es porten a terme diverses activitats en grup i per parelles per compartir coneixements i enriquir-se mútuament. Els grups és preferible que no siguin sempre els mateixos ja que d'aquesta manera s'afavoreix el coneixement entre totes les integrants del programa.

Com a activitat també en grup, es proposa l'estratègia del trencaclosques fotogràfic, el qual

hauran de formar entre totes, per tal de cohesionar al grup des de l'inici.

Altres estratègies que s'utilitzen són la pluja d'idees, la bola de neu, el role-playing, l'abans i l'ara al grup i lectures de poemes i d'opinions d'altres mares, com a estratègia per a fer-les empatitzar entre elles i amb els altres.

A més a més, en una sessió faran ús dels ordinadors i s'usaran aquests com a recurs i com a estratègia alhora, ja que mitjançant la cerca d'Internet, trobaran la informació desitjada.

I pel que fa a l'àmbit més personal, es duran a terme estratègies com comprar/vendre, dibuixar, resoldre sopes de lletres o el cercle, activitats amb la finalitat de conèixer-se a elles mateixes.

5.4.2. Temporalització

Aquest programa té una durada total de 10 sessions de dues hores cadascuna, que es desenvoluparien setmanalment, aconsellant que les dues hores es facin seguides amb el seu corresponent temps de descans. He decidit afegir un parell de sessions complementàries preveient possibles canvis o algun imprevist.

Al quadre següent queda explicitat de manera més gràfica. Com que és un projecte que en principi no està programat que es porti a la pràctica, les dades indicades simulen el que seria el calendari de desenvolupament de la intervenció, entenent que aquesta comença el dia 7 d'octubre d'enguany i acaba el dia 16 de desembre de 2013, tenint en compte que seguint el calendari escolar del curs 2013-2014 que estableix el Consorci d'Educació de Barcelona, es considera el dia 4 de novembre festa de lliure disposició.

Sessió 1 Presentació 07/10/2013	Sessió 2 La maternitat 14/10/2013	Sessió 3 Les emocions 21/10/2013	Sessió 4 La Lucía i la Rosa 28/10/2013
Sessió 5 Som Conte-Contes 04/11/2013	Sessió 6 Els fills a la presó 11/11/2013	Sessió 7 La relaxació 18/11/2013	Sessió 8 Som mares 25/11/2013
Sessió 9 Tancament 02/12/2013	Sessió 10 La festa 09/12/2013	Sessió 11 (complementària)	Sessió 12 (complementària)

5.5. Proposta d'activitats

A continuació es troben explicades les activitats proposades per cadascuna de les 10 sessions, més les dues complementàries, amb els corresponents objectius i materials que seran necessaris per a la sessió, així com el desenvolupament d'aquesta. Als annexes, no obstant, es poden veure de manera gràfica.

Sessió 1: Presentacions i autoestima

Objectius	Conèixer al grup amb el que es treballarà durant tot el programa. Conèixer al professional que durà a terme les sessions i a les companyes. Saber quins són els objectius i els continguts del programa. Descobrir les expectatives de les mares. Cohesionar al grup. Crear bon ambient de treball.
Materials	1 fotografia impresa (o més, depenent dels membres del grup). Fulls en blanc. Llapis.
Temporalització	Presentació de l'educador i de les mares: 30 minuts. Trencaclosques: 30 min. Descans: 10 min. Presentació del programa: 15 min. Autoestima: 40 min. (pluja d'idees: 20 min.; dinàmica: 10 min.; posada en comú: 20 min.). Conclusió: 5 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Presentació del grup Trencaclosques fotogràfic Pluja d'idees Comprar/vendre
Avaluació	L'educador apuntarà aquelles dades que cregui rellevants per a conèixer millor al grup i les expectatives que tenen les mares amb respecte al programa. També seria convenient observar què saben les mares sobre l'autoestima i prendre notes sobre el desenvolupament de la sessió i l'actitud de les mares.

Desenvolupament de la sessió:

A la primera part d'aquesta sessió es farà la presentació de tot el grup i del professional que porti a terme el programa, ja que és important que tots es coneguin i sàpiguen amb quines persones treballaran a partir d'ara.

Com que es parteix de la base que possiblement hi haurà mares estrangeres que no entenguin massa bé l'idioma o que encara estiguin familiaritzant-se, la dinàmica escollida per a la presentació consisteix en què el formador imprimeixi una fotografia de la grandària que ell cregui convenient i la retalli en diferents parts, preferentment desiguals, de manera que

n'hi hagi un per a cadascuna de les mares. Si el grup fos bastant nombrós, es poden imprimir 2 o més fotografies i retallar-les segons convingui.

Un cop a l'aula, l'educador es presenta per poder iniciar la sessió i seguidament reparteix un dels trossos a cadascuna de les mares, a l'atzar. Segons entrega el paper, l'alumne en qüestió s'ha de presentar a les seves companyes, explicar com es diu, quines aficions té, alguna característica personal, la nacionalitat, les expectatives amb respecte al programa de formació... Tot allò que creguin convenient que coneguin d'ella.

Quan totes les mares s'han presentat, l'educador indica que aquests papers, junts, formen una imatge i que per tant, s'hauran d'organitzar i autorregular entre elles per tal de configurar el trencaclosques.

Una vegada formada la fotografia, podran veure que és la imatge d'un animal femella juntament amb les seves cries, força il·lustrativa de la maternitat. A partir d'aquí, l'educador explicarà el per què d'aquesta imatge a partir de les respostes que donin les mares a les preguntes de l'educador de *per què creieu que he escollit aquesta fotografia i no una altra? Què penseu de la imatge? Què us sembla?*

Després es farà la pausa de 10 minuts en aquest cas i a continuació l'educador explicarà el programa i procedirà a realitzar una pluja d'idees sobre el que pensen les mares que és l'autoestima. A partir d'aquí, entre totes crearan el concepte d'autoestima, revisat en tot moment per l'educador. Per últim, es col·locaran per parelles i hauran de pensar en totes les seves potencialitats perquè hauran de vendre's de la millor manera possible a la parella, han d'aconseguir que aquesta vulgui comprar-les. Es destina uns 5 minuts per aquesta tasca i quan acabi el temps, es fa canvi i ara la que venia haurà de comprar a la companya, durant 5 minuts més. Quan acabi el temps, la venedora exposarà en comú els motius que l'han fet decidir-se a comprar a la companya.

Aleshores l'educador procedirà a concloure i tancar la sessió.

Sessió 2: La maternitat

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Crear bon ambient de treball. Mostrar consciència de la seva maternitat. Identificar els sentiments i les emocions.
Materials	Fulls en blanc. Llapis i colors.
Temporalització	Resum de la sessió anterior: 15 minuts. Explicació dels deures i de la sessió: 15 min. Dibuix: 30 min. Descans: 15 min. Posada en comú: 35 min. Conclusió: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Dibuixar.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Parar atenció a les actituds de les mares mentre es proposa l'activitat del dibuix, així com durant la seva execució. Prendre notes dels comentaris que es facin amb l'explicació dels dibuixos.

Desenvolupament de la sessió:

La sessió començarà amb el resum de la classe anterior, ja que ha passat una setmana i cal anar fent memòria del que es va treballant cada dia. Seria interessant que entre totes les mares completessin l'explicació perquè d'aquesta manera es comprovaria el grau en què van quedar assolits els continguts.

A continuació l'educador proposa una tasca que suposarà uns deures diaris durant una setmana que ocuparan poc temps de les internes. Aquestes hauran d'emplenar una fitxa amb una sèrie de preguntes sobre elles i la següent setmana es posarà en comú.

Després l'educador explica en què consistirà la sessió d'avui i l'activitat que portaran a terme. Es tracta de la realització, de manera individual, d'un dibuix sobre el que entén cadascuna d'elles de la maternitat. Com que aquest dibuix haurà de ser reflexionat, es destinen 30 minuts a elaborar-ho. Cal dir però, que el professional anirà passejant-se per les taules i ajudant a aquelles mares que ho requereixen.

Passats els 30 minuts, es fa la pausa i en acabar-se, es reprèn la sessió amb la posada en comú dels dibuixos de manera individualitzada, amb la seva corresponent explicació.

Sessió 3: Les emocions

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Crear bon ambient de treball. Cohesionar al grup. Fomentar la lectura. Identificar emocions i sentiments i saber-los posar una definició.
Materials	Fotocòpies amb les sopes de lletres. Fotocòpies amb el poema. Llapis o colors.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 minuts. Ordre del dia: 5 min. Sopa de lletres: 40 min. Descans: 15 min. Posada en comú: 10 min. Deures: 5 min. Poema: 20 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Sopa de lletres. Treball per parelles. Lectura d'un poema.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observar les actituds de les mares en el desenvolupament de la sessió, així com els seus coneixements dels sentiments i les emocions i la seva gestió.

Desenvolupament de la sessió:

La sessió començarà amb el resum de la classe anterior i seguidament l'educador explicarà què es treballarà avui. Posteriorment, dona pas a la realització d'una activitat que consisteix en resoldre en 15 minuts una sopa de lletres, per parelles, en la qual hauran de trobar 7 paraules que indiquin sentiments o emocions, amb l'ajuda de l'educador en cas que fos necessària.

Després d'aquests 15 minuts, encara per parelles, s'expliquen mútuament què volen dir aquests mots durant uns 5 minuts més. Acte seguit, s'agrupen en grups de 5 persones (en total 3 grups) amb la finalitat de parlar sobre aquests sentiments i emocions i explicar-se entre elles en quins moments els senten, amb quina intensitat, per què... I han de fer un llistat, a mode de pluja d'idees, amb allò més rellevant per a explicar a les companyes més

tard.

Es fa el descans i a la tornada comenten al grup-classe cadascuna de les llistes que han sorgit als diferents grups. Han d'explicar per què han confeccionat aquest llistat i no un altre.

Després, es reprèn l'activitat dels deures, que havien de portar feta per avui. L'educador demana que cadascuna d'elles elabori una descripció de sí mateixes a partir d'aquest exercici i que se la guardi per a més endavant, aquesta no es compartirà amb el grup-classe.

Per a acabar la sessió, en la darrera estona l'educador llegeix un poema de la poeta Gioconda Belli sobre la maternitat amb la finalitat de reflexionar-hi. I procedeix a les conclusions.

Sessió 4: La Lucía i la Rosa

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Crear bon ambient de treball. Cohesionar al grup. Fomentar la lectura. Identificar emocions i sentiments en moments determinats. Empatitzar amb els altres i veure els diferents punts de vista d'una mateixa situació. Potenciar els hàbits maternals.
Materials	2 fotocòpies (1 per grup). 1 fotocòpia per persona. Fulls en blanc. Llapis.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 minuts. Ordre del dia: 5 min. Cartes: 40 min. Descans: 15 min. Jo sóc la Rosa: 20 min. Programar la visita dels fills: 15 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Role-Playing. Bola de neu. Pluja d'idees.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació de les mares en el desenvolupament de la sessió.

Desenvolupament de la sessió:

La sessió comença amb el resum del dia anterior i després l'educador explica que han de formar 2 grups per a iniciar l'activitat. Un cop organitzats els equips, l'educador explica que repartirà un full a cada grup en el que s'exposa un cas. L'han de llegir entre totes i discutir-hi per tal de respondre a les preguntes que es proposen. L'educador farà de guia per si alguna alumna necessita suport. Cal dir però, que cada cas és diferent, és a dir, no es discutirà el mateix cas en els dos grups.

Es deixen 20 minuts per a què els grups deliberin i després es posen en comú els resultats d'un i altre i així, durant 20 minuts més es poden discutir les dues perspectives.

Després de la pausa, i de manera individual, cada alumna haurà de respondre les preguntes

que se li proposen en un full que repartirà l'educador. I després, seguint l'estratègia de la bola de neu, s'aniran exposant els resultats de totes.

Per acabar, l'educador procedirà a moderar una pluja d'idees sobre com planificarien les mares una comunicació amb els seus fills. I els darrers minuts, de manera individual cadascuna elaborà la seva pròpia.

Sessió 5: Som Conta-Contes

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Desenvolupar un ús adequat del diàleg per a fer-se entendre. Escoltar a les companyes i respectar-les. Fomentar l'empatia amb els altres. Crear bon ambient de treball. Cohesionar al grup. Fomentar la lectura. Consolidar els hàbits de criança i responsabilitat vers els fills.
Materials	5 contes infantils diferents que tractin la maternitat a escollir per l'educador.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 min. Ordre del dia: 5 min. Preparació del conte: 40 min. Descans: 15 min. Representació dels contes: 35 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Treball en equip. Role-playing.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació de l'actitud i les opinions de les mares sobre l'activitat proposada.

Desenvolupament de la sessió:

Avui la sessió comença com cada dia, fent un resum de la classe anterior entre les mares i l'educador exposa en què consisteix l'activitat. Els explica que han d'estar molt atentes, ja que la proposta d'avui és representar un conte a les companyes. Per a realitzar l'activitat s'han d'organitzar en grups de 3 persones (5 grups en total) i escollir un dels contes que l'educador ha portat.

Una vegada escollit el conte en qüestió, les integrants del grup hauran de fer una lectura conjunta del conte, ajudant-se mútuament. Després, caldrà que es reparteixin els papers protagonistes i comencin a assajar com representarien aquest conte si el públic fossin els seus fills. L'educador dóna la possibilitat de què el conte sigui representat com si fos una obra de teatre o narrat oralment com si les mares es convertissin en conte-contes per un dia.

Després del descans es destinarà la segona part a les representacions i en acabar, es destinaran uns minuts a avaluar entre tot el grup l'èxit (o no) de la iniciativa.

Sessió 6: Els fills a la presó

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Crear cohesió de grup i bon ambient a l'aula. Fomentar l'empatia i el respecte amb els altres. Respectar torns de paraula. Practicar l'escolta activa. Fer-se entendre. Consolidar els hàbits de criança i responsabilitat vers els fills.
Materials	Ordinador amb accés a Internet. Pissarra i guix. Full amb els casos impresos.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 min. Ordre del dia: 5 min. Pluja d'idees: 10 min. Exemples: 20 min. Pel·lícula: 10 min. Descans: 15 min. Debat: 20 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Pluja d'idees. Debat.
Avaluació	Observació de l'actitud i les opinions de les mares. Para atenció als sentiments i pensaments expressats per les mares.

Desenvolupament de la sessió:

Després de fer el resum, l'educador demana a les mares que entre totes es comentin els avantatges i els inconvenients de la convivència dels fills menors de tres anys a presó amb les seves mares. I apunta el llistat a la pissarra, amb tot el que vagi sortint, com una pluja d'idees.

Per posar exemples d'aquest fet, l'educador llegeix algunes opinions de mares que viuen amb els seus fills a presó i demana a les mares que es comentin en públic. La finalitat és que expressin els seus sentiments i les opinions al respecte.

Abans d'acabar podrà mostrar varis talls de vídeos. Un d'elles és de la pel·lícula "Azuloscurocasinegro", en la què una de les protagonistes és una dona que es troba complint condemna en una presó de dones de Madrid. I vol quedar-se embarassada per a què la traslladin al mòdul de mares ja que, argumenta, la vida allà és molt més fàcil. També

hauran de comentar aquest fet i veure quina opinió en tenen, des de la vessant de mare i des de la perspectiva de dona encarcerada.

Els altres pertanyen a la pel·lícula "Leonera", la qual traca d'una dona que és empresonada a l'Argentina estant embarassada i en diverses ocasions es nega a què el seu fill surti de la presó.

Després de la pausa, l'educador organitza a les mares en dos grups, segons les va diferenciant pel número 1 i pel 2, a l'atzar. Al grup 1 els diu que s'han de posar a la pell d'un grup de mares que defensen l'estada dels nens a la presó, i el grup 2 són mares que estan en contra de què els fills visquin entre reixes. A partir d'aquí s'inicia un debat.

Sessió 7: La relaxació

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Fer fora l'angoixa i trobar la tranquil·litat mitjançant la relaxació. Identificar i expressar sentiments. Treballar l'autoestima fent-se conscients de les seves possibilitats. Fomentar la cohesió i la cooperació de grup.
Materials	Un ordinador amb accés a Internet. Pissarra i guix. Lapis i goma. Colors. Fulls en blanc.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 minuts. Ordre del dia: 5 min. Relaxació i sentiments: 40 min. Descans: 15 min. Dibuix: 35 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Relaxació. Pluja d'idees. Dibuix.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació de l'actitud i les opinions de les mares. Recollir comentaris rellevants de les mares.

Desenvolupament de la sessió:

La sessió s'obre amb un exercici de relaxació. L'educador demanarà a les mares que s'estirin a terra i no pensin en res mentre ell activa el reproductor de música de l'ordinador, el qual té preparada una cançó tranquil·la, òptima per a relaxar-se. Al cap de 10 minuts els demanarà que s'imaginin a sí mateixes amb els seus fills, què els agradaria fer amb ells, com podrien millorar les relacions i aprofitar més les comunicacions, etc. I quan acabi la música, comentaran quines han estat les impressions, els sentiments i les emocions que han viscut.

Posteriorment, els sentiments i les emocions que han sorgit es defineixen conjuntament amb l'ajuda de l'educador. Com que la finalitat és que siguin emocions positives, si aquestes no sortissin l'educador ha de treure-les.

Cal indicar-lis també, que la relaxació és important perquè per tal de què els nens estiguin tranquils, els adults que es troben amb ells han d'estar-ho també. No es pot demanar a un

infant que es tranquil·litzi cridant-li, per exemple.

Després de la pausa, l'educador indica a les mares que dibuixin una situació ideal en els vis a vis amb els seus fills, com els agradaria que es desenvolupessin: de què els agradaria parlar, què volen saber sobre els seus fills, etc.

Un cop realitzats tots els dibuixos, s'aniran exposant d'un en un i l'autora haurà d'explicar-ne el significat. Entre tots, inclòs l'educador, es donaran consells a la mare per a què pugui arribar a aconseguir la situació desitjada.

Sessió 8: Som mares

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Aprofundir en els hàbits de criaça. Fomentar la cohesió i la cooperació de grup.
Materials	Ordinadors amb accés a Internet. Fulls amb les preguntes. Pissarra, guix i esborrador.
Temporalització	Resum del dia anterior: 10 minuts. Ordre del dia: 5 min. Cerca d'informació: 45 min. Descans: 15 min. Posada en comú i discussió: 35 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Treball en equip. Discussió de grup. Suport digital (Internet).
Avaluació	Observació de l'actitud i les opinions de les mares. Recollir comentaris rellevants de les mares.

Desenvolupament de la sessió:

La sessió d'avui està destinada a la comprensió del rol maternal. La finalitat és que les mares consolidin els hàbits de criaça que ja tenen i els puguin compartir amb les companyes, respectant les diferents perspectives.

Per a realitzar la tasca, l'educador demanarà a les mares que s'organitzin en grups de 3 persones (5 grups en total) i a cadascun li entrega un full amb una sèrie de preguntes, a respondre entre totes les integrants. Un cop hagin acabat, cada grup exposarà el seu tema a les companyes per tal de crear coneixements i compartir-los entre totes.

Avui però, la sessió no es desenvoluparà a l'aula de sempre, sinó que es traslladaran a la sala d'informàtica per tal de tenir accés a Internet i poder buscar a la xarxa les respostes a les preguntes. Tanmateix, l'informe final de la cerca haurà d'estar escrit en format word.

Després de la pausa es farà la posada en comú, a l'aula de sempre, ja que l'espai d'informàtica no és l'adequat per a dur a terme aquest tipus de dinàmiques.

Sessió 9: Tancament

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Aprofundir en els hàbits de criança. Reforçar la convivència amb els altres. Consolidar la idea de grup que s'ha anat creant durant el programa.
Materials	Fulls en blanc. Llapis i goma.
Temporalització	Resum del dia anterior: 10 minuts. Ordre del dia: 5 min. Preparació de la festa: 45 min. Descans: 15 min. Dinàmiques de tancament: 45 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Treball per equip. Abans i ara al grup. El cercle.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació de l'actitud i les opinions de les mares. Avaluació general del programa a partir dels comentaris de les mares.

Desenvolupament de la sessió:

Avui és l'última sessió a l'aula ja que per la setmana vinent tindrà lloc una festa en la qual estan convidats els fills de les mares, un moment per gaudir totes juntes i amb els nens.

Així doncs, l'educador ho comunica a les mares i explica que seria interessant que creessin comissions de treball per tal de poder organitzar la festa, tal i com elles la volen. Per exemple, comissió de menjar, de música, de teatre, de jocs, de conta-contes...

Per tant, la primera part de la sessió estarà destinada a la preparació de la festa i després de la pausa, es portaran a terme dues dinàmiques diferents: una amb la finalitat de veure com ha evolucionat el grup en aquest temps i a l'última, més personal, cada alumna haurà de formar, amb un full un cucurutxo o quelcom semblant i l'hauran de deixar en un banda de la taula. En un altre full en blanc, hauran de fer-ne 15 trossos i dedicar-ne un a cadascuna de les companyes (inclòs l'educador) i escriure-hi de manera anònima un aspecte positiu de cada persona. D'aquesta manera, cada alumna marxarà de la sessió amb 15 papers amb un missatge que les farà conscients de les seves potencialitats i les ajudarà a a millorar l'autoestima. Seria interessant si l'educador els digués que revisin i comparin aquests aspectes positius amb la definició de la seva autoestima que van fer a la sessió 3.

Sessió 10: La festa

Objectius	Treballar l'autoconcepte i l'autoestima. Rebaixar sentiments negatius i gaudir-ne dels positius. Reforçar la convivència amb els altres. Consolidar els hàbits de criança.
Materials	Música i reproductor de música. Menjar i taules per a col·locar-ho. Contes per a explicar als fills. Maquillatge per a pintar als nens. Globus. Etc.
Temporalització	2 hores.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Gaudir juntament amb els fills i les companyes.
Avaluació	Observació del desenvolupament de la festa.

La sessió d'avui està destinada a la festa i com que és un moment d'autonomia total, l'única feina de l'educador serà supervisar que tot surti bé i no hi hagi cap incident, mesclant-se entre les mares i els fills i gaudint igual que ells.

Sessió 11 (complementària): Taller de música

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Crear cohesió de grup. Fomentar l'empatia vers els fills. Augmentar la qualitat i la intensitat de la relació amb els fills. Reflectir les seves emocions.
Materials	Ordinadors amb accés a Internet. Fulls en blanc. Llapis i goma.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 minuts. Ordre del dia: 5 min. Cerca de cançons infantils: 45 min. Descans: 15 min. Elaboració de la seva pròpia cançó: 35 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Cerca per Internet.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació del desenvolupament de la sessió.

Desenvolupament de la sessió:

Aquesta sessió té la finalitat d'acostar a les mares als seus fills. Com que els fills surten al carrer per anar-hi a l'escola, entre d'altres, aquí els ensenyen cançons infantils que després les mares no poden cantar-les quan els nens els vénen cantant. Per això una bona estratègia seria que elles mateixes busquin a Internet cançons infantils (aprofitant que els agraden molt els ordinadors) i hi tinguin un primer contacte amb el món.

La primera part d'aquesta sessió estaria destinada a la cerca de cançons i després del descans, l'educador proposaria l'elaboració individual d'una cançó personal dedicada als seus fills. Tot i que cadascuna ha d'escriure la seva, podrien demanar-se ajuda i inclús opinió a les companyes.

I per finalitzar, estaria bé que les mares compartissin les seves cançons amb les companyes.

Sessió 12 (complementària): Massatges infantils

Objectius	Mantenir connexió amb la sessió anterior. Mostrar empatia amb els altres. Fomentar la responsabilitat vers els fills.
Materials	Fotocòpies.
Temporalització	Resum del dia anterior: 15 minuts. Ordre del dia: 5 min. Estudi de cas: 45 min. Descans: 15 min. Debat: 35 min. Conclusions: 10 min.
Estratègies Tècniques Dinàmiques	Resolució d'un cas. Treball en grup i per parelles. Debat.
Avaluació	Observació dels continguts assolits de la sessió anterior. Observació del desenvolupament de la sessió.

Desenvolupament de la sessió:

L'educador, a la primera part, fa reflexionar a les mares sobre un cas. Primer els dona uns minuts per a què ho pensin individualment, després ho discuteixen amb la persona del costat i finalment es comenta amb el grup-classe.

A la segona part, l'educador proposa un debat els hàbits de criança, creant un espai de discussió per a compartir experiències entre les mares.

5.6. Recursos requerits

Els recursos necessaris per a dur a la pràctica aquest programa són tant econòmics com humans i materials. A continuació es detallen aquests aspectes:

Recursos humans:

1 educador, preferentment psicopedagog, encarregat de desenvolupar les sessions.

Recursos materials:

Recursos materials	
Fungibles	<ul style="list-style-type: none"> - Fotografia impresa. - Fulls en blanc. - Llapis. - Gomes. - Colors. - Fotocòpies varies. - Contes. - Guix. - Esborrador. - Varis (menjar i beguda per la festa, adorns, etc.).
No fungibles	<ul style="list-style-type: none"> - Ordinador portàtil. - Ordinadors de sobretaula. - Pissarra. - Taules. - Cadires.
Materials amb els que ja compte el centre	<ul style="list-style-type: none"> - Ordinador portàtil. - Ordinadors de sobretaula. - Pissarra. - Taules. - Cadires. - Llapis. - Gomes. - Esborrador. - Contes. - Guix.
Materials que ha d'aportar l'educador	<ul style="list-style-type: none"> - Fulls en blanc. - Colors. - Varis (menjar i beguda per la festa, adorns, etc.).

Recursos econòmics:

Els recursos econòmics són el conjunt de les despeses originades per la posada en pràctica del programa. Tenint en compte que al centre ja es compta amb força material, el cost total, desglossat, seria el següent:

Recursos	Preu
1 paquet de fulls blancs DIN-A4 de 500 fulls.	3€
2 paquets de 12 llapis de diferents colors.	2€ per paquet = 4€
Varis (menjar i beguda per a la festa, adorns, etc.).	Es destina un màxim de 10€
Educador	20€/h x 10h = 200€
TOTAL:	217€

5.7. Avaluació del programa

L'avaluació del programa és l'últim aspecte a tractar però no per això és menys important. Avaluar és una funció que integra tot un procés amb la finalitat de determinar en quina mesura s'han aconseguit uns objectius prèviament establerts. Per tant, per saber si els objectius d'aquest programa s'han complert, s'haurà de portar a terme una avaluació, tant del programa en sí (recursos materials, recursos humans, desenvolupament de les sessions...), com dels mares.

En aquest cas, l'avaluació estarà centrada en la consecució d'una millora en habilitats de convivència en grup, en la reformulació de l'autoestima i l'autoconcepte de les mares, en aconseguir rebaixar les emocions negatives i potenciar les positives i en consolidar els hàbits de criaça maternals. Sota el meu parer, aquests factors suposen un procés que contempla tres fases: la identificació, classificació i diagnòstic de necessitats en primer lloc, la planificació del programa en segon lloc i per últim, l'avaluació dels efectes de la intervenció. Per tant, l'avaluació és un procés continu que té lloc abans, durant i un cop acabat el programa (avaluació inicial, continua i final) perquè és necessari anar avaluant el desenvolupament de les sessions una a una per tal de veure si cal fer canvis en el programa o en algun dels recursos. L'objectiu, doncs, no és altre que arribar a saber què passa, quins problemes existeixen, per què, què es pot fer per a modificar-ho, quins resultats s'han obtingut de la intervenció i per què, etc..

Cal dir, però, que l'observació de les mares en tot moment, de la interacció entre elles així com entre elles i l'educador i també l'observació del desenvolupament del programa, seran els eixos vertebradors de tot el procés d'avaluació.

Així doncs, l'avaluació inicial ha estat destinada a determinar les necessitats percebudes i expressades per les mares i pel seu entorn. D'aquesta manera, he pogut saber què era més prioritari de treballar amb el grup de mares concret en el que volia incidir. També he pogut tenir informació sobre la situació inicial, saber des d'on es parteix per poder fer una bona feina, dels recursos que es requerien i amb quins es podia comptar per al desenvolupament de les sessions, la manera d'organitzar-les, si seria factible o no, etc. I aquesta valoració l'he realitzat a partir de la lectura de documents varis i d'estudis sobre la

situació real de les presons de dones, l'entrevista realitzada a la mestra de l'escola d'adults del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i la visita realitzada a Wad-Ras, el que m'ha proporcionat informació per poder observar en primera persona.

Pel que fa a l'avaluació contínua, el propòsit és recollir informació al llarg de tot el procés d'ensenyament amb la finalitat de modificar i reorientar l'actuació si fos necessari. És precís, doncs, avaluar i determinar contínuament si els objectius específics que s'han plantejat s'estan aconseguint o no, per tal de tornar a dissenyar actuacions més adients. I també és essencial avaluar el programa a cada sessió per tal de valorar la posada en pràctica de l'educador i el procés d'ensenyament-aprenentatge, és a dir, avaluar què s'ensinya, les activitats que es porten a terme, els recursos tant materials com humans, el temps, l'espai i la metodologia. I per poder realitzar aquesta valoració, he elaborat una fitxa d'avaluació de les sessions on hi queda enregistrat allò més important a destacar, com són ara els objectius de la sessió, les possibles incidències o alternatives, valoracions globals de l'educador i de les mares i el nombre d'assistents, ja que aquesta és una manera de valorar també si el programa està tenint èxit o no i si motiva i interessa realment a les mares.

Les mares també faran un feed-back cada dia amb l'educador, al qual s'han destinat els 10 últims minuts de cada sessió per a valorar la classe en sí, el que els ha agradat més i el que menys, el que han après, el que els ha avorrit, el que els agradaria estudiar més a fons...

I per últim, l'avaluació final informa del grau en què s'han aconseguit els objectius proposats a l'inici de la intervenció. La tasca de valoració amb un programa d'aquestes característiques és difícil dur-la a terme perquè els resultats es veuen amb el temps, són progressius. No obstant, el procés estaria basat en l'observació directa amb les mares el dia de la festa (comprovar com és el contacte que estableixen amb els fills, si es senten més segures, si mostren més responsabilitat amb els nens, etc.), l'opinió aportada per les mares amb respecte a la relació que mantenen amb els seus fills des que van començar el programa (si han posat en pràctica eines noves, si han consolidat el rol maternal, com se senten ara amb els nens i les companyes...) i amb l'opinió també dels fills de les mares en referència a la relació que estableixen ara amb les seves mares. Aquests són els tres eixos vertebradors de l'avaluació final.

Tot i així, he creat un instrument d'avaluació per tal de recollir totes aquelles dades necessàries per a dur a terme una valoració de les observacions i opinions mencionades, així com del programa en sí i el seu desenvolupament en general. Consisteix en una altra graella però aquest cop d'avaluació final, la qual es pot veure a l'annex juntament a la d'avaluació de les sessions. A més a més, també es pot fer servir l'activitat de reconeixement del grup que es va dur a terme a la sessió 9, la qual recull les opinions de les mares.

6. VALORACIÓ DE LA VIABILITAT DE L'APLICACIÓ DEL PROJECTE

Si el projecte es portés a terme al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, seria ideal desenvolupar-lo a una de les aules de l'escola d'adults, ja que són espais preparats per a acollir grups nombrosos de mares i estan equipats amb el material bàsic necessari (taules, cadires, pissarra...). El mateix succeeix amb l'aula d'informàtica, la qual també seria necessària per a la realització d'alguna activitat. I tot i que aquesta sala no compta amb molts ordinadors, les mares poden agrupar-se per parelles o, en cas de què hi hagin moltes inscripcions al programa, es podria optar per dividir el grup-classe en dos grups i mentre que unes estan a l'aula d'informàtica, les altres poden estar a l'altra aula fent altres activitats.

A més a més, es podrien utilitzar tots aquells materials de què disposa el centre penitenciari, com són ara guixos, llapis, fulls, gomes...

Pel que fa als recursos humans, l'encarregat de dur a terme el programa seria l'educador, ja que és el professional que s'encarrega de desenvolupar els tallers més específics. Els mestres, per exemple, només fan classes d'alfabetització i formació ocupacional i el psicòleg de presó porta a terme activitats més centrades en problemàtiques i patologies psicològiques.

A l'hora de cercar subvencions i ajuts per a poder realitzar aquesta intervenció, existeixen diverses entitats que col·laboren amb el centre penitenciari de manera desinteressada, com és ara la Creu Roja o Niños sin Barreras. Així doncs, es podria parlar amb aquestes associacions, exposar el projecte, conèixer les possibilitats que ofereixen i cercar la manera de fer-lo realitat.

El que sí és molt important tenir en compte és la població a la que va dirigida. El programa que presento en aquest treball està elaborat a partir de l'anàlisi d'una sèrie de dades provinents d'opinions de professionals que treballen amb les destinatàries, d'estudis efectuats amb internes de centres penitenciaris d'arreu de Catalunya i l'observació directa d'una visita realitzada a Wad-Ras. Tot i que aquesta anàlisi dona una visió global de la situació i facilita els coneixements sobre la població diana, afavorint l'adaptació del programa a diverses realitats semblants, és important conèixer a les persones amb les que es treballarà de manera més exacta. Per tant, a l'hora de posar en pràctica el projecte s'hauria de conèixer al grup d'internes més profundament, estudiar més exhaustivament les característiques d'aquelles mares per així poder proporcionar una millor intervenció.

7. CONCLUSIONS

La realització d'aquest projecte m'ha suposat un gran aprenentatge sobre el tema. Com bé he explicat a la introducció, a l'inici del treball no tenia massa informació sobre les presons de dones ja que aquestes estan més oblidades socialment, i l'haver cercat diverses fonts bibliogràfiques m'ha aportat molts coneixements al respecte.

Era una assignatura que tenia pendent des de feia temps i ara he tingut l'oportunitat de poder aprofundir-hi.

Per una altra banda, l'experiència viscuda a la presó ha estat molt positiva, ja que he pogut veure aquesta realitat de ben a prop i he pogut comprovar com és un centre penitenciari, com s'hi treballa i què s'hi fa. La veritat és que em va agradar molt i vaig marxar amb ganes de visitar el Departament de Mares, però respecto la perspectiva de la mestra i també l'entenc.

També he après molt amb el tracte de la mestra cap a les internes i així vaig poder comprovar com aquest grup no es diferenciava gaire d'un altre que es trobés en una zona marginal d'una ciutat. Així, no vaig presenciar cap disturbis ni baralla i el que es desprèn d'elles són totes les mancances que les envolten, des del nivell d'estudis i d'educació, fins als hàbits higiènics, en el seu sentit ampli.

Pel que fa al treball, aquest m'aporta l'haver elaborat un programa amb aquestes característiques, a mode de conclusió i tancament del que ha estat el màster. Sí que és veritat que l'estructura del treball final de màster amb algunes assignatures no té molta relació però amb d'altres sí, com per exemple Models d'Orientació i Assessorament Psicopedagògic. I aquí també vam elaborar un programa, però en grup i basat en una necessitat que presentava una de les companyes a la seva feina.

En aquest cas, l'elaboració del programa ha estat complicada perquè encara que he fet una cerca d'informació prèvia i una anàlisi de necessitats, el grup destinatari no el conec directament i això ha dificultat la feina. Molts cops he hagut de parar a reflexionar sobre el que estava fent i les idees prèvies que tenia, intentant posar-me a la pell de les dones que vaig observar a Wad-Ras, que és el grup que tenia de més referència, per tal de no perdre el sentit de la intervenció. Però penso que és un aprenentatge previ molt útil per al desenvolupament de la meva professió, en cas de què algun dia treballi elaborant programes de formació.

Per aquest motiu he intentat acostar-me el màxim possible a la realitat i les activitats que he proposat estan basades en les característiques que vaig poder observar. I algunes d'elles les he tret de la meva pròpia experiència, com és el cas de l'activitat de relaxació o la del cercle. Per a mi va ser molt maco marxar de l'institut amb un record com aquest: els comentaris

positius dels que han estat els teus companys durant un cert temps. I a vegades fins i tot pots arribar a conèixer aspectes teus dels que no tenies consciència.

Per acabar, comentar que encara que el producte final es podria millorar (tot és millorable), el valoro molt positivament per tot lo comentat anteriorment i per què proposar-se fer un programa de formació a un àmbit com és la presó, no és gens fàcil per tot el que comporta.

8. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I REFERÈNCIES DE MATERIAL ELECTRÒNIC

Referències bibliogràfiques:

- Acín, A. (2009). Educación de adultos en cárceles: aproximando algunos sentidos. *Revista Interamericana de Educación de Adultos*, 2, 63-83.
- Albertín, P. (2010). Psicología de la victimización criminal. A M.A. Soria & D. Sáiz (Ed.), *Psicología criminal* (pp. 245-275). Madrid: Pearson Educación.
- Almeda, E. (2005). La política penal/penitenciaria en relación con la mujer: un enfoque de género. A I. Rivera (Ed.), *Política Criminal y Sistema Penal. Viejas y nuevas racionalidades punitivas* (pp.348-367). Barcelona: Anthropos.
- Baca, E., Echeburúa, E. & Tamarit, J.M. (2006). *Manual de Victimología*. Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Belli, G. (2010). *Gioconda Belli. Antología personal* (p. 40). Madrid: Visor libros
- Council of Europe (1989). *Recommendation No. R (89) of the Committee of Ministers to Member States on Education in Prison*. Committee of Ministers.
- De la Iglesia, A., Piñeiro, I.M., López, R.M. & Otero, Y. (2013). *Mares a la presó. La relació amb els fills de les dones empresonades*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.
- Garrido, V., Stangeland, P. & Redondo, S. (2006). El Sistema Penal: Tribunales y Prisiones. *A Principios de Criminología* (3a Ed.) (pp. 935-936). Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Herrera, M.C., Expósito, F. (2010). Una vida entre rejas: aspectos psicosociales de la encarcelación y diferencias de género. *Intervención Psicosocial*, 19, 3, 235-241.
- Jabardo, M. (1993). La mujer y sus hijos en prisión. *Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*, 7, 93-106.
- Mir, S. (2008). Las penas privativas de libertad, su suspensión y su sustitución. A *Derecho Penal. Parte General* (8a Ed.) (pp. 679-686). Barcelona: Reppertor.
- Parke, R.D., Clarke-Stewart, K.A. (2002, gener). *Effects of Parental Incarceration on Young Children*. Ponència presentada a la National Policy Conference, From Prison to Home: The Effect of Incarceration and Reentry on Children, Families and Communities, United States: Department of Health and Human Services.
- Pérez-Serrano, G. (1992). La educación permanente en los centros penitenciarios: narración de una experiencia. *Pedagogía Social: Revista Interuniversitaria*, 7, 85-98.

- Sánchez, D. (2005). El absentismo en las aulas de los Centros Penitenciarios. *Revista de Estudios Penitenciarios*, 251, 92-111.
- Scarfó, F.J. (2002). El derecho a la educación en las cárceles como garantía de la educación en derechos humanos. *Instituto Interamericano de Derechos Humanos*, 36, 291-327.
- Soria, M.A. & González, A.B. (2010). La Psicología penitenciaria: evaluación de penados y tratamiento de delincuentes violentos. A M.A. Soria & D. Sáiz (Ed.), *Psicología criminal* (pp. 221-245). Madrid: Pearson Educación.
- Tamarit, J.M. (2006). La victimología: cuestiones conceptuales y metodológicas. A E. Baca, E. Echeburúa & J.M. Tamarit (Ed.), *Manual de victimología*. (pp. 17-51). Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Wear, C. (2000). *Children of Incarcerated Parents*. California: California Research Bureau.
- Yagüe, C. (2005). La maternidad en la prisión: estado actual de la cuestión. *Revista de Estudios Penitenciarios*, 251, 10-22.
- Yagüe, C. (2007). Madres en prisión: historia de las Cárceles de Mujeres a través de su vertiente maternal. Granada: Comares.
- Yagüe, C. (2007). Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 5, 1-24.

Referències de material electrònic:

- Subdirecció General de programes de Rehabilitació i Sanitat (2011). *El model de rehabilitació a les presons catalanes*. 30, Julio, 2013. Disponible en: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf
- Direcció General de Serveis Penitenciaris. *Descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació*. 27, Julio, 2013. Disponible en: http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/index.htm
- Cortes Generales (1978). *Constitución Española*. 30, Julio, 2013. Disponible en: <http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/index.htm>
- Jefatura del Estado (1979). *Ley Orgánica General Penitenciaria*. 30, Julio, 2013. Disponible en: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo1-1979.html
- Generalitat de Catalunya (2006). *Estatut d'Autonomia*. 30, Julio, 2013. Disponible en: http://www.gencat.cat/generalitat/cat/estatut/index_2006.htm

Queralt, J. (2007). *Reglamento Penitenciario*. 25, Julio, 2013. Disponible en:
http://www.ub.edu/dpenal/Penitenciario_Reglamento.pdf

Babies Behind Bars (sin fecha). Recuperat: 1 Julio, 2013. Disponible en:
http://www.dailymotion.com/playlist/x29dn5_f647731835_maternidad-en-la-carcel-documental/1#video=xqvmx5

CATALUNYA RÀDIO La Casa Mòbil (2011). Recuperat 1 juliol 2013. Disponible en:
<http://www.catradio.cat/reproductor/530573/Viure-a-la-seccio-de-mares-de-la-preso-de-Wad-Ras-de-Barcelona>

ANNEXES

ANNEXES DEL MARC TEÒRIC

1. **NORMATIVA ESTATAL:**

Com que els documents normatius són molt extensos, aquí només exposo aquells articles de les diferents legislacions esmentats al llarg del treball.

1.1. CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978

Título I. De los derechos y deberes fundamentales

Capítulo segundo. Derechos y libertades

Sección 1ª De los derechos fundamentales y de las libertades públicas

Artículo 25

1. Nadie puede ser condenado o sancionado por acciones u omisiones que en el momento de producirse no constituyan delito, falta o infracción administrativa, según la legislación vigente en aquel momento.

2. Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo la misma gozará de los derechos fundamentales de este Capítulo, a excepción de los que se vean expresamente limitados por el contenido del fallo condenatorio, el sentido de la pena y la ley penitenciaria. En todo caso, tendrá derecho a un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad.

3. La Administración civil no podrá imponer sanciones que, directa o subsidiariamente, impliquen privación de libertad.

Artículo 27

1. Todos tienen el derecho a la educación. Se reconoce la libertad de enseñanza.

2. La educación tendrá por objeto el pleno desarrollo de la personalidad humana en el respeto a los principios democráticos de convivencia y a los derechos y libertades fundamentales.

3. Los poderes públicos garantizan el derecho que asiste a los padres para que sus hijos reciban la formación religiosa y moral que esté de acuerdo con sus propias convicciones.

4. La enseñanza básica es obligatoria y gratuita.

5. Los poderes públicos garantizan el derecho de todos a la educación, mediante una programación general de la enseñanza, con participación efectiva de todos los sectores afectados y la creación de centros docentes.

6. Se reconoce a las personas físicas y jurídicas la libertad de creación de centros docentes, dentro del respeto a los principios constitucionales.
7. Los profesores, los padres y, en su caso, los alumnos intervendrán en el control y gestión de todos los centros sostenidos por la Administración con fondos públicos, en los términos que la ley establezca.
8. Los poderes públicos inspeccionarán y homologarán el sistema educativo para garantizar el cumplimiento de las leyes.
9. Los poderes públicos ayudarán a los centros docentes que reúnan los requisitos que la ley establezca.
10. Se reconoce la autonomía de las Universidades, en los términos que la ley establezca.

1.2. LLEI ORGÀNICA GENERAL PENITENCIÀRIA DE 1979

TITULO II. Del régimen penitenciario.

CAPITULO III. Asistencia sanitaria

Artículo 38.

1. En los establecimientos o departamentos para mujeres existirá una dependencia dotada del material de obstetricia necesario para el tratamiento de las internas embarazadas y de las que acaben de dar a luz y se encuentren convalecientes, así como para atender aquellos partos cuya urgencia no permita que se realicen en hospitales civiles.
- 2. Las internas podrán tener en su compañía a los hijos que no hayan alcanzado los tres años de edad, siempre que acrediten debidamente su filiación. En aquellos centros donde se encuentren ingresadas internas con hijos existirá un local habilitado para guardería infantil. La Administración penitenciaria celebrará los convenios precisos con entidades públicas y privadas con el fin de potenciar al máximo el desarrollo de la relación materno-filial y de la formación de la personalidad del niño dentro de la especial circunstancia determinada por el cumplimiento por la madre de la pena privativa de libertad.**
3. Reglamentariamente se establecerá un régimen específico de visitas para los menores que no superen los diez años y no convivan con la madre en el centro penitenciario. Estas visitas se realizarán sin restricciones de ningún tipo en cuanto a frecuencia e intimidad y su duración y horario se ajustará a la organización regimental de los establecimientos.
4. En los establecimientos de mujeres se facilitará a las internas los artículos necesarios de uso normal para la higiene íntima.

1.3. REGLAMENT PENITENCIARI DE 1996

TITULO II. De la organización general

CAPITULO PRIMERO. Del ingreso en un establecimiento penitenciario

Artículo 17: Internas con hijos menores

1. La Dirección del establecimiento admitirá a los hijos menores de tres años que acompañen a sus madres en el momento del ingreso. Cuando éstas soliciten mantenerlos en su compañía dentro de la prisión, deberá acreditarse debidamente la filiación y que dicha situación no entraña riesgo para los menores, poniendo en conocimiento del Ministerio Fiscal la decisión adoptada a los efectos oportunos.
2. Las internas que tuviesen en el exterior hijos menores de tres años bajo su patria potestad podrán solicitar del Consejo de Dirección autorización para que éstos permanezcan en su compañía en el interior del centro penitenciario, que se concederá siempre que se acredite debidamente la filiación y que tal situación no entraña riesgo para los menores. A tal fin, se recabará la opinión del Ministerio Fiscal, a quien se le notificará la decisión adoptada.
3. Admitido el ingreso de los niños en prisión, deberán ser reconocidos por el Médico del establecimiento y, si éste no dispusiese otra cosa, pasarán a ocupar con sus madres la habitación que se les asigne dentro de la unidad de madres.
4. En los posibles conflictos que surjan entre los derechos del niño y los de la madre originados por el internamiento en un establecimiento Penitenciario, deben primar los derechos de aquél, que, en todo caso, deben quedar debidamente preservados en el modelo individualizado de intervención penitenciaria que se diseñe para la madre.
5. La Administración Penitenciaria dispondrá para los menores y sus madres de unidades de madres, que contarán con local habilitado para guardería infantil y estarán separadas arquitectónicamente del resto de los departamentos, a fin de facilitar las especificidades regimentales, médico-sanitarias y de salidas que la presencia de los menores en el centro hiciesen necesarias.
6. La Administración Penitenciaria fomentará la colaboración y participación de las instituciones públicas y privadas de asistencia al menor en las unidades de madres o en las unidades dependientes creadas al efecto para internas clasificadas en tercer grado que tengan en su compañía hijos menores de tres años. A tal fin, celebrará los convenios precisos para potenciar al máximo el desarrollo de la relación materno-filial y de la formación de la personalidad de los niños.

TITULO III. Del Régimen de los Establecimientos Penitenciarios

CAPITULO III. Régimen abierto

Artículo 80: Clases de Establecimientos de régimen abierto

1. Los Establecimientos de régimen abierto pueden ser de los siguientes tipos:

- a) Centros Abiertos o de Inserción Social.
- b) Secciones Abiertas.
- c) Unidades Dependientes.

2. El Centro Abierto es un Establecimiento penitenciario dedicado a internos clasificados en tercer grado de tratamiento.

3. La Sección Abierta depende administrativamente de un Establecimiento penitenciario polivalente, del que constituye la parte destinada a internos clasificados en tercer grado de tratamiento.

4. Las Unidades Dependientes, reguladas en los artículos 165 a 167 de este Reglamento, consisten en instalaciones residenciales situadas fuera de los recintos penitenciarios e incorporadas funcionalmente a la Administración Penitenciaria, mediante la colaboración de las entidades públicas o privadas prevista en el artículo 62 de este Reglamento, para facilitar el logro de objetivos específicos de tratamiento penitenciario de internos clasificados en tercer grado.

TITULO VII. Formas especiales de ejecución

CAPITULO II. Unidades Dependientes

Artículo 166: Creación

1. La creación de nuevas Unidades Dependientes se llevará a cabo mediante Orden Ministerial o resolución autonómica equivalente, pudiendo venir propiciadas estas actuaciones por la suscripción de acuerdos o convenios de colaboración entre la Administración Penitenciaria correspondiente y otras Instituciones dedicadas a la resocialización de los internos.

2. Todas las Unidades Dependientes contarán con unas normas de funcionamiento interno, que recogerán las obligaciones y derechos específicos de los residentes, el horario general, así como las normas de convivencia y comunicaciones internas. Tales normas se fijarán, con la adecuación a las previstas en el apartado siguiente, por los responsables de la Unidad y deberán obtener la aprobación del Consejo de Dirección del Centro penitenciario, previo informe de la Junta de Tratamiento.

3. Existirán igualmente unas normas de organización y seguimiento, en las que se recogerán, entre otros extremos, los objetivos específicos de la Unidad, los perfiles preferentes de los internos a ella destinados, la composición de los órganos mixtos integrados por la Administración Penitenciaria y la Institución correspondiente para el seguimiento del funcionamiento de la Unidad, el régimen ordinario de reuniones, sus pautas concretas de actuación y el servicio que en ellas deban prestar funcionarios penitenciarios. Tales normas se prepararán por la Junta de Tratamiento del Centro penitenciario de forma coordinada con la Institución no penitenciaria y deberán ser aprobadas por el Centro Directivo.

Artículo 16: Selección y destino

1. La selección de los internos que hayan de ser destinados a una Unidad Dependiente se llevará a cabo por la Junta de Tratamiento, atendiendo a los criterios generales para la clasificación en tercer grado y a los perfiles preferentes existentes en cada una de ellas.
2. El destino de un interno a una Unidad Dependiente precisa de su previa y expresa aceptación de la normativa propia de la Unidad, de acuerdo con los principios de mutua confianza y autorresponsabilidad que informan el régimen abierto.
3. Por el Director del Establecimiento se dará cuenta al Juez de Vigilancia Penitenciaria del destino de cada interno a la Unidad Dependiente, así como de los posibles cambios de destino que se produzcan.

CAPITULO III. Internamiento en un Establecimiento o Departamento Mixto

Artículo 168: Centros o Departamentos Mixtos

Con carácter excepcional, el Centro Directivo, de conformidad con lo dispuesto en el [artículo 16, a\), de la Ley Orgánica General Penitenciaria](#) podrá, para ejecutar programas específicos de tratamiento o para evitar la desestructuración familiar, establecer, para grupos determinados de población penitenciaria, Centros o Departamentos Mixtos donde indistintamente puedan ser destinados hombres y mujeres.

TITULO X. Del régimen disciplinario y de las recompensas

CAPITULO II. Determinación de las sanciones

Artículo 237: Infracción continuada

1. Será sancionable como infracción continuada la realización de una pluralidad de acciones u omisiones que infrinjan el mismo o semejante precepto, en ejecución de un plan preconcebido o aprovechando idéntica ocasión.
2. En estos casos, se impondrá la sanción correspondiente a la infracción más grave en su límite máximo.

CAPITULO IV. Ejecución y cumplimiento de las sanciones

Artículo 256: Reducción y revocación de sanciones

1. Conforme a lo dispuesto en el [artículo 42.6 de la Ley Orgánica General Penitenciaria](#), las sanciones impuestas y sus plazos de cancelación podrán reducirse, atendiendo a los fines de reeducación y de reinserción social, por decisión motivada de la Comisión Disciplinaria, de oficio o a propuesta de la Junta de Tratamiento. La reducción consistirá en la minoración de la gravedad de la sanción impuesta.
2. Cuando se advierta error en la aplicación de una sanción que no haya sido recurrida ante el Juez de Vigilancia, la Comisión Disciplinaria efectuará una nueva calificación de la

infracción, siempre que no implique una sanción superior a la impuesta, procediendo a su reducción o sustitución o, en caso de que no proceda sanción alguna, la revocará levantando inmediatamente el castigo y cancelará automáticamente su anotación.

3. La revocación o reducción de sanciones no podrá efectuarse sin autorización del Juez de Vigilancia cuando éste haya intervenido en su imposición, directamente o en vía de recurso.

2. NORMATIVA AUTONÒMICA:

2.1. ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA DE 2006

TÍTOL I. DRETS, DEURES I PRINCIPIS RECTORS

Capítol I. Drets i deures de l'àmbit civil i social

Article 21. Drets i deures en l'àmbit de l'educació

1. Totes les persones tenen dret a una educació de qualitat i a accedir-hi en condicions d'igualtat. La Generalitat ha d'establir un model educatiu d'interès públic que garanteixi aquests drets.
2. Les mares i els pares tenen garantit, d'acord amb els principis establerts per l'article 37.4, el dret que els assisteix per tal que llurs fills i filles rebin la formació religiosa i moral que vagi d'acord amb llurs conviccions a les escoles de titularitat pública, en les quals l'ensenyament és laic.
3. Els centres docents privats poden ésser sostinguts amb fons públics d'acord amb el que determinen les lleis, per tal de garantir els drets d'accés en condicions d'igualtat i a la qualitat de l'ensenyament.
4. L'ensenyament és gratuït en totes les etapes obligatòries i en els altres nivells que s'estableixin per llei.
5. Totes les persones tenen dret a la formació professional i a la formació permanent, en els termes que estableixen les lleis.
6. Totes les persones tenen dret a disposar, en els termes i les condicions que estableixen les lleis, d'ajuts públics per a satisfer els requeriments educatius i per a accedir en igualtat de condicions als nivells educatius superiors, en funció de llurs recursos econòmics, aptituds i preferències.
7. Les persones amb necessitats educatives especials tenen dret a rebre el suport necessari que els permeti accedir al sistema educatiu, d'acord amb el que estableixen les lleis.
8. Els membres de la comunitat educativa tenen dret a participar en els assumptes escolars i universitaris en els termes que estableixen les lleis.

Capítol IV. Garanties de drets estatutaris

Article 37. Disposicions generals

1. Els drets que reconeixen els capítols I, II i III d'aquest títol vinculen tots els poders públics de Catalunya i, d'acord amb la naturalesa de cada dret, els particulars. Les disposicions que dictin els poders públics de Catalunya han de respectar aquests drets i s'han d'interpretar i aplicar en el sentit més favorable per a llur plena efectivitat. Els drets que reconeixen els articles 32 i 33 també vinculen l'Administració general de

l'Estat a Catalunya.

2.El Parlament ha d'aprovar per llei la Carta dels drets i els deures dels ciutadans de Catalunya. Les disposicions d'aquest article relatives als drets que reconeixen els capítols I, II i III d'aquest títol s'apliquen també als drets reconeguts per la dita Carta.

3.La regulació essencial i el desenvolupament directe dels drets reconeguts pels capítols I, II i III d'aquest títol s'han de fer per llei del Parlament.

4.Els drets i els principis d'aquest títol no comporten una alteració del règim de distribució de competències ni la creació de títols competencials nous o la modificació dels que ja existeixen. Cap de les disposicions d'aquest títol no pot ésser desplegada, aplicada o interpretada de manera que redueixi o limiti els drets fonamentals que reconeixen la Constitució i els tractats i els convenis internacionals ratificats per Espanya.

Article 38. Tutela.

1.El Consell de Garanties Estatutàries tutela els drets que reconeixen els capítols I, II i III d'aquest títol i la Carta dels drets i els deures dels ciutadans de Catalunya, d'acord amb el que estableix l'article 76.2.b i c.

2.Els actes que vulnerin els drets reconeguts pels capítols I, II i III d'aquest títol i per la Carta dels drets i els deures dels ciutadans de Catalunya són objecte de recurs davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, d'acord amb els procediments que estableixen les lleis.

Capítol V. Principis rectors

Article 42. Cohesió i benestar socials

1.Els poders públics han de promoure polítiques públiques que fomentin la cohesió social i que garanteixin un sistema de serveis socials, de titularitat pública i concertada, adequat als indicadors econòmics i socials de Catalunya.

2.Els poders públics han de vetllar per la plena integració social, econòmica i laboral de les persones i dels col·lectius més necessitats de protecció, especialment dels que es troben en situació de pobresa i de risc d'exclusió social.

3.Els poders públics han de vetllar per la dignitat, la seguretat i la protecció integral de les persones, especialment de les més vulnerables.

4.Els poders públics han de garantir la qualitat del servei i la gratuïtat de l'assistència sanitària pública en els termes que estableix la llei.

5.Els poders públics han de promoure polítiques preventives i comunitàries i han de garantir la qualitat del servei i la gratuïtat dels serveis socials que les lleis determinen com a bàsics.

6. Els poders públics han d'emprendre les accions necessàries per a establir un règim d'acolliment de les persones immigrades i han de promoure les polítiques que garanteixin el reconeixement i l'efectivitat dels drets i deures de les persones immigrades, la igualtat d'oportunitats, les prestacions i els ajuts que en permetin la plena acomodació social i econòmica i la participació en els afers públics.

7. Els poders públics han de vetllar per la convivència social, cultural i religiosa entre totes les persones a Catalunya i pel respecte a la diversitat de creences i conviccions ètiques i filosòfiques de les persones, i han de fomentar les relacions interculturals per mitjà de l'impuls i la creació d'àmbits de coneixement recíproc, diàleg i mediació. També han de garantir el reconeixement de la cultura del poble gitano com a salvaguarda de la realitat històrica d'aquest poble.

Article 44. Educació, recerca i cultura

1. Els poders públics han de garantir la qualitat del sistema d'ensenyament i han d'impulsar una formació humana, científica i tècnica de l'alumnat basada en els valors socials d'igualtat, solidaritat, llibertat, pluralisme, responsabilitat cívica i els altres que fonamenten la convivència democràtica.

2. Els poders públics han de promoure el coneixement suficient d'una tercera llengua en finalitzar l'ensenyament obligatori.

3. Els poders públics han de promoure i han d'impulsar la implicació i la participació de la família en l'educació dels fills i filles, en el marc de la comunitat educativa, i han de facilitar i promoure l'accés a les activitats d'educació en el lleure.

4. Els poders públics han de fomentar la investigació i la recerca científica de qualitat, la creativitat artística i la conservació i la difusió del patrimoni cultural de Catalunya.

5. Els poders públics han d'emprendre les accions necessàries per a facilitar a totes les persones l'accés a la cultura, als béns i als serveis culturals i al patrimoni cultural, arqueològic, històric, industrial i artístic de Catalunya.

TÍTOL IV. DE LES COMPETÈNCIES

Capítol I. Tipologia de les competències

Article 111. Competències compartides

En les matèries que l'Estatut atribueix a la Generalitat de forma compartida amb l'Estat, corresponen a la Generalitat la potestat legislativa, la potestat reglamentària i la funció executiva, en el marc de les bases que fixi l'Estat com a principis o mínim comú normatiu en normes amb rang de llei, excepte en els supòsits que es determinin d'acord amb la Constitució i amb aquest Estatut. En exercici d'aquestes competències, la Generalitat pot establir polítiques pròpies. El Parlament ha de desplegar i concretar per mitjà d'una llei les dites disposicions bàsiques.

Capítol II. Matèries de les competències

Article 168. Sistema penitenciari

1. Correspon a la Generalitat la competència executiva de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària, que inclou en tot cas:
 - a).La capacitat per a dictar disposicions que adaptin la normativa penitenciària a la realitat social de Catalunya.
 - b).La totalitat de la gestió de l'activitat penitenciària a Catalunya, especialment la direcció, l'organització, el règim, el funcionament, la planificació i la inspecció de les institucions penitenciàries de qualsevol tipus situades a Catalunya.
 - c).La planificació, la construcció i la reforma dels establiments penitenciaris situats a Catalunya.
 - d).L'administració i la gestió patrimonial dels immobles i dels equipaments adscrits a l'Administració penitenciària catalana i de tots els mitjans materials que li siguin assignats.
 - e).La planificació i l'organització del treball remunerat de la població reclusa, i també l'execució de les mesures alternatives a la presó i de les activitats de reinserció.**
2. La Generalitat pot emetre informes en el procediment d'atorgament d'indults.

2.2. REGLAMENT D'ORGANITZACIÓ I FUNCIONAMENT DELS SERVEIS D'EXECUCIÓ PENAL A CATALUNYA

Títol V. De les prestacions de l'administració.

CAPÍTOL II. De l'educació als centres penitenciaris

Article 90. Serveis educatius.

1. Els departaments competents en matèria d'execució penal i d'educació, des de la perspectiva de la formació integral de la persona, hauran de garantir l'accés de les persones internades als establiments penitenciaris als programes formatius, tant reglats com no reglats, de conformitat amb el sistema oficial d'educació.
2. Les activitats educatives i culturals que s'organitzin als establiments s'ajustaran, en la mesura del que sigui possible, a la legislació vigent en matèria de formació d'adults a Catalunya, de manera que la població interna pugui obtenir les titulacions corresponents.
3. Correspondrà al departament competent en matèria d'execució penal vetllar perquè les persones ingressades en establiments penitenciaris tinguin accés als ensenyaments que els corresponguin d'acord amb el grau d'instrucció i a les necessitats educatives que presentin, i en especial, els/les analfabets/es, els/les joves i els/les estrangers/es.
4. També s'hauran de tenir en compte les necessitats educatives i formatives dels/de les menors que, d'acord amb la normativa vigent, convisquin amb les seves mares als centres penitenciaris.

Article 91. Formació professional i per a l'ocupació.

1. Als efectes de facilitar la reinserció social i professional dels/de les interns/es, d'acord amb allò que disposi l'ordenament jurídic vigent, es promourà i fomentará els ensenyaments de formació professional específica, la qual s'ordenarà en els cicles formatius de formació professional que resultin més adients en funció del perfil sociològic d'aquells/es i de l'entorn socioeconòmic de cada centre on es desenvolupin aquests ensenyaments.

2. Pel que fa als crèdits de formació pràctica de l'esmentada formació, es podran portar a terme als centres de treball gestionats pel Centre d'Iniciatives per a la Reinserció, mitjançant els convenis que aquesta empresa pública adscrita al Departament de Justícia pugui establir amb el departament competent en matèria d'educació.

3. Igualment, correspondrà al Centre d'Iniciatives per a la Reinserció, el foment i el desenvolupament de tots aquells projectes i programes de garantia social, de formació per a l'ocupació o experiències assimilades que puguin promoure les administracions amb competències en matèria sociolaboral.

Article 92. Obligacions del departament competent en matèria d'execució penal.

Al departament competent en matèria d'execució penal li correspon la titularitat dels establiments penitenciaris i, per tant, de les seves dependències i equipaments. En aquest sentit:

a) Haurà d'oferir les dependències en les quals s'haurà de dur a terme la activitat docent en les condicions requerides perquè es puguin impartir els diversos nivells educatius i les modalitats d'ensenyament de les persones adultes, segons sigui procedent en cada cas.

b) Haurà de realitzar amb el seu propi personal i dotacions econòmiques la programació i gestió de les activitats culturals, inclosa la biblioteca, la formació professional ocupacional, les activitats esportives i qualsevol altra que formi part del itinerari formatiu de la persona interna, procurant la màxima coordinació i cooperació amb les activitats educativedocents reglades.

Article 93. Obligacions en la prestació del servei educatiu.

1. El servei educatiu en els establiments penitenciaris s'ha de prestar en un període lectiu que sigui adequat amb les necessitats i les peculiaritats que se'n derivin de la prestació d'aquesta activitat als esmentats centres.

2. Igualment, haurà d'organitzar la prestació de l'activitat docent de manera que aquesta s'ajusti a l'organització interna general dels establiments penitenciaris, amb la finalitat d'adaptar-la i coordinar-la, amb criteris d'eficiència i en funció del tipus d'ensenyament, amb les peculiaritats del medi penitenciar, en matèria de tractament individualitzat, classificació i normes de règim interior.

Article 94 .Obligacions del personal docent.

1. Amb caràcter general, el personal de les administracions educatives que presti els serveis als centres penitenciaris haurà d'observar, en el desenvolupament de la seva funció, les normes de control i de seguretat que prevegi l'ordenament jurídic respecte d'aquests establiments i, en particular, aquella normativa que pugui dictar el departament competent en matèria d'execució penal en ús de la seva potestat d'autoorganització.

2. El personal de les administracions educatives que presti els serveis als centres penitenciaris quedarà sotmès a la legislació que, en matèria de funció pública, sigui d'aplicació als funcionaris dels cossos docents. Durant el curs acadèmic, s'integrarà en els òrgans col·legiats del centre penitenciar amb la finalitat d'afavorir la incardinació de la programació educativa en la general de l'establiment per a la millor consecució de les polítiques penitenciàries de reeducació i reinserció.

Article 95. Centres docents i/o unitats educatives.

1. En cada establiment penitenciar s'establiran els centres docents i/o les unitats educatives que es considerin necessaris en funció de les necessitats formatives que es detectin i del volum d'interns/es que hagin de rebre assistència educativa, i hauran de comptar amb les dotacions de professionals i amb els mitjans materials adients per dur a terme de manera adequada les diferents activitats que es programin.

2. Al front dels centres docents i/o unitats educatives, els quals es regiran per la normativa de formació d'adults a Catalunya, hi haurà un/a professional de l'àmbit docent, com a director/a docent.

Article 96. Especificitats dels serveis educatius als centres penitenciaris.

1. Els establiments penitenciaris hauran de facilitar les incorporacions de nous/ves alumnes al llarg de tot el curs escolar, quan així sigui procedent.

2. En cas de trasllat a un altre establiment penitenciar d'interns/es que estiguin seguint algun tipus d'ensenyaments, el seu expedient acadèmic complet serà remès al centre penitenciar de destinació.

Article 97. Comunicació de dades.

1. El departament competent en matèria educativa, mitjançant el/la director/a docent de cada establiment penitenciar, facilitarà la informació i els resultats relatius a l'avaluació continuada de l'aprenentatge, del procés educatiu i dels nivells adquirits pels/per les interns/es.

2. Per la seva banda, el departament competent en matèria d'execució penal mitjançant la subdirecció de tractament informarà el/la director/a docent de les dades que siguin d'interès per desenvolupar correctament l'activitat docent.

Article 98. Coordinació.

1. Els departaments competents en matèria d'execució penal i d'educació podran establir els mecanismes i protocols de coordinació i seguiment que considerin adients per garantir una correcta prestació del servei educatiu als centres penitenciaris.

2. Amb independència del que es preveu a l'apartat anterior, al Consell de Direcció de cada establiment penitenciar s'hi incorporarà el/la director/a docent quan s'hagin de tractar qüestions en matèria educativa, amb les funcions bàsiques següents:

a) Propiciar la incardinació de la programació educativa en la general de l'establiment penitenciar, especialment en la relacionada amb el tractament individualitzat, la classificació i les normes de règim interior.

b) Afavorir la seva connexió amb la resta d'activitats complementàries de l'establiment penitenciar.

c) Realitzar el seguiment del desenvolupament de l'activitat educativa mitjançant els informes de resultats de l'avaluació contínua de l'alumnat intern.

d) Informar el pressupost de despeses de funcionament i realitzar-ne el seguiment.

e) Conèixer les possibles disfuncions que es poguessin produir entre ambdues esferes administratives i proposar les solucions que es considerin més oportunes.

f) Conèixer i adoptar les solucions sobre qualsevol altra qüestió que pugui suscitar la realitat de la convivència i la coordinació entre els departaments competents en matèria d'educació i d'execució penal.

Article 99. Ensenyaments universitaris

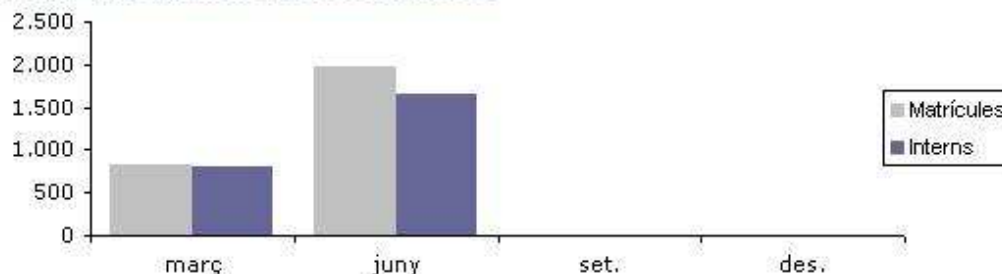
Per tal que els/les interns/es puguin accedir al servei públic de l'educació universitària, serà necessari, de conformitat amb el que disposa la legislació penitenciària, que el departament competent en matèria d'execució penal subscrigui els oportuns convenis amb les universitats públiques de Catalunya, preferentment amb les que tinguin un ensenyament no presencial, i amb la Universitat Nacional de Educació a Distància.

3. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS I: MATRÍCULES.

Nombre de matrícules d'interns en formació ocupacional

2013

Formació ocupacional. Dades Acumulades

	març	juny	set.	des.
Matrícules	830	1.977		
Interns	810	1.650		

Nombre de matrícules acumulades i interns acumulats diferents que fan trimestralment cursos de formació ocupacional.

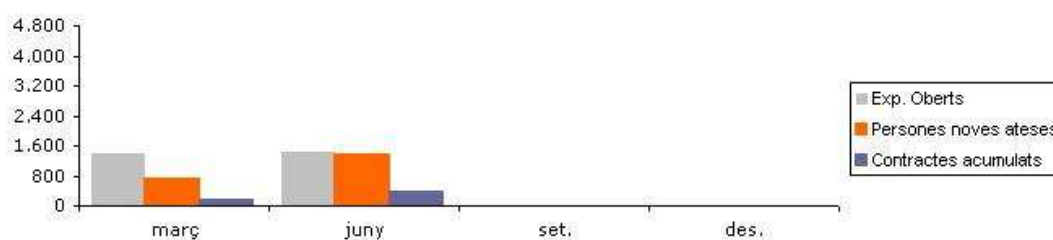
Figura 3. Dades acumulades de formació ocupacional.

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

4. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS II: INSERCIÓ LABORAL.

Dades referides a la inserció sociolaboral dels interns de tot Catalunya

Inserció sociolaboral

	març	juny	set.	des.
Exp. Oberts	1.366	1.412		
Persones noves ateses	697	1.321		
Contractes acumulats	146	329		

Mitjana d'expedients oberts: mitjana dels usuaris que s'atenen, comptant les noves derivacions i les persones que continuen el procés d'inserció tot i haver estat derivades amb anterioritat.

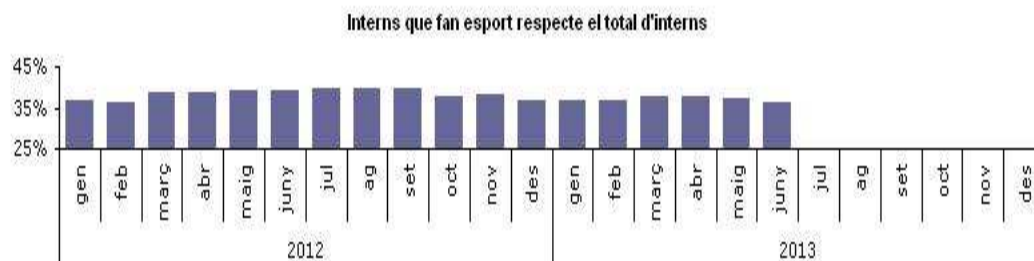
Persones noves ateses: són les noves derivacions d'usuaris que es reben.

Figura 4. Dades d'inserció sociolaboral.

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

5. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS III: ACTIVITAT FÍSICA.

Aquesta gràfica indica el nombre d'interns que practiquen esport amb respecte al total de presos. Les activitats físiques que porten a terme són: educació física, futbol-sala, handbol, voleibol, musculació, aeròbic, atletisme, bàsquet i jocs esportius.

2013	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
Activitats	5.562	5.699	5.949	5.935	5.999	5.751						
Interns	3.652	3.702	3.813	3.795	3.745	3.663						
Interns acumulats	3.652	4.205	4.854	5.352	5.769	6.205						
2012	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
Activitats	5.786	5.668	6.023	6.119	6.234	6.182	6.354	6.380	6.336	5.707	5.865	5.592
Interns	3.846	3.774	4.073	4.056	4.120	4.050	4.063	4.065	4.033	3.845	3.851	3.670
Interns acumulats	3.846	4.350	5.160	5.635	6.164	6.618	7.143	7.545	7.849	8.193	8.650	8.993

Nombre total d'activitats esportives, encarcerats a l'últim dia del mes i acumulats que hi participen. Es realitzen les següents activitats esportives: educació física, futbol-sala, futbol, handbol, voleibol, musculació, aeròbic, atletisme, bàsquet i jocs esportius.

Figura 5. Nombre total d'interns que fan esport.

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

6. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS IV: PARTICIPACIÓ EN ACTIVITATS D'ARTS PLÀSTIQUES.

Aquí es pot veure el nombre d'interns que participen en activitats d'arts plàstiques, per mesos. Aquestes poden ser: escultura, ceràmica, enquadernació, cistelleria, pintura, serigrafia, fusta, cartró, pedra, teatre, música, fotografia, ràdio, revista, còmics, fulls informatius, taller de comunicació, cinema i vídeo.

Nombre total d'activitats d'arts plàstiques, encarcerats a últim dia del mes i acumulats que hi participen. Es realitzen les següents activitats: escultura, ceràmica, enquadernació, pintura, cistelleria, serigrafia, fusta, cartró pedra, teatre, música, fotografia, ràdio, revista, còmics, fulls informatius, taller de comunicació i cinema/vídeo.

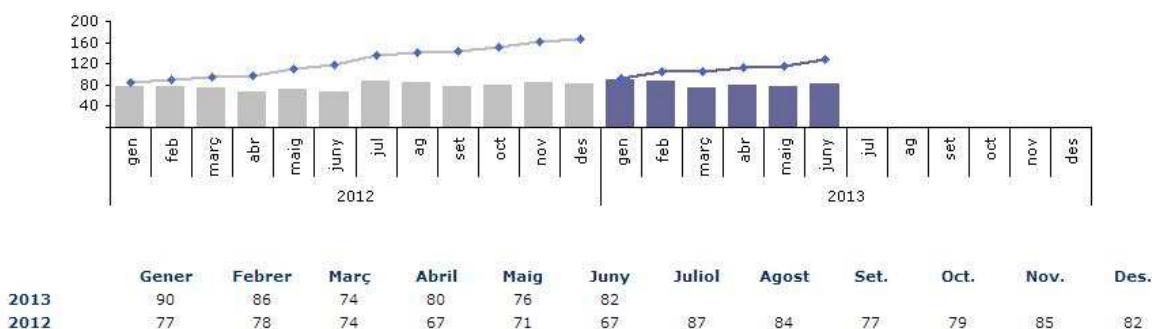
Figura 6. Nombre total d'activitats d'arts plàstiques i interns que les practiquen.

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

7. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS V: INTERNS AL DAE (DEPARTAMENT D'ATENCIÓ ESPECIALITZADA).

La gràfica següent indica el nombre d'interns als que s'atenen al Departament d'Atenció Especialitzada.

Interns en el Departament d'Atenció Especialitzada (DAE)

Nombre total d'encarcerats que l'últim dia de cada mes es troben internats en un Departament d'Atenció Especialitzada.

2013	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
	93	104	106	114	116	129						

2012	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
	84	90	96	98	110	117	137	140	143	151	161	167

Nombre d'interns diferents acumulats que al llarg de l'any i per cada un dels mesos han gaudit de tractament en un DAE.

Figura 7. Interns als serveis d'Atenció Especialitzada).

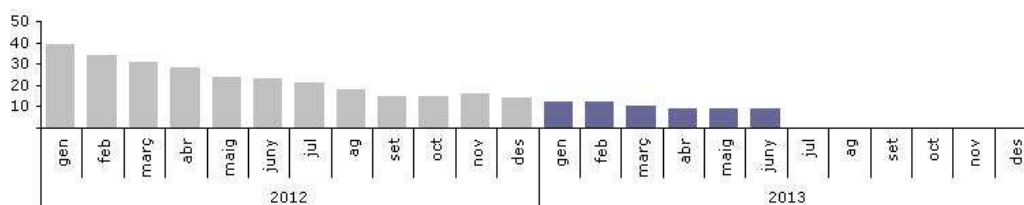
Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

8. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS VI: INTERNS EN CENTRES DE DESHABITUACIÓ.

Aquí es pot veure com el nombre d'interns en centres de deshabitació ha anat disminuint en el darrer any.

Figura 8. Interns en centres de deshabitació.

Interns en centres de deshabitació (art. 182)

	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
2013	12	12	10	9	9	9	21	18	15	15	16	14
2012	39	34	31	28	24	23	21	18	15	15	16	14

Nombre total d'encarcerats que l'últim dia de cada mes es troben interns en un Departament d'Atenció Especialitzada.

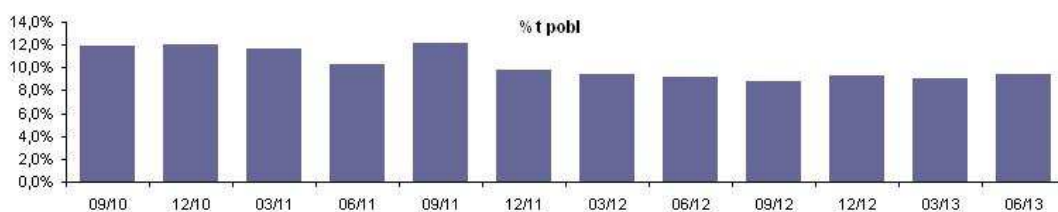
Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

9. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS VII: INTERNS EN PROGRAMES DE METADONA.

Aquesta gràfica mostra el nombre de presos que han seguit un programa de metadona des del setembre de 2009 fins al juny del 2013.

Figura 9. Empresonats en programa de metadona.

Interns en programa de metadona

	09/10	12/10	03/11	06/11	09/11	12/11	03/12	06/12	09/12	12/12	03/13	06/13
Interns	1.275	1.264	1.255	1.112	1.300	1.027	995	946	904	929	910	948
% t pobl	11,8%	12,0%	11,7%	10,3%	12,2%	9,8%	9,5%	9,1%	8,8%	9,2%	9,0%	9,4%
t població	10.763	10.520	10.723	10.827	10.688	10.513	10.523	10.384	10.228	10.062	10.080	10.086

Nombre d'interns que segueixen el programa de metadona l'últim dia de cada trimestre. S'indica el percentatge d'interns que prenen metadona en relació amb el total de la població encarcerada en la mateixa data (% t pobl).

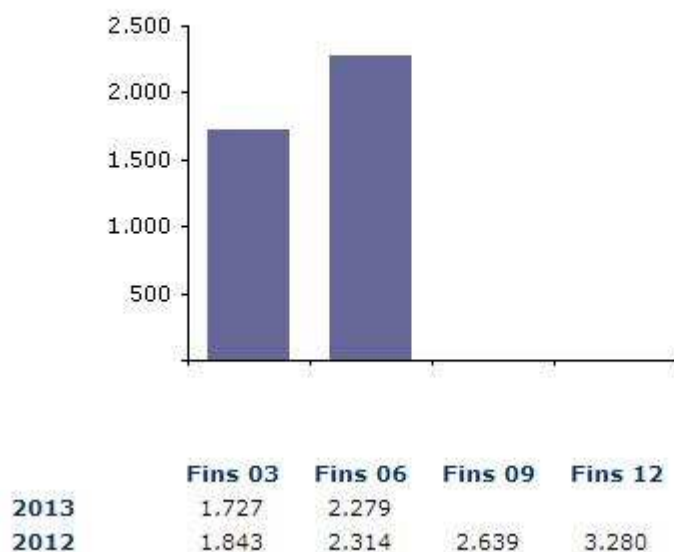
Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

10. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS VIII: INTERNS EN PROGRAMES DE TOXICOMANIA.

A la gràfica de sota es pot observar el nombre d'interns que estan inscrits en un programa de toxicomania, per períodes de tres mesos, als anys 2012 i 2013.

Figura 10. Interns inscrits en programes de toxicomanies.

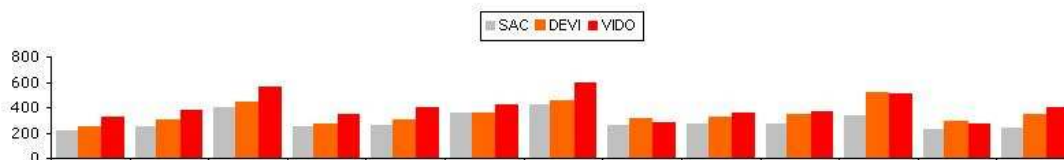
Interns en programes de toxicomanies

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

11. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS IX: INTERNS EN PROGRAMES ESPECÍFICS.

A la penúltima gràfica es recullen les dades referides als nombres d'interns inscrits en programes de tractament especialitzat. En aquest cas, els que es mostren són el SAC, orientat a treballar el control de les conductes d'agressió sexual, el DEVI, que tracta les conductes de delictes violents i el VIDO, encarregat del control de les conductes de violència domèstica.

	2 trm 10	3 trm 10	4 trm 10	1 trm 11	2 trm 11	3 trm 11	4 trm 11	1 trm 12	2 trm 12	3 trm 12	4 trm 12	1 trm 13	2 trm 13
SAC	220	252	402	244	260	362	423	259	270	272	332	231	235
DEVI	242	296	437	258	287	343	443	299	311	332	510	284	334
VIDO	321	379	560	346	395	420	596	282	355	365	512	275	400

Nombre d'interns que segueixen algun programa de tractament especialitzat (SAC, DEVI, VIDO).

SAC: Control de les conductes d'agressió sexual

DEVI: Tractament de les conductes de delictes violents

VIDO: Control de les conductes de violència domèstica

Figura 11. Nombre d'interns que participen en programes de tractament específic.

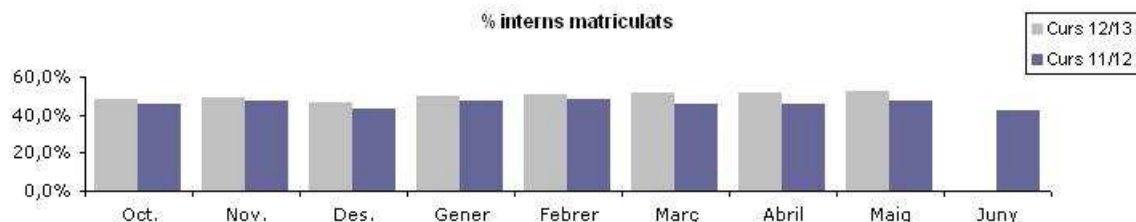
Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

12. DESCRIPTORS ESTADÍSTICS X: NOMBRE DE MATRÍCULES.

I a l'última gràfica de la sèrie, es poden veure els alumnes totals matriculats en els ensenyaments escolars, pel que fa a l'àmbit penitenciar.

Figura 12. Interns matriculats en ensenyaments escolars.

Matriculacions i interns matriculats en ensenyaments escolars

	Oct.	Nov.	Des.	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny
Curs 12/13									
Matriculacions	5.276	5.285	4.922	5.316	5.549	5.549	5.545	5.597	
Interns	4.064	4.098	3.848	4.106	4.238	4.238	4.282	4.305	
% int mat/int disp.	48,6%	49,1%	46,6%	49,9%	51,1%	51,3%	51,8%	52,3%	
Mitjana acumulada	4.064	4.081	4.003	4.029	4.071	4.099	4.125	4.147	
Curs 11/12									
Matriculacions	4.894	5.125	4.537	5.022	5.154	4.826	4.776	5.001	4.386
Interns	3.913	4.056	3.673	3.973	4.033	3.872	3.845	4.003	3.567
% int mat/int disp.	45,3%	47,2%	43,1%	46,9%	47,8%	45,4%	45,3%	47,3%	42,3%
Mitjana acumulada	3.913	3.985	3.881	3.904	3.930	3.920	3.909	3.921	3.882

Font: Direcció General de Serveis Penitenciaris, Àrea de Planificació i Projectes Estratègic

13. VISITA AL CENTRE PENITENCIARI DE DONES DE BARCELONA I ENTREVISTA AMB LA MESTRA DE LA PRESÓ:

VISITA AL CENTRE PENITENCIARI DE DONES DE BARCELONA (WAD-RAS)

A través del tutor em vaig posar en contacte amb una mestra de l'escola d'adults del centre penitenciari, la qual em va facilitar l'accés a les instal·lacions de Wad-Ras i d'aquesta manera vaig poder conèixer la realitat de manera directa i més realista, tant de la penitenciària en sí, com de les experiències que es viuen en l'àmbit de la formació d'adults en un medi com és una presó.

Així, vaig acompanyar-la durant una tarda en les seves classes, fent-li de suport i ajudant a les alumnes allà on tenien més dificultats. Primerament em va explicar com funciona l'escola d'adults, de quina manera es reparteixen les diferents assignatures entre els tres mestres que hi treballen, em va fer cinc cèntims dels perfils de les alumnes i em va ensenyar el seu despatx i les instal·lacions de la primera planta, que és on es troben tots els departaments dels treballadors de presons.

Un cop a dalt, em va mostrar la tercera planta, que és on està l'escola d'adults, i vaig poder veure com són les aules on es desenvolupen les diferents sessions formatives de les alumnes, així com la biblioteca i la sala polivalent o menjador, ja que és una habitació lo suficientment ample com per a què hi càpiguen totes les dones a l'hora dels àpats. Però també es fa servir per a tallers de teatre, de vídeo, de música, de dansa...

Una vegada acabes les classes, em va acabar d'ensenyar totes les instal·lacions del centre penitenciari, a excepció de les cel·les i el Departament de Mares, ja que són espais íntims i per tant s'han de respectar.

Al llarg de tota la visita vaig anar realitzant-li una entrevista que es pot veure a l'apartat següent. I també vaig entaular conversa amb algunes de les internes però, com que es tractava de la primera visita a presó, alguns temes no vaig voler parlar-los amb elles.

En aquest document he cregut convenient incloure tota la informació rellevant amb respecte a la descripció del centre i de l'escola de formació d'adults, així com del perfil de les alumnes (que no internes) i de la pròpia mestra. Cal dir però, que tota aquesta informació és fruit de l'observació que vaig dur a terme durant la visita realitzada a la institució penitenciària. Posteriorment poden veure's tant les graelles de recollida d'informació com l'entrevista realitzada a la mestra.

Descripció del centre:

El Centre Penitenciari de Dones de Barcelona és un establiment petit, amb lo que la

capacitat per a ingressar internes és bastant reduïda. No obstant, aquest fet beneficia la intervenció que es porta a terme amb les internes, ja que pot tractar-se-les de manera més individualitzada, propera, intensa, tractant les seves necessitats el màxim possible... I aquesta tasca facilita la detecció d'altres mancances i la coordinació i transmissió d'informació entre els professionals que treballen amb cadascuna d'elles.

La presó compta amb tres plantes: soterrani, primer i segon pis. Per poder accedir a cadascun d'ells, és necessari passar per una porta tancada amb clau, la qual es troba custodiada per un funcionari, al que s'ha de buscar per a què obri la porta i deixar-nos passar.

Per començar, al soterrani és on desenvolupen la gran part de les activitats artístiques de les internes. Hi ha una taller de costura, un de pintura, un altre de manualitats vàries i un altre, més gran i tancat amb clau que no vaig poder visitar, on es porten a terme activitats remunerades per a les recluses. Aquí es fan feines de reinserció social per les quals les dones reben un petit salari com a recompensa. Així, per exemple, es realitzen tasques com emplenar paquets de plàstic amb pines del cabell, que posteriorment seran venuts a botigues del carrer.

Aquí també es troba la bugaderia i un lavabo força gran. El funcionament i la neteja d'ambdues instal·lacions depèn íntegrament de les internes, forma part de les feines que realitzen algunes d'elles dintre de la presó per tal d'adquirir beneficis extres per bona conducta, col·laboració, etc.

I també al soterrani es troba el gimnàs. Un espai acord a les activitats que aquí hi tenen lloc: assajos de balls, activitat física variada, etc. Està equipat amb material adequat al desenvolupament d'aquestes activitats.

Pel que fa a la primera planta, i després de passar el control policial, s'accedeix a un passadís on a ambdós costats hi ha portes de despatxos dels professionals que treballen amb les internes (educadors, mestres...). I al final del passadís hi ha una petita cafeteria pel personal i al costat mateix, una porta tancada amb claus i custodiada per una funcionària que dóna accés al Departament de Mares i al pati, i a una altra porta, també tancada amb clau, que dóna accés a les escales per pujar al segon pis. Totes les portes ens les han d'obrir els funcionaris corresponents que guarden cadascuna de les portes.

El pati no el vaig poder visitar perquè fèiem tard a la classe, però des de l'aula el vaig estar observant i semblava el pati d'un institut, amb pista de bàsquet i futbol fusionades, envoltades per uns quants bancs ocupats per les internes agrupades per afinitats personals, dedueixo.

En quant al despatx dels mestres és gran, però s'ha de compartir entre varis companys. I està ple de material formatiu, de totes les matèries que s'ensenyen a l'escola d'adults.

Al segon pis, un cop passada la porta d'entrada que també és tancada amb clau i custodiada per un altre funcionari, està organitzat en dues parts: a la dreta, segons s'entra, es troben les cel·les, i a l'esquerra, l'escola d'adults, la biblioteca, el menjador-sala polivalent i la infermeria. A aquesta darrera no hi vaig accedir perquè en aquell moment s'estava atenent a diverses preses. Però a la biblioteca sí i aquest és un espai petit, però en relació amb la totalitat del centre, es pot dir que està força bé. Compta amb taules i cadires per a què les internes puguin estar-s'hi mentre llegeixen un llibre. I el servei el gestiona una interna que ha mostrat un historial de bona conducta i per tant, és com un premi per a ella poder treballar a la biblioteca. A més a més, li han concedit la responsabilitat de coordinar-se amb una ajudant, que ha d'estar més vigilada, perquè confien en què la bibliotecària podrà fer-se'n càrrec.

El menjador no és massa gran però sí lo suficientment ampli com per a què hi puguin dinar i sopar totes les internes, així com que es puguin desenvolupar activitats tals com teatre, música, vídeo i tallers varis que requereixin d'un espai més gran per a desenvolupar-se.

També hi ha un aula que és on els educadors porten a terme les intervencions específiques amb les recluses. Aquí no hi vaig tenir accés perquè estava tancada amb clau i la mestra no va trobar a la persona encarregada d'obrir-la.

I per últim es troba l'escola d'adults, formada per 3 petites aules, dues ordinàries i una d'informàtica, on es desenvolupen les diferents classes.

Descripció de l'Escola d'Adults de Wad-Ras:

Pel que fa a l'escola d'adults, és molt petita. La configuren un total de 3 aules, dues ordinàries i una d'informàtica, a la qual hi tenen més accés aquelles dones que estudien educació secundària a distància a través de l'Institut Obert de Catalunya.

Les aules són molt petites, tenint en compte el nombre d'alumnes amb el que es pot arribar a comptar, i amb pocs recursos. Al tractar-se d'un edifici antic, el mobiliari i les instal·lacions estan vells i això, en alguns casos, impossibilita la realització de les classes. Com a avantatge, cal comentar que els pupitres són individuals i, tot i que la mobilitat és incòmode perquè pesen, permeten la possibilitat de canviar la disposició de l'aula.

Els armaris amb clau on es guarda tot el material (no pot quedar res fora, està molt controlat), són tan antics que no tanquen massa bé i, a més a més, no hi ha espai suficient per a guardar-ho tot.

En quant al material, és molt escàs. Hi ha alumnes que han de compartir les carpetes on guarden les fitxes que van realitzant en cada sessió. I altres cops, quan una d'elles abandona el centre i, per tant, ja no acudeix més a l'escola d'adults, s'aprofita el material d'aquesta amb una nova alumna, ja que no hi han recursos econòmics suficients.

Tanmateix, l'aula d'informàtica és un espai força petit on només hi ha cabuda per a 10 ordinadors (9 per les alumnes i un per al mestre. No obstant, per poder optimitzar aquest recurs, ja que els agrada molt a les alumnes, sovint les agrupen per parelles i s'utilitza també l'ordinador del mestre.

Pel que fa a la il·luminació, aquesta és una mica pobre pel que fa a la llum natural. Per la ubicació de l'edifici i sobretot per la localització de l'aula, a la tarda que és quan jo vaig visitar la presó, la il·luminació no era molt afavoridora i aquest és un element que té molta importància a l'hora de motivar als alumnes i fer que estiguin més predisposats a l'aprenentatge. Potser al torn de matí es pot gaudir d'una millor il·luminació.

Perfil de l'alumna:

Dones d'edat compresa entre els 25 i els 45 anys, la majoria d'elles estrangeres, essent les més nombroses les de nacionalitat sudamericana. I tot i que en menys quantitat, també hi ha un petit percentatge d'espanyoles, d'ètnia gitana les que vaig conèixer.

Aquest factor afavoreix el fet de què pel que fa al nivell d'estudis, totes elles mostren un perfil de dones poc alfabetitzades. A més a més, com que vaig observar la classe de català inicial, aquí vaig poder veure més mancances, ja que aquest idioma és desconegut per a totes aquelles alumnes estrangeres. Les nacionals també mostren dificultats però, ja que a l'haver crescut en un ambient més aviat castellanoparlant, no saben escriure i fins i tot els costa parlar en català.

A més a més, moltes d'elles, em va explicar la mestra que tenen malalties i que evidentment, això és molt més important de tractar que no pas el fet d'assistir a classe o no. I el mateix passa amb aquelles alumnes que tenen fills fora de la presó, les quals es senten angoixades per la peculiaritat de ser mares, sobretot en aquells casos en què tenen més d'un o dos fills vivint amb algun familiar (les d'ètnia gitana generalment).

Totes aquestes preocupacions, i d'altres, les angoixen força, i per aquest motiu no les vaig veure ni motivades ni amb interès per les classes. La majoria d'elles assisteix a l'escola d'adults simplement per què obté beneficis en el compliment de la seva condemna. I també és complicat desconnectar durant les sessions de formació si mentre aquestes estan tenint lloc no deixa de sonar la megafonia, cridant a una o a altra perquè tenen una comunicació al telèfon, una visita amb l'advocat o amb algun altre professional amb el que s'han de reunir o perquè tenn una visita concertada amb el metge. Tot i que això va passar en el transcurs de les classes a les que jo vaig assistir, la mestra em va comentar que és habitual estar fent classes mentre va sonant la megafonia.

I això, sumat al fet de què la gran majoria d'internes són preventives, fa que el nombre d'alumnes variï d'un dia per l'altra, ja que poden entrar dones noves i també pot ser que una

interna sigui jutjada i quedi en llibertat o passi a complir condemna en una altra penitenciària, impossibilitant les relacions de confiança i d'amistat, així com de companyonia dintre del centre penitenciari en general i de l'escola d'adults en particular.

Perfil mestra:

La mestra és una dona jove, molt dinàmica i divertida, que fa amenes les classes, potenciant la participació de les alumnes en tot moment i que aquestes es mostrin voluntàries per a ajudar-se entre sí. De fet, ella utilitza aquesta metodologia en varis exercicis i en l'aula d'informàtica per tal de poder crear un espai comú d'aprenentatge, on totes tinguin una cosa a dir i aprenguin les unes de les altres.

Utilitza un to de veu motivador, amb alts i baixos. És a dir, parla fort però no arriba a crida i va variant la intensitat de la veu segons va parlant per a què no soni monòtona.

Pel que fa a la relació amb les alumnes, les tracta molt bé, fa molt bé la seva feina i es nota que li agrada i gaudeix molt fent-ho. Les intenta ajudar en tot moment i quan veu que una d'elles no està bé pel motiu que sigui, la deixa que surti de l'aula. És molt humana i té una capacitat d'empatia molt elevada.

De la conversa que vaig tenir amb ella, m'agradaria remarcar una afirmació seva que em va agradar molt perquè penso que aquí ja demostra la seva professionalitat i les bones intencions amb la seva pràctica psicopedagògica. Em va comentar que per a ella, aquelles dones són les seves alumnes, ni recluses, ni internes ni delinqüents. Són alumnes, com les que podria tenir al carrer si es dediqués a la formació d'adults en una escola de l'exterior de la presó. A ella no li interessa la història de vida delictiva d'aquestes dones, el que hagin fet al carrer i el motiu pel qual ara es trobin privades de llibertat. Ella té una realitat davant seva que són un grup de dones amb unes mancances formatives importants i la seva funció com a mestra i vetllar per a què aquestes dificultats vagin desapareixent de mica en mica.

De la mateixa manera, també em va comentar que tot i aquesta percepció de l'alumna, també comprèn que són dones que deixen una vida fora de la presó, una vida que les angoixa i preocupa moltíssim, sobretot a aquelles que han de separar-se dels seus fills. I tampoc s'oblida de què, a part d'alumnes, són persones i com a tals, tenen els seus problemes personals i íntims, ja siguin malalties, temes legals, etc. I és conscient de què si una alumna arriba un dia amb un problema a la classe, no tindrà ànims de seguir el ritme de les companyes ni de la professora. Ho accepta, sap que no podrà fer res però respectant-les i mostrant-se properes amb elles jo crec que ja les està ajudant molt.

El dia que jo vaig visitar la presó, per exemple, una alumna li va demanar de parlar amb ella un moment, separada del grup-classe. Després em va comentar que la dona va comentar-li que li havien diagnosticat una malaltia lo suficientment important com per a haver de faltar a

dos classes la següent setmana. La mestra li va dir que no patís i que el primer que havia de fer és cuidar-se a sí mateixa.

I per aquest tipus de casos és pels que em va comentar que ella no pot demanar a les alumnes que estiguin al 100% a la classe si no estan al 100% amb elles mateixes i amb l'entorn, tant el de dintre com el de fora.

Entrevista amb una de les mestres de l'escola d'adults de Wad-Ras:

Una de les finalitats de la visita a la presó era realitzar una entrevista a una de les mestres de l'escola d'adults del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, el nom de la qual no mencionaré per preservar el dret a la intimitat. Aquesta entrevista es va anar desenvolupant en el transcurs de la visita i, tot i que en un principi vaig elaborar una sèrie de preguntes, algunes no va fer falta que les realitzés perquè mitjançant l'observació ja havia obtingut la informació desitjada, i d'altres les vaig anar configurant en el moment, segons el desenvolupament de la conversa amb la noia. Cal tenir en compte però, que tot i que la meva idea inicial era realitzar una entrevista sobre les mares i el Departament de Mares, aquesta mestra es dedica a l'educació d'adults i per tant, no vaig poder obtenir massa informació. El resultat, en tot cas, és el següent:

– **Quina és la teva formació?**

Jo sóc mestra de primària, de la llista de la Generalitat.

– **Quina és la teva funció exactament aquí a la presó?**

Jo sóc una de les mestres de l'escola d'adults de la presó.

– **Així doncs, quants mestres hi ha a l'escola? Com us organitzeu?**

A l'escola som tres mestres que ens repartim les assignatures segons millor se'ns doni. Hi ha dos horaris, un de matí i un de tarda i nosaltres anem variant: uns dies treballem de matí, uns altres de tarda... I les alumnes s'inscriuen a les assignatures segons els seus horaris, mirant que no es solapin amb altres activitats que realitzin aquí dintre.

– **La figura de l'educador i la del mestre és la mateixa?**

Jo faig les classes magistrals de llengua catalana i d'alguna instrumental com naturals. Els mestres ens centrem en l'escola d'adults i els educadors fan formacions més específiques, com el tractament de drogodependències.

– **I l'escola de qui depèn, del centre penitenciari o del Departament d'Ensenyament?**

L'escola depèn del Departament d'Ensenyament. Es regeix per la normativa referida a formació d'adults. De fet, aquesta escola funciona com una escola d'adults normal i corrent del carrer, l'únic que es troba dintre de la presó, es diu Centre de formació d'Adults Concepció Arenal. Curiosament, hi ha gent que en truca demanant places per a estudiar

aquí i els hem de dir que truquin a una altra perquè aquí no els podem agafar... L'únic requisit és ser interna!

– **Quins ensenyaments es porten a terme a l'escola d'adults?**

L'escola està organitzada segons la formació d'adults que dicta el Departament d'Ensenyament i aquest es centra en ensenyaments inicials de llengües i formació bàsica. De tot el que dicta el Departament, aquí només fem català i castellà a nivell inicial, perquè és on més necessitats trobem. La majoria d'alumnes són estrangeres i no saben expressar-se bé en cap de les dues llengües. I de les que són d'aquí, la majoria no saben parlar català perquè han crescut en ambients castellanoparlants.

I la formació bàsica són les matèries instrumentals. Les socials i les naturals que es dirien a l'escola.

I després també hi ha l'opció de cursar l'educació secundària obligatòria per a aquelles alumnes que vulguin graduar-se, el que passa és que no és un ensenyament que es faci directament aquí, sinó que l'IOC s'encarrega de matricular-se i de proporcionar-lis tot el necessari via on-line. D'aquesta manera, només connectant-se als ordinadors poden tenir accés a l'estudi de l'ESO.

– **Obtenen beneficis per formar-se, doncs?**

És clar, en alguns casos es rebaixen condemnes i en d'altres obtenen més permisos per sortir fora, per exemple.

beneficis.

– **I les classes, com es desenvolupen?**

Jo tinc per costum fer un resum de la classe anterior cada dia, perquè a elles ja els hi costa agafar el ritme i d'aquesta manera les puc enganxar més fàcilment si comencen la classe sentint coses que ja els sonen. I després, ja ho veuràs perquè depenent de la sessió així faig, però normalment tinc una ajudant que m'ajuda amb aquelles alumnes a les que jo no puc arribar... Són moltes i totes requereixen atenció, pensa que el nivell de català amb el que et trobaràs a la classe ja veuràs que és molt molt molt bàsic, però també veuràs que és que a elles els hi costa molt.

Avui però, a l'*ajudanta* li donaré festa per què estàs tu. I els diré que avui ets tu qui m'ajuda a fer la classe.

A mi m'agrada molt parlar amb elles, fer comentaris irònics amb un toc d'humor per tal d'evitar la situació de rigidesa que tenen aquestes dones aquí dintre. I m'encanta que siguin adultes perquè amb elles es poden fer segons quines bromes que amb un públic més petit no es podria fer.

També m'agrada ser propera a elles i que vegin que si tenen un problema o no entenen qualsevol cosa estic disposada a escoltar-les i a ajudar-les.

I el que també utilitzo molt és el recurs de què entre elles s'ajudin a l'hora de fer els

exercicis. I per això també deixo que el resum del dia anterior el construeixin entre totes... O les que vulguin participar, millor dit.

– **Els costa participar a la classe?**

No ben bé, perquè l'ambient és propici a la participació, però hi ha dies que vénen amb problemes i estan menys comunicatives. En aquests casos no insisteixo i respecto el seu estat d'ànim.

– **Quin és el perfil de les alumnes?**

Doncs... La gran majoria d'alumnes són preventives, la qual cosa fa que el nombre d'alumnes fluctui al llarg del curs. Jo no tinc les mateixes alumnes a l'inici que al final de curs. Pensa que d'un dia per l'altra a una alumna li ha pogut sortir judici i condemnar-la i traslladar-la de centre, o que la deixin en llibertat. I per contra també pot passar que un dia entrin alumnes noves. Així que jo no sé ni el nombre definitiu d'alumnes d'un curs ni si estaran al curs vinent ni res, només sé el dia a dia. I això també dificulta una mica la feina perquè quan estàs començant a conèixer a l'alumna pot ser que marxi. Tot i així, jo tinc alumnes que potser porten 2-3-5 anys i d'altres que només hi estan 2 mesos.

Pel que fa al nivell educatiu, no són analfabetes del tot, però tenen un nivell molt baix. Són dones que provenen d'ambients marginals.

L'edat és canviant i variable, ja les veuràs, però entre els 25 i els 45 més o menys.

Per a mi les alumnes són alumnes, m'és igual el que hagin fet al carrer. Per a mi no són internes ni delinqüents, són alumnes i com que la meua feina és impartir classes, jo m'haig de limitar a això, no sóc ningú per a jutjar-les. Per tant, les tracto de la mateixa manera que ho faria si fossin alumnes d'una escola d'adults del carrer. No obstant, també tinc present que com a persones, tenen una sèrie de problemes al darrere i jo això ho respecto molt, perquè entenc que no sempre tinguin ganes de fer classe, etc.

– **I quan les penen, on les porten?**

A Brians 1.

– **Quina mena de problemes solen presentar?**

Doncs la maternitat les preocupa i les angoixa molt. La majoria d'elles són mares i han deixat els seus fills fora. Si a això li afegeixes el fet de què les estrangeres solen tenir als seus fills als seus països d'origen i els veuen molt menys...

Per la seva condició d'internes tenen problemàtiques fora per tema de fills, judicials, de salut... Algunes pateixen malalties i el seu estat de salut també les preocupa. I si elles no estan al 100% amb sí mateixes, no puc demanar que estiguin al 100% a les meves classes.

– **Així doncs, la maternitat està present a la realitat d'aquestes dones...**

Sí. És la seva realitat perquè tenen els fills fora i senten neguit al no poder estar les 24h del dia amb ells. No saben com estan creixent, què els està passant...

– **I què hi fan els professionals al respecte?**

Els professionals que les atenen i les tracten fan el possible per a treballar aquesta preocupació, però actualment no existeix cap protocol d'actuació específic.

- **He observat que la gran majoria d'alumnes de català són estrangeres, això és així perquè són més nombroses o per què les dones catalanes es matriculen a altres assignatures?**

Elles es matriculen per a obtenir beneficis en les seves condemnes, ja siguin catalanes o estrangeres. Les estrangeres estan més obligades per prendre contacte amb la llengua d'aquí i per aprendre a comunicar-se, però les catalanes també s'hi apunten. El que passa és que elles es solen apuntar als nivells més elevats de la llengua, com el lllindar. Però a vegades no poden per horaris que se li solapen i han de matricular-se al nivell inicial. Llavors, en aquests casos el que faig és posar-les *d'ajudantes* i em donen recolzament a les classes. I la veritat és que va bé, perquè són moltes i jo sola a totes no arribo, perquè tenen un nivell baixíssim i demanden molta atenció.

Tot i així, catalanes, catalanes n'hi ha ben poques, llavors això passa en situacions excepcionals.

- **I estan motivades per a aprendre?**

Sí. A elles sobretot els agrada perquè així entenen les cartes que reben i poden comunicar-se per escrit amb els seus familiars. El que passa és que hi ha dies que estan més predisposades que uns altres i se'ls fa pesat. I també es veritat que es senten molt més motivades amb un ordinador que no pas amb la pissarra i la mestra allà davant parlant.

- **Sí, jo també he observat que l'ordinador les motiva...**

Sí, és clar, treballar amb ordinadors els encanta. La llàstima és que n'hi ha ben pocs! Només podem gaudir-ne quan assisteixen poques alumnes i així ens podem agrupar per parelles. Només són 9 ordinadors i el del mestre, que evidentment jo no utilitzo i els hi cedeixo a elles, com has pogut veure avui.

I els agrada perquè és una tasca dirigida per elles mateixes. Elles posen el programa que volen treballar i van avançant segons els seus interessos. A més a més, el factor àudio els agrada també molt. En què consisteix la teva feina? Els mestres i els educadors realitzeu les mateixes funcions?

Però no és l'únic recurs que escasseja, el material de classe va una mica just. Les noies guarden les seves fitxes en una carpeta i són tantes les mancances, que depèn del nombre d'alumnes han de compartir les carpetes i en més d'una hi guardem les fitxes de dos o tres alumnes. I quan marxa una alumna, aprofitem la seva carpeta, traiem l'etiqueta amb el seu nom, posem el nou i la reutilitzem, cosa que fa que el material cada vegada estigui més desgastat.

- **I en general, quines són les motivacions de les alumnes?**

A elles les motiva qualsevol activitat que tingui a veure amb el lleure: música, ball, cuina...

Preparen festivals per final de curs, per Nadal i per dades assenyalades i elles mateixes elaboren el ball i l'assagen al seu temps lliure.

També les motiva el gimnàs i encara que el professor que els dirigeix les activitats no hi sigui, aprofiten l'espai per a desenvolupar activitats físiques.

El pati també els agrada molt. A vegades arriben tard a la classe perquè s'encanten al pati amb les companyes.

– **Als tallers artístics, com el de pintura, què fan?**

El taller de pintura els hi serveix per reflexionar i deixar volar la seva imaginació. Els hi va molt bé. Aquí pots veure a una altra alumna completament diferent a la que tens a la classe de català o de naturals. Es converteixen per complet.

– **Com s'organitzen les tasques a la presó?**

Les tasques que aquí realitzen són les relacionades amb la cura dels materials, estris i espais comuns que elles fan servir diàriament. Així, unes s'encarreguen de netejar els lavabos, unes altres del pati, altres s'encarreguen de la bugaderia... I també hi ha altres tasques que requereixen més atenció, com per exemple la biblioteca.

– **I la biblioteca? S'utilitza com a recurs? Com s'organitza?**

La biblioteca és un recurs que està obert a totes les internes. L'encarregada de portar-la i de controlar els llibres que es llegeixen, els que s'en porten en préstec, els que tornen i de tenir-los endreçats, és una interna a la que se li concedeix aquesta responsabilitat perquè s'entén que està suficientment capacitada per a fer-ho i ha obtingut beneficis per bona conducta. A la vegada també té una ajudant perquè en els darrers temps la biblioteca ha estat força transitada.

– **Abans d'acabar, aquí a Wad-Ras existeix el Departament de Mares. Podries explicar-me una mica com funciona? Hi tens accés?**

Sí, Wad-Ras és l'única presó de Catalunya que compta amb un Departament de Mares i per aquest motiu aquí hi ha mares penades a tot Catalunya.

El Departament de Mares, com has vist, està separat de la resta de cel·les i d'espais comuns. És un passadís ple d'habitacions en ambdues bandes, i en aquestes habitacions hi conviuen tant els nens com les mares. També tenen un pati condicionat per l'ús dels infants, igual que les habitacions i totes les instal·lacions que configuren el departament.

Els nens poden sortir al carrer acompanyats del personal voluntari que s'ofereix a fer aquesta tasca, ja que les mares no poden sortir de la presó. Molts d'ells assisteixen a una escola bressol d'aquí prop i mentre que els nens són fora, les mares aprofiten per a fer les feines que els toca per la seva condició de reclusa.

És un espai molt íntim, ja que hi ha menors i això es respecta molt. Per aquest motiu es controla molt l'accés de gent tant del carrer com d'aquí dintre. I encara que hi hagi menys rigidesa per part dels funcionaris per estar tractant amb infants, això no vol dir que les mares

estiguin complint condemna igualment. No deixen d'estar a una presó.

– **Aquestes mares no van a l'escola d'adults?**

Jo no tinc cap alumna a les meves classes, però de totes maneres sí que tinc contacte amb elles. No m'agrada entrar gaire al Departament de Mares pel tema de la intimitat, però sí tinc contacte amb alguna d'elles perquè són exalumnes. L'altra dia per exemple, una mare em va demanar que li proporcionés un cançoner amb les cançons infantils que s'ensenyen a l'escola, perquè el seu fill ve cantant les cançons que li ensenyen al *cole* i com que ella no les coneix no pot cantar amb ell. I li'n vaig fer un.

– **Per últim, proposaries alguna millora?**

Sobretot de recursos, però com que no és un tema que depengui de nosaltres, no podem fer-hi res.

Quadres d'observació:

Per tal d'obtenir la màxima informació en l'observació del desenvolupament de les diferents classes, he creat un instrument de recollides de dades, que són els qüestionis/quadres que es poden veure a continuació.

Classe de català

INSTRUMENT D'AVUACIÓ
OBSERVACIÓ DEL GRUP-CLASSE A L'AULA

MATÈRIA: Català

NÚM. ALUMNES GRUP-CLASSE: 25

NÚM. ALUMNES OBSERVATS: 25

RELACIÓ ENTRE IGUALS

Hàbits de treball	Manca d'hàbits de treball. Els costa molt centrar-se en la fitxa.
Faltes de respecte	No es dona cap cas. Mostren respecte entre elles, ja que moltes alumnes tenen dificultats i s'ajuden mútuament.
Interacció	Interactuen molt bé entre elles i amb la mestra, respectant torn de paraules. En alguns casos però, aquesta tasca es dificulta per qüestions d'idioma. No obstant, elles mateixes demanen ajuda a la companya del costat o a la mestra.
Rols (líders positius/negatius, seguidors...)	Durant l'observació no s'ha trobat cap líder. Sí que hi ha alguna alumna que destaca perquè entén millor l'idioma però s'utilitza de manera positiva, ja que ajuda a les demés. I de manera respectuosa en tot moment.
Comentaris a l'aula	De tant en tant es fa algun comentari i amb la companya del costat xerren, però res fora del normal. La mestra no ha de cridar l'atenció.
Ambient entre iguals	Ambient molt respectuós, s'entenen prou bé totes i encara que es percep que no totes són amigues, són cordials. S'ajuden tant per parelles amb la companya del costat, com a l'hora de corregir un exercici en veu alta. Si una s'equivoca, la corregeixen però de bones maneres.

OBSERVACIONS:

- La gran majoria de les alumnes són estrangeres i això fa que no entenguin molt bé l'idioma i que sovint es perdin i requereixin l'atenció de la mestra o d'alguna de les companyes.
- Encara que no em coneixen, també em demanen ajuda i em criden per a què vagin a explicar-les de manera individualitzada el que ha explicat la mestra.

RELACIÓ MESTRA / GRUP-CLASSE

Relació mestra- alumne/a: intervenció mestra i resposta alumnes	La mestra obté resposta quan intervé. Les alumnes paren atenció tot i que de vegades es perden. En aquests casos la mestra torna a explicar el que no ha quedat clar.
Interacció i consignes (coherents, contraindicacions,...)	Les consignes de la mestra són coherents i adaptades al nivell de les alumnes. Si veu que es perden amb una consigna, la modifica.
Maneres de presentar/organitzar/ finalitzar les activitats	Presenta les activitats de manera clara i organitzada per tal de què sigui més clara. A l'hora de finalitzar també ho fa de manera ordenat.
Coneixement, per part de la mestra, del grau de comprensió dels alumnes	La mestra sap molt bé quin és el nivell de cadascuna de les seves alumnes. Per aquest motiu algunes activitats les fa per parelles, per a què puguin intercanviar coneixements.
Grau d'autonomia alumnes	Algunes són més autònomes i intenten primerament fer elles l'exercici i si no ho entenen, llavors demanen ajuda. Altres, des del principi demanen ajuda, sense intentar-ho.
Suport mestra (en treball individual,...)	La mestra constantment dóna suport a les alumnes, tant individualment com a nivell de grup-classe.
Característiques rellevants de la mestra	És una noia molt professional, li agrada la seva feina, es mostra competent i disposada a ajudar a les alumnes en tot moment. És molt propera i dóna confiança a les alumnes, cosa que fa que a aquestes no els faci vergonya reconèixer les seves dificultats.

OBSERVACIONS:

- La mestra ofereix ajuda a les seves alumnes inclús fora de l'horari de classe i amb temes que no tenen a veure amb les lliçons.
- És conscient de què el nivell és baixíssim però a elles no els hi diu, al contrari, no les pressiona, va al ritme de les alumnes i si ha de repetir la lliçó del dia anterior, ho fa.
- És una tasca molt complicada ja que hi ha alumnes que tot comencen ara a llegir i escriure en català. I també hi ha altres dones amb un nivell una mica més avançant, per tant, és difícil tant per la mestra com per les alumnes que, pacientment, esperen mentre que les companyes entenen bé les lliçons.

AULA I TASQUES

Espai (soroll ambiental, llum natural/artificial, finestres, portes...)	Espai adequat, ja que permet el canvi de les taules si es volgués realitzar una activitat que ho calgués. Se sent soroll perquè les finestres donen accés al pati i per què constantment se sent la megafonia, cridant a una o altra interna. La llum és natural però escassa.
Materials (llibres, ajuts visuals)	Materials força restringits. No hi ha massa recursos. Només utilitzen gomes i llapis i es guarden als armaris de les aules, no els poden treure fora. La carpeta on guarden les seves fitxes són velles i s'han de reutilitzar o compartir entre varies alumnes.
Ambient general	Ambient carregat perquè són varies alumnes i fa calor.
Dinàmiques (classes magistrals/participatives)	Es combina l'explicació teòrica, de curta durada per no cansar a les alumnes amb activitats participatives.
Estratègies educatives aplicades	Treball per parelles, s'utilitza molt el <i>feedback</i> mestra-alumne
Interacció amb l'observador	Interaccionen força, demanant ajuda i explicant alguna que altra anècdota.

OBSERVACIONS:

- La mestra m'ha presentat com a una estudiant de la Universitat de Barcelona que està fent un treball i vinc a ajudar-la a impartir les classes per veure com són i com treballen. Totes elles es mostren molt simpàtiques i senten curiositat per saber què estic estudiant i *per a què serveix*.
- Són molt obertes a l'hora d'interaccionar amb les companyes, amb la mestra o amb mi.
- Varies alumnes han hagut de sortir de l'aula en el transcurs de la classe, ja que les han cridat per megafonia. Una d'elles, tenia una comunicació amb el seu fill i ha sortit molt contenta i quan ha tornat se la veia encara més contenta.

INSTRUMENT D'AVALUACIÓ **OBSERVACIÓ DEL GRUP-CLASSE A L'AULA**

MATÈRIA: Informàtica (català).

NÚM. ALUMNES GRUP-CLASSE: 30

NÚM. ALUMNES OBSERVATS: 19

Com que no s'han presentat totes les alumnes que estan inscrites a l'assignatura, la mestra ha aprofitat per anar a l'aula d'informàtica i deixar que cadascuna d'elles esculli la matèria que vol treballar, a partir d'exercicis proposats per un programa informàtic. S'han agrupat per parelles per tal de compartir els ordinadors (9 en total). Així doncs, aquesta hora ha permès una atenció més individualitzada per part de la mestra i meva, ja que totes dues hem passat per les parelles que requerien suport.

Entre elles han interaccionat molt bé, ja que el fet de treballar conjuntament fa que hagin de posar-se d'acord i a la vegada, els permet compartir i enriquir coneixements. Totes elles s'han respectat molt, ja que com és evident, s'han col·locat per parelles d'amistat. Aleshores no hi ha hagut cap incident.

La mestra els ha donat total autonomia per a què elles anessin fent la feina i tan sols ens hem acostat quan elles ens han cridat. Les estratègies utilitzades i la manera de presentar les activitats s'ha desenvolupat igual que amb la classe anterior.

Pel que fa a l'aula i les tasques sí que han variat i per això mostro la graella:

AULA I TASQUES

Espai (soroll ambiental, llum natural/artificial, finestres, portes...)	Espai molt petit, hi caben les taules amb els ordinadors i amb prou feines. No se sent soroll ambiental ja que els propis ordinadors fan soroll. Poques finestres i per tant, entra poca llum natural.
Materials (llibres, ajuts visuals)	Els ordinadors són escassos, només hi ha 9 i el de mestra, que els ha cedit per a què l'utilitzin les alumnes. Són ordinadors vells i causen problemes constantment. Els auriculars que han utilitzar per a sentir l'àudio de les activitats funcionen malament, alguns només se sent una oïda i d'altres no se sent res.
Ambient general	Fa calor encara que les finestres estiguin obertes perquè els propis ordinadors desprenen calor.
Dinàmiques (classes magistrals/participatives)	Classes participatives perquè són elles les que escullen l'activitat que volen desenvolupar i el ritme que volen seguir. A més a més, aquest tipus d'exercicis requereixen el 100% de la seva atenció i són interactius.

Estratègies educatives aplicades	Treball per parelles, atenció individualitzada, ús de les TIC.
Interacció amb l'observador	Interacció bona, m'han cridat sempre que han requerit del meu suport.

OBSERVACIONS:

- Els encanta treballar amb els ordinadors. Gaudeixen, s'ho passen bé i aprenen. Encara que sigui una observació, moltes d'elles ho han comentat també.
- Una de les alumnes a les que estava ajudant, feia un exercici en el què havia de parlar per micròfon i gravar les respostes a les preguntes que se li feien. Aquesta dona ha agafat el micro i ha començat a cridar que vol la seva llibertat.
- Aquesta mateixa dona, ha fet comentaris sobre els seus fills, els quals estan al carrer, en un parell d'ocasions. Els ha recordat en moments de la seva vida en què estava en llibertat i podia estar amb ells.

14. ANÀLISI DE NECESSITATS

Per a realitzar l'anàlisi de necessitats ha sigut imprescindible llegir els diferents documents i extreure'n la informació rellevant, juntament amb aquelles dades que em va facilitar l'observació directa de la visita al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i l'entrevista elaborada a la mestra de l'escola d'adults de la citada presó. L'anàlisi en qüestió queda reflectit tot seguit:

Perfil dels centres penitenciaris de Catalunya:

Centre de Dones de Barcelona

És un centre amb capacitat molt reduïda. Es troben tant internes preventives com penades. Les preventives poden ser traslladades a Brians 1 un cop són jutjades.

A l'ésser un espai petit es propicia la familiaritat entre les recluses i els professionals que hi treballen.

És l'únic centre de Catalunya pensat per a dones, els altres són tots presons d'homes que acullen a internes en mòduls exclusius per a elles.

També és l'únic centre que compta amb un Departament de Mares, aïllat arquitectònicament de la resta de mòduls de la presó. Aquí és on es realitzen alguns cursos de criança dels fills. Però no hi ha cap protocol ni programa específic per a tractar la maternitat ni que faci de suport a les dones que tenen fills al carrer.

Centre Penitenciari de Girona

És un centre destinat a homes i les dones ocupen un petit espai adherit al mòdul d'homes. Té una capacitat per a 13 internes, però arriben a haver-hi fins a 16 (4 per cel·la i una pels ingressos). Són preventives i quan se les jutja les envien o bé a Brians 1 o bé se'ls concedeix en tercer grau.

Es desprèn la necessitat de treballar la maternitat, però atenent a l'espai, la ubicació i la idiosincràsia d'aquest centre, no és possible. Tot i així, i des del tarannà del professional s'enfoquen els casos i s'intenta intervenir fomentant el principi de responsabilitat envers els fills. Es treballa a fi que la dona prengui consciència del seu rol com a mare i a partir d'aquí prengui decisions i assumeixi les conseqüències. També, en les mateixes activitats grupals poden aprofitar per exterioritzar els neguits, angoixes i dubtes que tenen. Però no existeix cap protocol d'actuació específic.

Centre Penitenciari Ponent

No existeix cap programa dirigit específicament a dones i molt menys un que tracti la maternitat. En aquest centre hi conviuen cinquanta dones en un mòdul, recluses que poden

ser tant preventives com penades, ja que totes estan juntes, i sense distinció per delictes ni graus de condemna. Els espais de què disposen i els professionals que les atenen són els corresponents a un dels mòduls d'homes.

No treballen la maternitat i la raó que donen és per què les dones embarassades viuran amb els seus fills a Wad-Ras. Així doncs, s'obliden de les que tenen fills fora.

Centre Penitenciari Brians 1

Tampoc existeix cap programa o activitat dissenyada específicament per dones. L'abordatge de la maternitat es caracteritza per la manca de documentació i intervenció que s'hi realitza. Els professionals ofereixen una escolta activa, sense dissenyar cap pla de treball específic referent a la maternitat.

Aquí hi conviuen 300 dones ja jutjades.

Centre Penitenciari de Tarragona

El departament de dones té un màxim quatre recluses, les quals entren de manera transitòria i esporàdica.

En resum:

Centre penitenciari	Capacitat	Tipus d'internes	Treball específic dones	Treball de la maternitat	Departament de Mares	Centre exclusiu de dones
Centre Penitenciari de Girona	13 internes (arribant a 16 en alguns casos)	Preventives i penades en tercer grau	No	No	No	No
Centre Penitenciari Ponent	50 internes	Preventives i penades	No	No	No	No
Centre Penitenciari Brians 1	300 internes	Penades	No	No	No	No
Centre Penitenciari de Tarragona	4 internes	D'estada esporàdica i transitòria	No	No	No	No
Centre Penitenciari de Dones de Barcelona	Nombre reduït d'internes, facilita la interacció	Preventives i penades	Sí	Algun curs al Departament de Mares sobre la criança dels fills	Sí	Sí

En conclusió, es contempla la necessitat de fer un abordatge més intensiu de la maternitat dintre dels centres penitenciaris ja que tan sols es tracta aquest tema al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i gràcies a l'existència del departament, el qual només ofereix un

curs de criança dels fills. A més a més, la resta de centres estan pensats i organitzats per a homes, cosa que dificulta els processos de reeducació i de reinserció de les dones.

Perfil de les internes:

Del propi perfil de les internes es poden extreure necessitats, per això és important incloure'l en aquest apartat:

- Un elevat percentatge són estrangeres o pertanyents a l'ètnia gitana.
- Algunes presenten un alt nivell d'agressivitat i un historial de violència.
- Algunes utilitzen als seus fills com a instrument de pressió per aconseguir beneficis i justificar la no realització de compromisos prèviament pactats o utilitzen l'embaràs com a via d'arrelament, en el cas de les dones estrangeres.
- Estils de vida poc adequats i perdurables: no adquireixen hàbits laborals,
- Pateixen carències personals: mancances d'afecte, de responsabilitats, d'autonomia, presenten un aspecte personal descuidat,
- Mostren poca predisposició a l'aprenentatge que es proporciona des del recurs.
- Presenten una actitud rígida.
- El nivell d'intel·ligència és mig-baix. A Catalunya el 50% de les dones empresonades no tenen certificat escolar o van anar a l'escola menys de 8 anys, front a l'11% d'elles que han cursat algun estudi superior (Yagüe, 2007b). I solen tenir poca qualificació professional així com experiència laboral (neteja, venda ambulants, temporeres...).
- Bona capacitat d'adaptació.
- Mancances en habilitats socials i en pautes cíviques bàsiques: to de veu, educació, hàbits alimentaris....
- Desconfiança.
- Apatia.
- Desmotivació.
- Depressió.
- La majoria d'elles han viscut una Infància difícil o inclús marginal, on la precoç exposició a models delinqüencials (provenen de famílies en què això és habitual, ja que la majoria tenen a algun membre de la seva família també a presó o hi han estat anteriorment), provoca una adquisició de valors asocials on la font d'ingressos no es basa en el sacrifici ni l'esforç personal, sinó que la supervivència l'atorguen a l'atzar o als serveis socials.
- Un elevat percentatge d'aquestes dones han patit abusos sexuals i maltractaments a la infància i/o amb la parella, amb les conseqüències que això pot comportar.
- Algunes també presenten inestabilitat mental: malalties psíquiques, sobremedicació, abús de substàncies nocives. A més a més, el 20% de les internes pateix una

malaltia infecciosa o crònica, d'entre les que destaquen el Virus d'Immunodeficiència Adquirida (VIH) i el Virus de l'Hepatitis C (VHC). Algunes d'aquestes dones accepten tractar la malaltia però d'altres no. Cal tenir en compte, que a l'ésser infeccioses, les malalties les poden transmetre als fills. Aproximadament el 9% d'infants han patit algun tipus de seqüeles. Aquestes també poden provocar-se pel consum de substàncies tòxiques de la mare durant l'embaràs. Algunes de les seqüeles més importants són:

- Síndrome d'abstinència
- Disminucions o disfuncions vàries.
- Trastorn per Dèficit d'Atenció amb Hiperactivitat (TDAH) i autisme.
- Malalties respiratòries
- Etc.

Necessitats expressades per les internes:

- Angoixa
- Tristesa
- Soledat i desconexió. No tenen amb qui parlar els seus problemes.
- Es senten rebutjades i etiquetades per la societat.
- Estan complint doble condemna: la del delicte i la de ser mares a presó, la qual cosa les fa sentir-se doblement discriminades.
- Malestar.
- Vergonya.
- Por.
- Mica en mica la relació amb els fills es va refredant perquè les visites s'espaien progressivament.
- Culpabilitat.
- Impotència.

Per començar, les internes expressen anguixa i tristesa per tot allò relacionat amb els fills. Algunes d'elles troben a faltar a algú amb qui poder compartir els seus problemes, ja que no volen parlar amb les seves companyes per por a què després se les critiqui. No obstant, un altre grup de dones comenten que tenen una amiga més íntima dins de la presó i el fet de compartir les seves pors i anguixes amb aquesta la reconforta. Altres dones el que fan és desfogar-se amb els educadors, amb la mateixa família o inclús amb algun vigilant.

Aquests sentiments negatius d'anguixa, culpabilitat, impotència, vergonya, malestar... Vénen donats per la responsabilitat que deixen a l'exterior: fills, pares, persones dependents o incapaces, pèrdua de l'habitatge, inseguretat cap al manteniment de la relació de parella,

etc. Sobretot els afecta estar absents en episodis de malalties o durant l'adolescència dels fills.

En aquest sentit, els sap greu que les relacions amb els fills vagin refredant-se com a conseqüència del distanciament de les visites a mida que va passant el temps. I algunes de les internes inclús, prefereixen que els seus fills no vagin a visitar-les a la presó per tal d'estalviar-los traumes ocasionant-se a elles mateixes la sensació d'estar perdent el rol de mare de mica en mica.

En general, les internes pensen que la societat les castiga al jutjar-les i rebutjar-les pel fet de ser dona i mare i estar a la presó. Elles pensen que la resta de persones les estigmatitza i les culpabilitza per l'abandonament dels seus fills. A més a més, creuen que la societat no empatitza amb aquest col·lectiu, desconeixen la realitat de les dones empresonades i per això mostren una visió distorsionada d'aquestes. Tot plegat els hi genera malestar i sentiments de vergonya i por pel moment en què hagin de sortir de la presó. No obstant, altres pensen que no tindran cap problema en sortir a l'exterior i a un altre grup només els interessa el que pensi la seva família.

I pel que fa als fills, senten que les relacions es refreden a mida que passa el temps, ja que quan els nens creixen, les visites s'espaien i això fa que no puguin veure's tan sovint.

De l'anàlisi dels documents també es recullen altres necessitats també expressades per les pròpies internes, fruit del seu dia a dia a la presó. Un programa d'orientació psicopedagògica no té al seu abast cobrir aquestes necessitats, però és important conèixer-les i tenir-les en compte per què d'aquesta manera es pot apreciar de millor manera quines són les principals mancances d'aquestes dones a la presó, que es poden traduir en: la preocupació per la poca comunicació que tenen amb els seus fills i el neguit de no saber com estan creixent aquests.

Necessitats expressades per les internes que un programa de tractament no pot solucionar:

Aquest tipus de necessitats fan referència a tot allò que des de la presó els agradaria tenir a les internes. Però com que tota la normativa carcerària ve imposada des de la normativa corresponent, aquí la psicopedagogia no pot incidir. De l'única manera que pot ajudar és intentant minimitzar els efectes negatius d'aquestes mesures que no acaben d'agradar a les recluses.

Per començar, les dones comenten que el nombre de trucades que realitzen als seus fills s'hauria d'ampliar ja que no és suficient. Com a mínim, demanen set trucades a la setmana (1 per dia). Una alternativa que proposen és augmentar la durada de les trucades. Per la seva banda, les mares estrangeres demanen poder mantenir comunicacions amb

videoconferències per poder veure als seus fills o canviar els vis a vis que no poden dur a terme, per trucades telefòniques.

Continuant amb les trucades, també sol·liciten aquestes siguin gratuïtes, més barates o que el centre penitenciari proporcioni ajuda econòmica per a aquelles mares que no treballen i no tenen cap suport econòmic dels familiars. A més a més, demanen que l'horari de trucades sigui més extens, ja que les estrangeres, per exemple, no coincideixen en horaris amb els seus fills i quan truquen no poden parlar amb ells perquè estan a l'escola o és tard i dormen.

Un altre dels inconvenients que troben les internes és el nombre de cabines telefòniques existents a la penitenciària. Aquestes són escasses i això causa baralles i malestar entre elles. A més a més, no tenen intimitat per poder parlar amb els seus fills al tenir a una altra companya al costat esperant el seu torn. Així, també els agradaria comptar amb un espai reservat per a cada cabina, per poder parlar tranquil·lament amb els seus fills i amb més intimitat.

Pel que fa als vis a vis demanen un espai més condicionat pels nens, amb sales no tan fosques ni tèniques, amb joguines pels fills més petits, decorada per a infants, més àmplies, netes (es queixen que aquestes sales són les mateixes que s'utilitzen pels vis a vis íntims i a vegades no dóna temps de netejar-les) i amb lavabos, ja que si un nen ha de sortir de la sala per anar al bany, després no pot tornar a entrar. Pel que fa al temps, també els agradaria tenir-ne més ja que passa molt ràpid i no els dóna temps d'estar amb els seus fills el que elles voldrien. També els agradaria que l'horari dels vis a vis fos més flexible i que n'hi haguessin més al mes, ja que moltes vegades tenen lloc als matins i això fa que els nens hagin de perdre escola per poder visitar a les seves mares o, si el familiar que els ha de portar treballa, no poden anar-hi.

Per acabar, i com a anècdota, també demanen que els funcionaris que fan passar als familiars i els condueixen fins a les sales, es vesteixin sense l'uniforme, ja que d'aquesta manera no fan tant aspecte d'autoritat i la situació es normalitzaria més pels nens.

Així doncs, com es pot observar, totes les necessitats expressades es troben dintre de l'àmbit de les comunicacions, un aspecte amb el que deixen claríssim que els preocupa molt la quantitat i la qualitat d'aquestes amb els seus fills.

Necessitats percebudes pels professionals del Departament de Mares i de la unitat de mares:

Els professionals que treballen amb aquestes dones també perceben una sèrie de necessitats en aquestes dones, les quals s'enumeren tot seguit:

- No paren l'atenció necessària als hàbits alimentaris dels infants.
- Poden arribar a desatendre qüestions de salut dels nens.

- No tenen cura de l'espai on interactuen.
- Pràcticament no juguen amb els seus fills.
- No es preocupen per a enfortir el vincle afectiu.
- Dóna la sensació que estan molt més preocupades per elles mateixes que pels seus propis fills.
- Solen ser *exhibicionistes* i exposen als seus fills a converses on el tema central sol ser la vida al centre penitenciari.
- A vegades la mare actua esperant que un tercer sigui qui es responsabilitzi de l'infant.
- Si hi ha una mare que no es mostra responsable amb el seu fill, automàticament el professional que hi té cura ha d'assumir aquesta responsabilitat. Per aquesta raó moltes de les mares es mostren més tranquil·les.

A banda de tot lo mencionat anteriorment, cal dir però, que les dones que es troben al Departament de Mares són conscients de què tenen una oportunitat de poder acompanyar als seus fills en la seva criança, ja que elles en són les responsables. Aquestes dones viuen la maternitat d'una manera més intensa i sense la pressió que les internes amb fills fora, perquè tenen més temps per a exercir de mares. No obstant, també viuen amb angoixa pensant en el dia en què els nens hagin de marxar. Una de les dones entrevistades a l'estudi de de la Iglesia et al. (2013), comenta que hauria d'haver un recolzament professional quan arribi aquest moment per tal d'orientar a les mares i donar suport a ambdues parts (fills i mares).

Necessitats percebudes dels estudis:

Dels estudis que s'han realitzat amb aquestes dones els resultats desvetllen que, si ja en una situació normal l'autoestima baixa, en el cas de les mares aquesta davallada és encara més notable. També tenen un autoconcepte molt negatiu de sí mateixes, ja que la presó suposa un estigma important i comporta unes conseqüències determinades (es senten menys capaces i vàlides).

El simple fet d'ingressar a la presó redueix l'autoestima, però segons va passant el temps, la persona va reconstruint l'autoconcepte a través de la valoració que fan de sí mateixos. Amb el pas del temps, els nivells d'autoestima són similars als que tenia quan va ingressar. Però és una autoestima totalment diferent, perquè els referents són uns altres. Aquest fenomen, Pérez i Redondo (1991, citat a Herrera & Expósito, 2010), el denominen "U invertida", és a dir, a mida que va passant el temps la persona ha d'aprendre a acceptar la seva nova vida, i llavors en el moment en què l'encarcerament és màxim, l'autoestima és més baixa.

Per una altra banda, mostren dependència emocional cap a la figura masculina, ja que

moltes d'elles han estat maltractades per les parelles o inclús van patir abusos sexuals a la infància. I això provoca que inclús les dones que entren a presó sense parella, vulguin aconseguir-ne una, de fet, moltes d'elles estableixen relacions amb altres interns o amb amics/coneguts de familiars, que es troben a l'exterior.

Aquesta dependència però, es generalitza en el moment en què són privades de llibertat, ja que el fet de romandre en una institució amb aquestes característiques fa que altres tinguin cura d'ella.

A més a més, solen ser dones ambiciosos i impulsives, quan tenen un objectiu el volen aconseguir en el moment i no els importa de quina manera.

A l'estudi d'Almeda (2005), es fa referència a la presa de medicaments per a tractar patologies psicològiques/psiquiàtriques de les dones internes. La conclusió que se n'obté és que a la dona encarcerada se la concep de manera estereotipada com a una persona *conflictiva, histèrica i emocional*. Això comporta, segons algunes sociòlogues, que a les presons de dones es reparteixin una taxa més elevada de medicació. Així, en el tractament penitenciari de les dones predomina un enfocament psicoterapèutic per sobre del resocialitzador. Per aquest motiu, el nivell de prescripcions de tranquil·litzants, antidepressius i sedants que es faciliten a les dones empresonades és, en general, molt més elevat que en el cas dels homes. Això no és estrany si es té en compte que, al llarg del temps, la pertorbació mental ha sigut considerada com una de les causes més importants de la criminalitat femenina i, per tant, la medicació i l'internament psiquiàtric eren i són, en molts casos, pràctiques habituals en el camp penitenciari.

La medicació reforça l'estatus de dependència de les dones i nega, d'aquesta manera, la seva responsabilitat quan han d'enfrontar els seus problemes i la seva capacitat de cuidar-se per elles mateixes. A la vegada es confirma la seva dependència amb els recursos exteriors de recolzament de la institució penitenciària. Els mateixos funcionaris de les presons justifiquen aquest excés de medicació argumentant que les dones demanen el que abans d'ingressar a presó el seu metge ja els havia recomanat o que entre les mateixes dones s'estimula a prendre medicaments. Enfocament paternalista i proteccionista de les presons de dones.

Pel que fa a la mare que inicia sortides a l'exterior, aquesta intenta reprendre el rol que li pertoca a la família. A vegades, la nova estructura familiar pot fer-la sentir-se més com una germana, ja que potser és l'àvia la que s'ha encarregat dels fills fins el moment i aquests es comporten com si la seva mare fos l'àvia. Per aquest motiu i per les mancances i dificultats que presenten en altres àrees, no és segur que un cop assoleixin la llibertat puguin desenvolupar les competències parentals que els hi pertocuen, ni tan sols les més bàsiques.

I per últim, els especialistes comenten que aquestes dones denoten un gran de fracàs com a

dona, com a parella i com a mare. Senten que ha fallat als seus fills, parelles, pares, amics... I a elles mateixes.

Percepció de les mares pel que fa a les conseqüències que pateixen els seus fills a l'haver de conviure amb l'estigma de tenir a la mare a presó:

D'entre les dones que van formar part de l'estudi de de la Iglesia et al. (2013), un gran nombre d'elles pensen que els seus fills pateixen conseqüències per l'encarcerament de la mare. Algunes de les problemàtiques que mencionaven són les següents:

- Problemes de conducta dels fills.
- Sentiment d'abandonament.
- Baix rendiment escolar.
- Canvi de nucli de convivència, havent-se d'adaptar al nou barri, ciutat, escola, etc.
- El 28% de fills amb mares empresonades han requerit alguna vegada de suport psicològic.
- Amb l'empresonament de la mare, aquesta deixa d'ésser, en molts casos, el sustent econòmic principal (o únic) i passa a ser una càrrega més per l'economia familiar.

Un grup de dones però, manifesta que els seus fills no han patit cap conseqüència perquè des del primer moment en què van entrar a presó han mantingut el contacte i els han proporcionat sempre el suport que han necessitat.

Necessitats percebudes per la mestra de l'escola d'adults

De les necessitats percebudes per la mestra de l'escola d'adults, referents a les internes mares, es torna a repetir l'angoixa i el neguit que senten al no poder estar amb els seus fills les 24h del dia i no saber què els està passant en tot moment.

També comenta que no existeix actualment cap protocol específic per a tractar el tema de la maternitat a la presó, i que l'únic que poden fer els professionals és escoltar-les i recolzar-les quan ho necessiten.

Dóna la casualitat de què en aquest moment cap mare assisteix a l'escola d'adult però tot i així, la mestra en coneix a alguna i explica que una d'elles està interessada en conèixer cançons infantils per poder cantar-les amb el seu fill, ja que a aquest li canten a l'escola i ella no pot fer-ho si no les aprèn.

Necessitats percebudes del procés d'observació

En el procés d'observació no s'ha tingut massa accés a informació rellevant sobre la maternitat. L'únic que s'ha pogut extreure és que les mares senten nostàlgia per no poder estar amb els seus fills i es posen contentes cada vegada que tenen una comunicació.

15. APUNTS EXTRETS DE MATERIAL AUDIOVISUAL:

15.1. Documental *Babies Behind Bars* (bebès entre reixes):

Bebès entre reixes és un documenta produït als Estats Units l'any 2011 en el qual s'explica com és la vida de les mares i els infants a la presó de dones d'Indiana. Tot seguit exposo els apunts que vaig prendre durant la seva visualització i que m'han servit per a entendre millor aquesta realitat.

La presó de dones d'Indiana al 2011 acull 670 internes, de les quals 40 estan embarassades i només 10 d'aquestes mares tindran plaça al Departament de Mares, ja que a la presó només compten amb 10 habitacions adaptades per a tal situació. En quant als infants, al voltant de 60 bebès viuen en aquesta presó en un any (aquí només s'hi poden estar fins als 18 mesos).

Els criteris que es segueixen per a concedir la plaça al Departament de Mares són: que la mare no tingui historial de violència ni fora ni dintre de la presó, que no els falti només 18 mesos per a complir la condemna i que els nadons neixin sans.

Al Departament de Mares les dones són tractades de millor manera i l'entorn és molt més relaxat i tranquil. Per això, les mares hi sol·liciten el seu ingrés. Les que no tenen la sort d'aconseguir-hi una plaça, són separades de les criatures a les 24 hores de néixer i elles tornen al mòdul de dones en el què es trobaven complint condemna, amb lo que el tracte és diferent al de les mares. Els nadons els entreguen a la família extensa o bé a una d'acollida en cas de què la primera opció no sigui possible, i s'intenta mantenir el contacte el màxim possible.

Dintre del Departament de Mares, quatre recluses, a les que anomenen mainaderes, s'encarreguen de les embarassades i de les dones que acaben de ser mares. Això es considera un benefici per a la interna que aconsegueix aquesta feina i per tal d'obtenir-lo cal que no hagin comès crims violents i comptin amb un historial de bon comportament a la presó.

Des del 2007 es porta a terme un programa al Departament de Mares que es diu programa de conservació familiar. Al seu interior hi ha una *guarderia* de bebès, amb l'objectiu de que els nens, quan siguin grans, no delinqueixin. Pel que fa a les mares, la finalitat d'aquest programa és donar-lis l'oportunitat de ser mares i ciutadanes alhora. A més a més, amb aquesta iniciativa volen potenciar els vincles materno-filials, intentant aconseguir que els nens recordin l'afecte de les seves mares i no les reixes.

I en quant a aquelles internes amb fills més grans, a la presó de dones d'Indiana es pot mantenir en contacte mitjançant les comunicacions establertes. No obstant, també se'ls

concedeixen sis hores extres al mes quan demostren bona conducta. I durant la visita dels fills, poden comprar vals per fer-se fotos amb ells.

Per últim, vull destacar l'opinió del metge del Departament de Mares. Aquest especialista diu que els fills de mares empresonades no tindran moltes possibilitats per què les seves progenitores no les han tingut.

15.2. La Casa Mòbil, programa de ràdio de Catalunya Ràdio:

Aquest programa de ràdio, emès l'1 de maig de 2011, ens transporta a la realitat de Wad-Ras a partir de la comunicació directa amb tres mares que conviuen amb els seus fills a la presó, gràcies a l'accés d'una de les reporteres del programa, la qual va tenir l'oportunitat de poder conversar amb elles. Els apunts extrets, útils per al meu treball, són els següents:

El Departament de Mares, la reportera el defineix amb 12 habitacions amb lavabo individual d'uns 10-20 metres quadrats amb llum. També hi ha una cuina, una ludoteca i un pati per a únic ús de mares i nens. I aquí, diu, no es tanquen portes ni llums. Les parets estan pintades de rosa i tenen dibuixat al Mickey i a la Minnie Mouse, és a dir, té un aspecte infantil. I compten amb moltes joguines i variades per als nens.

La periodista, al mòdul de mares en parla amb tres: la Míriam, de 32 anys i mare de dos infants de 6 mesos i 2 anys i mig; la Maria, de 25 anys, que té un nen de 2 anys, nascut a presó, i una nena de 12 que viu fora amb el pare; i la Raquel, de 31 anys, que té una filla de 16 mesos i un altre de 6 anys al qual veu en les visites que aquest fa a la seva mare.

Segons les declaracions d'aquestes dones, el seu dia a dia consisteix en llevar-se, dutxar-se, esmorzar, canviar i vestir als fills per a què marxin a l'escola infantil, acompanyats dels voluntaris i elles aprofiten per a realitzar activitats varies. Per exemple, estudi, Punt Òmnia, el gimnàs, tallers com per exemple punt de creu, etc.

També comenta que els fills estan ben alimentats i cuidats i que tot allò que pugui necessitar un infant, des de roba o aliment fins a medicaments en cas de malaltia, tot ho tenen gratuïtament. A més a més, expressen el seu agraïment als funcionaris per a comportar-se de manera més tranquil·la i que no les persegueixin tant com fora del Departament de Mares.

Els comentaris que fan les mares respecte de la relació amb els seus fills són els següents:

Maria: "No sé si sabe que está en prisión, sabe que el fin de semana se va con el papa que el domingo viene a ver a la mama. Antes lloraba cuando se iba, ahora ya no. A la otra la veo los martes y ahora se suelta un poco pero al principio se volvió a hacer pipí y caca encima". "Cuando sean mayores si no se acuerdan no se lo digo". "Cuando salga de aquí quiero empezar de cero".

Raquel: “Antiguamente los niños podían quedarse hasta los 6 años. Si tuviera una condena más larga lo sacaría con el papa porque aquí hay poco espacio. La grande está con los padrinos y la veo dos veces al mes en el vis a vis... Mejor así que a través del cristal”. “Cuando salga de aquí les explicaré la verdad, les diré que cuando era joven hice algo que no estuvo bien y hay unos señores y una justicia. A mi hija de 11 años ya se lo he explicado.

Míriam: “No es lo mismo estar en prisión añorando a los hijos que estar con ellos. Es mejor”. “Cuando sean mayores no tengo por qué ocultarlo. El padre también está en prisión y quiero que lo sepan”.

16. HISTÒRIA DE LA PRESÓ DE DONES.

Al segle XVI es van començar a separar als homes, les dones i els nens que complien penes a calabossos subterranis destinats inicialment a altres fites (de la Iglesia et al., 2013). Així, l'any 1552 van aparèixer a Anglaterra les primeres cases *d'asil* per les persones sense sostre i per a les prostitutes. Més endavant es va anar estenent a Alemanya i Holanda, als anys 1558 i 1559 respectivament, on, per exemple, a la primera presó de dones d'Àmsterdam les preses realitzaven treballs de costura en un règim extremadament dur.

A Espanya fins al segle XVII no es troben indicis d'establiments d'aquest tipus destinats exclusivament a dones. Els edificis en qüestió són les Cases Galeres, fundades per Sor Magdalena de Sant Jerònim. Aquí les dones empresonades havien comès delictes petits i també podien haver-hi dones que no tinguessin cap lloc on viure. No obstant, ambdues modalitats havien de conviure i per aquest motiu es regien per unes normes de funcionament, semblants als actuals reglaments penitenciaris. Així doncs, les dones contribuïen en les seves despeses treballant (fent labors bàsicament).

També van existir les Cases de la Misericòrdia, construïdes a finals del segle XVI amb la finalitat de separar als sectors més pobres de la societat. Així doncs, aquí també acollien dones empresonades, les quals eren majoria, amb una funció assistencial i punitiva.

Al segle XIX però, aquests models d'institucions van mantenir la finalitat assistencial i punitiva, van rebre el nom de Cases de Correcció i van anar substituint les Cases Galeres i les Cases de la Misericòrdia dels segles anteriors.

L'any 1931, Victòria Kent va ser nomenada Directora General de Presons i va fer importants reformes en el Sistema Penitenciari, sobretot amb les dones. Així, va oferir la possibilitat que les recluses poguessin tenir als seus fills amb elles fins als tres anys, va organitzar tallers de costura remunerats i va decretar l'expulsió de totes les ordres de caire religiós que havien governat les presons femenines fins aleshores, relegant-les únicament a una funció assistencial i de suport.

Durant la postguerra (Guerra Civil Espanyola, 1936-1939), la majoria de centres penitenciaris de dones tenien una galera destinada a les mares que complien condemna acompanyades dels seus fills, encara que les condicions eren horribles per ambdós. Tant és així que molts nadons morien per malalties. No obstant, les internes, si es trobaven en període de lactància, es mantenien al marge de qualsevol tipus de feina.

A Catalunya, l'any 1803 les prostitutes eren tancades a les Galeres durant la Setmana Santa.

L'any 1839 es va inaugurar la Presó d'Amàlia per a homes, dones i nens/es des dels vuit anys (oficialment Casa Municipal de Correcció i Presó Nacional). La manca total d'higiene,

l'internament d'infants amb adults i la gent gran, la disciplina tan rígida, l'escassa i pèssima alimentació, la corrupció dels funcionaris i la insuficiència d'espai eren elements de la vida quotidiana de la seva població encarcerada. Per tant, eren constants els episodis de baralles, extorsions i violència que es vivien entre les seves parets.

En el període de la Segona República (1931-1936), el Govern de la Generalitat va habilitar l'antic asil per a joves descarrilades i el va convertir en la Presó provincial de dones de Barcelona, a Les Corts, sota el nom de Correccional General de Dones. Durant l'octubre de 1936 va ser testimoni de l'encarcerament de preses polítiques d'ideologia dretana i del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista). Al gener de 1939 es va convertir en presó provincial de dones, de característiques religioses, ja que era gestionada per les Filles de la Caritat. Sis mesos després, aquesta presó albergava al voltant de dos mil recluses amb més de quaranta nens. I fins als anys cinquanta no es va obrir un taller de costura, amb lo que l'entreteniment de les internes era escàs.

L'octubre de 1955 es va tancar aquesta institució penitenciària i les internes van ser traslladades a la Presó Model. L'any 1963, no obstant, ja no hi havia cap dona a la Model, van ser traslladades, novament, a una nova penitenciària construïda a la Trinitat Vella, on a partir de llavors van poder conviure les dones i els nadons fins als tres anys.

L'any 1983, no obstant, es va alliberar l'edifici de *Wad-Ras*, fins llavors reformatori. Es va fer una permuta entre el centre de menors i la presó de dones de Trinitat Vella. D'aquesta manera, des d'aquesta data i fins a l'actualitat es troba a Wad-Ras el Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i a Trinitat Vella, el Centre de Menors.

Per contra, existeix el projecte de demolició, des del 2008, i la futura construcció d'una presó de dones a Sant Llorenç d'Hortons, on el Departament de Justícia té la idea d'unificar totes les dependències en matèria de dones que té repartides per la geografia catalana.

ANNEXES DEL PROJECTE

1. Proposta d'activitats

Sessió 1:

A continuació poden veure's algunes imatges que serviren per a l'activitat del trencaclosques:

Sessió 2:

Deures

Durant una setmana, cada dia les alumnes hauran de completar a aquestes oracions:

Versió castellà:

- Me he sentido bien conmigo misma porque...
- He hecho algo bueno para mí cuando...
- He hecho algo bueno por los demás cuando...
- He sido capaz de...
- He demostrado tener la virtud de...

Versió català:

- M'he sentit bé amb mi mateixa per què...
- He fet quelcom bo per a mi quan...
- He fet quelcom bo per als altres quan...
- He sigut capaç de...
- He demostrat tenir la virtut de...

Sessió 3:

Sopa de lletres

A	F	R	A	C	A	S	A	R	C	F
B	D	E	F	J	I	M	Y	H	L	R
I	O	S	I	R	V	Q	Z	V	T	U
D	M	C	M	I	E	D	O	H	L	S
X	H	P		G	R	E	S	T	K	T
K	F	B	O	P	G	P	G	R	S	A
Y	N	F	N	T	U	S	C	G	U	C
M	C	V	V	P	E	D	T	E	K	I
E	U	R	I	X	N	N	Q	J	A	O
O	L	O	D	Q	Z	Y	C	U	X	N
J	P	A		N	A	M	Z	I	B	A
L	A	N	G	U	S	T	I	A	A	Z

Solució:

	F	R	A	C	A	S	A	R		F
										R
I					V					U
	M		M	I	E	D	O			S
		P			R					T
			O		G					A
				T	U					C
	C				E					I
	U				N	N				O
	L				Z		C			N
	P				A			I		
	A	N	G	U	S	T	I	A	A	

Poema:

Dando el pecho (Belli, 2010, p. 40).

Al cogerla tengo que tener mucho cuidado

Es como tratar de cargar un montoncito de agua
sin que se derrame.

Me siento en la mecedora,
la acuno,
y al primer quejido,
empiezo a dar leche como una vaca tranquila.

Ella vuelve a ser mía,
pegadita a mí,
dependiendo de mí,
cómo cuando solo yo la conocía
y vivía en mi vientre.

Sessió 4:

Cartes

Cas A: Lucía

Lucía es una niña de 10 años y hoy está muy contenta porque ha obtenido muy buenas cualificaciones en la asignatura de matemáticas, que tanto le ha costado. Se lo comenta a su abuela, con la cual convive desde que su madre, Rosa, fue internada en un centro penitenciario. Aprovechando la charla, Lucía también le dice a su abuela que está muy triste porque no puede compartir su alegría con su madre, a la que no podrá visitar hasta dentro de unos días.

Imagina por unos momentos que eres la abuela de Lucía y responde a las siguientes preguntas:

1. ¿Cómo crees que se siente Lucía? ¿Y la abuela?

2. ¿Qué le dirías a la niña?

3. ¿Cómo ayudarías a Lucía para que no note tanto la ausencia de su madre en este momento tan especial para ella?

4. ¿Le propondrías algún plan? En caso de que así sea, ¿cuál?

Cas B: Rosa

Rosa es una mujer a la que sus compañeras definen como muy simpática y con muy buen humor. No obstante, hoy no se siente del todo animada. Rosa es madre de una niña, Lucía, de 10 años, a la cual no puede ver todo lo que quisiera porque Rosa vive en prisión y Lucía en casa de su abuela materna. Rosa sabe que hoy es el día en que a Lucía le dan las cualificaciones del curso y la última vez que vio a la niña ésta estaba preocupada porque no estaba segura de aprobar del todo las matemáticas. Hoy no hay comunicaciones en prisión, por lo que Rosa tendrá que esperar aún unos días más para poder hablar con su hija. Mientras tanto, necesita compartir sus preocupaciones y angustias con alguien y va en busca de María, su mejor amiga en prisión.

Imagina que eres María por unos momentos y responde a las preguntas siguientes:

1. ¿Qué crees que siente Rosa en estos momentos?

2. ¿Cómo puedes ayudarla?

3. ¿Qué le dirías a Rosa para que pueda sobrellevar mejor la situación?

Yo soy Rosa

Ahora imagina que tú eres Rosa y responde a las siguientes preguntas:

1. ¿Alguna vez te ha pasado algo parecido a lo vivido por Rosa?

2. ¿Qué sentiste?

3. ¿Compartiste tu preocupación con alguien, como Rosa con María? ¿Te ayudó?

4. ¿Cómo lo solucionaste? ¿Funcionó?

5. ¿Volverías a resolver el problema de la misma manera? ¿Cambiarías algo?

Sessió 5:

Som Conte-Contes

Qualsevol conte en què els protagonistes siguin un fill i una mare serveix, ja que la finalitat és potenciar la relació materno-filial i consolidar així els hàbits de cria de les mares. A més a més, és millor que l'educador faci aquesta selecció en funció del grup de mares que tingui i les necessitats que trobi en elles, així com també dependrà de l'edat dels fills, ja que un conte destinat a nens de 7 anys no motivarà tant a les mares si els seus fills tenen 2 anys. No obstant, cito algunes propostes que poden ajudar a l'elecció dels contes adequats:

Browne, A. (2005). *Mi mamá*. México: Fondo de Cultura Económica de España.

Ungerer, T. (2007). *Ningún beso para mamá*. Madrid: Anaya.

Keselman, G. (2008). *Mamá elefante es genial*. Madrid: Alfaguara.

AA.VV. (2011). *Mamá maravilla*. Madrid: Jaguar.

Sellier, M. (2010). *Los doce abrigos de mamá*. Madrid: Hotel Papel Ediciones.

AA.VV. (2012). *Te quiero, mamá*. Madrid: Susaeta.

Alcántara, R. & Tobella, M. (2012). *Olor a mamá*. Alzira: Algar editorial.

Sessió 6:

Avantatges i inconvenients de viure amb els fills a presó:

L'educador en aquesta sessió ha de llegir diverses opinions de mares que conviuen a la presó amb els seus fills. A partir de la lectura es pretén que les alumnes reflexionin i aportin les seves idees sobre el tema. Tant les opinions que llegirà l'educador, així com el guió que pot seguir per tal de fomentar el diàleg-debat, són els següents:

Comentaris (es respectarà l'anonimat de les mares):

M.: "No sé si mi hijo sabe que está en prisión, sabe que el fin de semana se va con el papa y que el domingo viene a ver a la mama. Al principio lloraba cuando se iba, ahora ya no".

"A mi hija mayor la veo una vez a la semana y ahora se suelta un poco pero al principio se volvió a hacer pipí y caca encima".

“Cuando mis hijos sean mayores si no se acuerdan no les diré que estuve en prisión, porque cuando salga comenzaré de cero”.

R.: “Antiguamente los niños podían quedarse hasta los 6 años. Si tuviera una condena más larga lo sacaría con el papa porque aquí hay poco espacio. La grande está con los padrinos y la veo dos veces al mes en el vis a vis... Mejor así que a través del cristal”.

“Cuando salga de aquí les explicaré la verdad, les diré que cuando era joven hice algo que no estuvo bien y hay unos señores y una justicia. A mi hija de 11 años ya se lo he explicado.

A.: “No es lo mismo estar en prisión añorando a los hijos que estar con ellos. Es mejor estar con ellos”.

“Cuando sean mayores no tengo por qué ocultarlo. El padre también está en prisión y quiero que lo sepan”.

L.: “Mi hijo tiene 2 años y no sabe que yo estoy en prisión. Le hemos dicho que trabajo aquí y cuando viene a visitarme piensa que viene a verme al trabajo”.

Aquest guió és per a què l'educador fomenti el diàleg entre les alumnes si no sorgís cap iniciativa per part d'elles. Cal dir però, que aquestes preguntes poden dirigir-se a totes les alumnes, perquè les mares que no viuen amb els seus fills a presó, potser en algun moment anterior hi hauran viscut, coneixen a alguna altra mare que es trobi al Departament de Mares i sap com es troba... I també serveix la seva opinió com a mare amb fills a l'exterior, ja que la seva visió és diferent i molt interessant.

- ¿Qué creéis que es mejor para los niños, vivir con sus madres en prisión o crecer fuera junto a la familia?
- ¿Están bien programados los Departamentos de Madres?
- ¿Cambiaríais algún aspecto? ¿Cuál?
- ¿Añadiríais algo que creáis importante?
- ¿Está bien que los niños asistan a la escuela infantil y realicen otras tareas fuera de prisión sin las madres? ¿Sería mejor que estuvieran todo el día con ellas?
- ¿Confíaís en los profesionales que os atienden a vosotras y a vuestros hijos? (pediatras, educadores, voluntarios...).
- ¿Creéis que la relación madre-hijo que se establece en prisión es buena?

Vídeo de la pel·lícula “Azuloscurocasinegro”:

En aquesta pel·lícula, una de les protagonistes és una interna d'una presó de Madrid. És assetjada per les seves companyes i decideix quedar-se embarassada per a què la traslladin al mòdul de maternitat, ja que pensa que aquí la seva vida serà més tranquil·la i ningú la molestarà, mentre pot estar cuidant al seu bebè i complint la condemna alhora.

<http://www.youtube.com/watch?v=DxcVOQxME6k>

Pel·lícula “Leonera”:

En el següent enllaç es poden cercar els minuts 22'44-22'50 i 55-55'28, en els quals es reflecteix molt bé la situació d'una mare empresonada. Al minut 22 es veu com una companya diu a la mare que agraeixi estar embarassada perquè el mòdul de maternitat no sembla una presó. I al minut 55, la mare de la interna, àvia del nen, vol treure a l'infant un dia i portar-lo a casa, ja que el nen no ha sortit mai des de que va néixer. I la mare del nen es nega.

<http://www.youtube.com/watch?v=5QR34BVLd5A>

Sessió 7:

Relaxació

Qualsevol música tranquil·la serviria per a aquesta activitat, però en proposo una la qual ja he comprovat amb altres grups que funciona:

<http://www.youtube.com/watch?v=IBfd1z214V8>

Sessió 8:

Preguntes a cercar per les alumnes:

Grupo 1: El juego

1. ¿Qué es el juego? ¿Por qué es importante que el niño juegue?
2. ¿Qué tipo de juegos son los más adecuados?
3. ¿Es necesario que la madre juegue con el niño? ¿De qué manera?
4. ¿Cómo podemos ayudar al niño en su juego?
5. Explicaos vuestra perspectiva como madre en referencia al juego.

Grupo 2: La alimentación

1. ¿Qué alimentación es la más adecuada?
2. ¿Hay que enseñar a los niños a que coman sanos?
3. ¿Qué se puede hacer cuando el niño no quiere comer?
4. Explicaos cómo acompañaríais al niño durante la comida.

Grupo 3: El descanso

1. ¿Qué es el descanso?
2. ¿Qué significa el descanso para las personas? ¿Y para los bebés y los niños en general?
3. ¿Qué se puede hacer con un niño al que le cuesta coger el sueño?

4. Explicaos vuestras experiencias como madres.

Grupo 4: El vínculo con la madre y la necesidad de afecto

1. ¿Es necesario que el niño establezca un vínculo de apego con la madre? ¿Por qué?
2. ¿De qué manera hay que desarrollarlo?
3. ¿Cómo se siente el niño si mantiene una buena relación con su madre?
4. Explicaos vuestras experiencias como madres.

Grupo 5: La higiene

1. ¿A qué nos referimos cuando hablamos de higiene?
2. ¿Por qué es importante la higiene? ¿Es más importante en adultos que en niños?
3. ¿Qué se entiende por una buena higiene?
4. Explicaos vuestras perspectivas como madres.

Sessió 9:

Abans i ara al grup

De manera individual, cada alumna respondrà a les següents preguntes:

1. ¿Cuáles fueron las primeras impresiones que tuviste del grupo y cómo fueron cambiando?
2. ¿Cómo te sentías entonces y cómo te sientes ahora?
3. ¿Cuál es el cambio más significativo que has experimentado en este tiempo?

4. Del grupo me ha gustado...

5. Del grupo no me ha gustado...

6. Con el grupo he aprendido...

7. Algo que cambiaría del grupo

Marta es una niña de 2 años que vive con su madre en el Departamento de Madres del Centro Penitenciario de Mujeres de Barcelona. Su madre, María, la está preparando para ir a la escuela, ya que los voluntarios están a punto de llegar. Marta no para de llorar porque no quiere ir a la escuela y su madre ya no sabe qué hacer ni qué decir para convencer a la niña de que debe ir.

Ayuda a María:

1. ¿Qué harías para convencer a Marta de que debe ir a la escuela?

2. ¿Qué crees que le puede estar pasando a la niña?

3. ¿Es conveniente que Marta acuda a la escuela?

4. ¿Qué necesita María?

2. Graelles d'avaluació

2.1. Graella d'avaluació de les sessions.

A la següent graella es pot observar els ítems a avaluar a cada sessió:

FITXA D'AVALUACIÓ DE LES SESSIONS			
Sessió: Components totals del grup: Temps proposat inicialment:		Nombre total d'assistents: Temps real:	
Objectius plantejats:		Objectius assolits:	
Incidències:		Alternatives o consells:	
Valoració general de l'educador:			
Comentaris i opinions de les mares (què han après, què els ha agradat...):			
Altres observacions:			

2.2. Graella d'avaluació final.

A la següent graella es poden observar quins són els ítems a valorar en l'avaluació final:

FITXA D'AVALUACIÓ FINAL	
Nº de sessions previstes: Components totals del grup: La temporalització s'ha complert? Sí / No	Nombre total de sessions realitzades: Assistència regular: Sí / No
Objectius plantejats:	Objectius assolits:
Incidències:	Alternatives o consells:
Actitud inicial de les mares:	Actitud de les mares al final del programa:
Valoració general de l'educador:	
Opinió de les alumnes:	
Opinió dels fills:	

